

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
COĞRAFYA BİLİM DALI

İSTANBUL'UN DÖRT TÜRBEİNİN
(AZİZ MAHMUT HÜDAYİ, HZ. YUŞA, TELLİ BABA, YAHYA EFENDİ)
İNANÇ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

FATİH TUZCU

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
COĞRAFYA BİLİM DALI

İSTANBUL'UN DÖRT TÜRRESİNİN
(AZİZ MAHMUT HÜDAYİ, HZ. YUŞA, TELLİ BABA, YAHYA EFENDİ)
İNANÇ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

FATİH TUZCU

Danışman: PROF. DR. MEHMET AKİF CEYLAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

COĞRAFYA Anabilim Dalı COĞRAFYA Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi FATİH TUZCU'nun İSTANBUL'UN DÖRT TÜRBESİNİN (AZİZ MAHMUT HÜDAYİ, HZ YUŞA, TELLİ BABA, YAHYA EFENDİ) İNANÇ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20.06.2019 tarih ve 2019-18/17 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 27.06.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MEHMET AKİF CEYLAN	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ADNAN ESKİKURT	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi HALİL KURT	

ÖZET

Bu çalışmanın araştırma evreni İstanbul'daki dört türbe olup buralarda dini amaçlı gerçekleşen ziyaretler incelenmiştir. Bu türbeler Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz'daki Hz. Yuşa, Sarıyer'deki Telli Baba ve Beşiktaş'taki Yahya Efendi türbeleridir. Müslümanlarca uzun yıllardır ziyaret edildiği bilinen bu türbeler inanç turizmi açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada seçilen dört türbeden ikisi Avrupa, ikisi de Asya yakasında bulunmaktadır. Bu bakımdan hem İstanbul'u hem de Türkiye'yi yansıtacakları düşünülmektedir.

Tezde genelden özele doğru bir yöntem izlenmiştir. Nitekim öncelikle Türkiye'deki turizm çeşitleri incelenmiş ve ardından da İstanbul üzerinde durulmuştur. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye'de turizm ve inanç turizmi, ikinci bölümde İstanbul'da inanç turizmi ve kaynakları, üçüncü bölümde ise İstanbul'un dört türbesinde inanç turizmi ele alınmıştır. Dördüncü bölüm, tezin esas kısmını teşkil etmiştir. Burada araştırma evreni olarak seçilen dört türbeye yönelik anket yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca istatistik veriler, haritalar ve fotoğraflar kullanılmış olup CBS programından da faydalanılmıştır.

İnanç turizmi, esasen kültür turizminin bir türüdür. İnsanlar kendi dinlerine ait bir mekânı ziyaret ettiğinde inanç turizmi, başka bir dine ait mekânı ziyaret ettiğinde ise kültür turizmini gerçekleştirmiş olurlar. Bu açıdan yaklaşıldığında ülkemize inanç turizmi amacıyla gelenlerin sayısı 2007 yılında 143.969 kişi ile zirve yapsa da daha sonra bu sayı azalmaya başlamış ve nihayet 2018 yılında 29.072 kişi olarak gerçekleşmiştir. İncelenen türbelerde ziyaretçi olarak yalnızca Müslümanlarla karşılaşmıştır. Türkiye nüfusunun % 99'unun Müslüman olduğu dikkate alındığında, her yıl milyonlarca insanın inanç turizmine katıldığı düşünülmektedir.

Çalışmada sırasıyla dört türbenin tarihçeleri, konumları, ulaşım imkânları, türbelere gelen kişilerin profili, bu alanların inanç turizmi açısından durumu ve geleceğe yönelik planlaması üzerinde durulmuştur. Ayrıca buradan elde edilecek verilerin de, İstanbul'daki türbe ziyaretlerinin coğrafya dışında diğer sosyal bilimlerden de incelenmesine önemli katkılar yapması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnanç Turizmi, İstanbul, Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi, Hz. Yuşa Türbesi, Telli Baba Türbesi, Yahya Efendi Türbesi.

ABSTRACT

This study's research universe is the four tombs in İstanbul. The visits which was taken place for religious purpose was examined. These tombs are Aziz Mahmut Hüdayi in Üsküdar, Hz. Yuşa in Beykoz, Telli Baba in Sarıyer and Yahya Efendi in Beşiktaş. These tombs which has been visited by Muslims for years were perused with regards to belief tourism. In this study the two tombs of four selected ones are in European side and the other ones are in Asian side. From this point of view, it is thought that these will reflect both İstanbul and Turkey.

In this thesis the method of from general to the spesific was followed. Son and so, first of all, the types of tourism in Turkey was examined and then we focused on İstanbul. The study consist of four parts. In first part tourism and belief tourism in Turkey, in second part belief tourism and its source in İstanbul, in third part, the belief tourism in four tombs in İstanbul were examined. The main part of the thesis was formed in the fourth parth. In this section which was chosen as research population, survey method was carried out for these four tombs. Besides that, statistic datas, maps and photos were used and made use of CBS programme.

Actually belief tourism is a kind of culture tourism. When the people visit a place which belongs to their own religion it is called belief tourism and when people visit a place which belongs to another religion it is called culture tourism. When we approach from his point of view, the number of visitors who come for belief tourism were 143.969 people in 2007 and it was the highest rank but later this number started to decrease and at last it was 29.072 people in 2018. At the tombs which were searched only Muslims were seen as a visitors. When we took into consideration that 99 percentage of the population in Turkey is Muslim. It can be thought that millions of people participates belief tourism every year.

In this study, in turn, the history of four tombs, their locations, their access facilities, the profile of people who come these tombs, the situation of these places related to belief tourism and prudentials planning of them were dwelled on. Besides, it

is aimed that the datas which will be achieved from this research should make important contributions to other social sciences in examining the tomb visits besides geography.

Key Words: Belief Tourism, İstanbul, Aziz Mahmut Hüdayi Tomb, Hz. Yuşa Tomb, Telli Baba Tomb, Yahya Efendi Tomb.

ÖNSÖZ

Bu çalışma bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmada İstanbul ilinde yer alan dört türbe inanç turizmi açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın başlangıç safhasında İstanbul'daki bütün inanç turizmi kaynakları araştırılmış ve bunların tamamının bir tez çalışmasıyla ortaya konulamayacağı görülmüştür. Bundan dolayı konunun daraltılmasına karar verilmiştir. Genelden özele hareket ederek Türkiye'de ve İstanbul'daki diğer turizm/ inanç turizmi çekiciliklerine değinilse de İstanbul'daki dört türbe araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Bunlar Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz'daki Hz. Yuşa, Sarıyer'deki Telli Baba ve Beşiktaş'taki Yahya Efendi türbeleridir. İstanbul'da bunlardan fazla ziyaretçisi olan türbeler mevcut olsa da bu dört türbenin ikisinin Anadolu, ikisinin de Avrupa kıtasında olmaları sebebiyle genel turizm istatistiklerini daha doğru yansıtacakları düşünülmüştür. Buraların belirlenmesinde literatür taraması ve arazi gözleminin sonuçları etkili olmuştur. Çalışmanın son safhasında oluşturulan anket formları sahada uygulanmıştır. Bunlardan elde edilen veriler tezin dördüncü ve sonuç kısmını oluşturmuştur. Ayrıca türbelerin konumlarını gösteren haritalar da CBS programı vasıtasıyla elde edilmiştir.

Alternatif turizm türlerinden olan inanç turizmi Dünya'da ve ülkemizde son 30 yılda büyük bir gelişme göstermiştir. Bu konu ile ilgili ülkemizin çeşitli illerinin araştırıldığı görülse de İstanbul ile ilgili bu denli kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bundan dolayı çalışmanın literatüre önemli bir katkısının olacağı düşünülmektedir.

Yaklaşık iki yıldır emek verdiğim bu çalışmayı bu aşamaya getirmemde en büyük pay sahibi olan, beni en doğru şekilde yönlendiren ve motive eden tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde beni yetiştiren sevgili aileme ve değerli hocalarıma saygı ve şükranlarımı arz ederim. Ayrıca tezin hazırlanmasında katkıları olan ve burada adlarını sayamadığım kişilere ve kurumlara da ayrı ayrı teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Fatih TUZCU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IIi
ÖNSÖZ.....	V
TABLO LİSTESİ.....	IX
GRAFİK LİSTESİ.....	XII
HARİTA LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XIV
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU, YERİ VE SINIRLARI.....	4
II. ÇALIŞMANIN AMACI.....	5
III. MALZEME VE YÖNTEM.....	7
IV. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
TÜRKİYE’DE TURİZM VE İNANÇ TURİZMİ.....	10
I. TÜRKİYE’DE TURİZM VE ÇEŞİTLERİ.....	10
II. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR VE İNANÇ TURİZMİNİN GELİŞİMİ.....	20
A. İnanç Turizmi.....	28
B. İnanç Turizminin Çeşitleri.....	32
1. Hac Turizmi.....	34
2. Umre Turizmi.....	39
3. Türbe Ziyaretleri.....	40

İKİNCİ BÖLÜM	42
İSTANBUL'DA İNANÇ TURİZMİ VE BAŞLICA KAYNAKLARI	42
I. İSLAMİYETLE İLGİLİ TURİSTİK KAYNAKLAR	52
A. Camiler ve Tekkeler	52
B. Türbeler	54
II. MUSEVİLİKLE İLGİLİ TURİSTİK KAYNAKLAR	62
III. HRİSTİYANLIKLA İLGİLİ TURİSTİK KAYNAKLAR	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
İSTANBUL'UN DÖRT TÜRBEİNDE İNANÇ TURİZMİ	66
I. AZİZ MAHMUT HÜDAYİ TÜRBEŚİ.....	66
A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı.....	66
B. Aziz Mahmut Hüdayi'nin Hayatı	67
C. Türbe ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri	69
II. HZ. YUŞA TÜRBEŚİ	71
A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı.....	71
B. Hz. Yuşa'nın (A.S.) Hayatı	71
C. Türbe/Mezar ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri	73
III. TELLİ BABA TÜRBEŚİ	74
A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı.....	74
B. Telli Baba'nın Hayatı.....	74
C. Türbe ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri	77
IV. YAHYA EFENDİ TÜRBEŚİ.....	77
A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı.....	77
B. Yahya Efendi'nin Hayatı	79
C. Türbe ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	83
DÖRT TÜRBEDEN ANKET UYGULAMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	83
SONUÇ VE ÖNERİLER	112
KAYNAKÇA	118
EK-1 ZİYARETÇİ GÖRÜŞME CETVELİ	127
EK-2 MÜLAKAT FORMU.....	130

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: 2001-2018 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı.....	12
Tablo 2: Türkiye'de Müze ve Anıtlar Genel Müdürlüğü'ne Kayıtlı Müze ve Ören Yerlerinin Coğrafi Bölgelere Dağılımı.....	16
Tablo 3: Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre Müze ve Ören Yerlerini Ziyaret Edenlerin Oranı ve Ülke Toplamı İçindeki Payı.....	18
Tablo 4: Türkiye'de 2018 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Müze ve Ören Yeri.....	19
Tablo 5: Türkiye'ye 2003-2018 Döneminde Dini Amaçla Gelen Yabancı Turist Sayısı.....	26
Tablo 6: 2018 Yılında Türkiye'den Hacca Gidenlerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	37
Tablo 7: 2015 Yılında Hac Kotası En Yüksek Olan 10 Ülke.....	38
Tablo 8: 2011-2018 Yılları Arasında Türkiye'den Umreye Gidenlerin Sayıları.....	40
Tablo 9: İstanbul'a 2018 Yılında Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısının Aylara Dağılımı.....	45
Tablo 10: İstanbul'a Arap Ülkelerinden Gelen Turist Sayısı (2013-2018).....	46
Tablo 11: İstanbul'da Turizm Seyahat Acentelerinin Sayısı ve Türkiye'deki Payı.....	47
Tablo 12: İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı Müze Müdürlükleri.....	48
Tablo 13: İstanbul'da İnanç Turizmine Kaynak Teşkil Eden Camiler ve Tekkeler.....	54
Tablo 14: İstanbul'da İnanç Turizmine Kaynak Teşkil Eden Bazı Türbeler.....	57

Tablo 15: İstanbul'da Kayıtlara Geçen Sahabe Türbeleri.....	57
Tablo 16: İstanbul'da Osmanlı Padişahlarının Defnedildiği Türbeler.....	58
Tablo 17: İstanbul'un Anadolu Yakasında Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Türbeler.....	59
Tablo 18: Eyüp Sultan İlçesinde Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Türbeler.....	60
Tablo 19: İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Diğer Türbeler.....	61
Tablo 20: İstanbul'daki Musevilikle İlgili İnanç Turizmi Kaynakları.....	62
Tablo 21: İstanbul'daki Hristiyanlıkla İlgili İnanç Turizmi Kaynakları.....	64
Tablo 22: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	86
Tablo 23: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Yaş Gruplarına Dağılımı.....	87
Tablo 24: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı	87
Tablo 25: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı.....	88
Tablo 26: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı.....	88
Tablo 27: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı	89
Tablo 28: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Eğitim Durumlarına Dağılımı...89	
Tablo 29: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı	90
Tablo 30: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı.....	90
Tablo 31: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı	91
Tablo 32: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı	91
Tablo 33: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Mensup Oldukları Dine Dağılımı.....	92

Tablo 34: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı	93
Tablo 35: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	93
Tablo 36: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	94
Tablo 37: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı	95
Tablo 38: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı	95
Tablo 39: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İkamet Ettikleri İle Göre Dağılımı	96
Tablo 40: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İstanbul'da Yaşadıkları Kıtaya Dağılımı	97
Tablo 41: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Ziyaret Sebeplerine Göre Dağılımı.....	99
Tablo 42: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Türbe Ziyaretlerinde Etkili Olan Araçlar.....	100
Tablo 43: Ziyaretçilerin Dört Türbeye Gelirken Kullandıkları Ulaşım Araçları.....	100
Tablo 44: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeye Gelirken Kullandıkları Ulaşım Araçları.....	101
Tablo 45: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.....	102
Tablo 46: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.....	103
Tablo 47: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.....	103
Tablo 48: İstanbul'da Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Türbeleri Ziyaret Etme Sayılarına Sıklığı.....	104
Tablo 49: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.....	104
Tablo 50: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.....	105

Tablo 51: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.....	105
Tablo 52: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.....	106
Tablo 53: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Ziyaret Sürelerine Göre Dağılımı.....	106
Tablo 54: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri	107
Tablo 55: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri....	107
Tablo 56: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri.....	108
Tablo 57: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri.....	109
Tablo 58: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İleride Yeniden Gelmeyi Düşünüyor Musunuz? Sorusuna Cevabı.....	109
Tablo 59: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Burayı Başkalarına Önerme Düşüncesi.....	110

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No
Grafik 1: 2001-2018 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı....	13
Grafik 2: Türkiye'de Müze ve Ören Yerlerinde Toplam Ziyaretçi Sayısının Yıllara Dağılımı.....	16
Grafik 3: Türkiye'ye 2003-2018 Döneminde Dini Amaçla Gelen Yabancı Turist Sayısı.....	27
Grafik 4: İstanbul'a Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısının Yıllara Dağılımı (1997-2018).....	45

Grafik 5: İstanbul'a 2018 Yılında Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Milliyetine Göre Dağılımı.....	46
Grafik 6: İstanbul'daki Turizm Seyahat Acentelerinin Türkiye'deki Payı.....	47
Grafik 7: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Cinsiyete Dağılımı.....	86
Grafik 8: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İkamet Ettikleri İle Göre Dağılımı.....	97
Grafik 9: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İstanbul'da Yaşadıkları Kıtaya Göre Dağılımı.....	98

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No
Harita 1: Araştırmanın Konusunu Teşkil Eden Dört Türbenin İstanbul'daki Konumları.....	5
Harita 2: Türkiye'de Müze ve Anıtlar Genel Müdürlüğüne Kayıtlı Müze ve Ören Yerlerinin Coğrafi Bölgelere Dağılımı.....	17
Harita 3: Türkiye'deki İnanç Turizmi Çekiciliklerinin İllere Dağılışı.....	24
Harita 4: Türkiye'de İslamiyet Açısından Çekicilik Arz Eden Yapıların İllere Dağılışı.....	24
Harita 5: Araştırmaya Konu Olan Türbelerin İdari Olarak Bağlı Bulunduğu İlçeler.....	44
Harita 6: Aziz Mahmut Hüdayi ve Yahya Efendi Türbeleri.....	67
Harita 7: Hz. Yuşa ve Telli Baba Türbeleri.....	75

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1: Kültür Turizminin Başlıca Alt Grupları.....	22

FOTOĞRAF LİSTESİ

	Sayfa No
Fotoğraf 1: Konya Mevlana Müzesi'nin doğu cephesinden görünümü.....	19
Fotoğraf 2: Nevşehir Hacı Bektaş Müzesi'nin iç bahçesinden görünüm.....	20
Fotoğraf 3: İslam Âleminin Kiblesi Olan Mekke'deki Mescid-i Haram (Kâbe)..	38
Fotoğraf 4: Ayasofya Müzesi.....	49
Fotoğraf 5: Topkapı Sarayı Müzesi.....	50
Fotoğraf 6: Eyüp Sultan Camii.....	53
Fotoğraf 7: Sultanahmet Camii.....	53
Fotoğraf 8: İstanbul-Fatih'teki türbedar sokağı tabelası.....	55
Fotoğraf 9: Beşiktaş Yahya Efendi türbesinde asılı ziyaretçileri uyaran bir levha.....	56
Fotoğraf 10: Ayasofya Müzesinin padişah türbeleri bölümünde bulunan sandukalar..	58
Fotoğraf 11: Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmet) türbesi ve sandukası.....	59
Fotoğraf 12: Beyoğlu Kuledibi'nde yer alan Neva Şalom Sinagogu.....	63
Fotoğraf 13: Fatih ilçesinde yer alan Fener Rum Patrikhanesi.....	65
Fotoğraf 14: Fatih ilçesinde yer alan Stefan Bulgar Kilisesi (Demir Kilise).....	65
Fotoğraf 15: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nin giriş kapısı ve kitabesi.....	69

Fotoğraf 16: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nin iç kısmı ve sandukalar.....	70
Fotoğraf 17: Hz. Yuşa Türbesi'nin genel görünümü.....	73
Fotoğraf 18: Hz. Yuşa Türbesi'nin ve bahçesinin giriş kısmı.....	74
Fotoğraf 19: Telli Baba Türbesi'nin yakınında otobüs durağı ve yönlendirme levhası.....	75
Fotoğraf 20: Telli Baba Türbesi'nin giriş kısmı.....	77
Fotoğraf 21: Telli Baba Türbesi'nin içi ve üzerinde tel bulunan sandukası.....	78
Fotoğraf 22: Yahya Efendi Külliyesi'nin ön cepheden görünüşü.....	80
Fotoğraf 23: Yahya Efendi Türbesi'nin iç kısmı ve sandukalar.....	81
Fotoğraf 24: Yahya Efendi Camii ve türbesinden İstanbul Boğazı'nın görünümü	82
Fotoğraf 25: Hz. Yuşa Türbesi ve ziyaretçileri.....	84
Fotoğraf 26: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi ve ziyaretçileri.....	85
Fotoğraf 27: Yahya Efendi Türbesi'nin İstanbul Boğazı'na bakan cephesinden görünümü.....	102
Fotoğraf 28: Telli Baba Türbesi'nin oldukça küçük olan giriş kapısı.....	108
Fotoğraf 29: Hz. Yuşa Türbesi'nin giriş kısmında bulunan hediyelik eşya satış yerleri.....	111

KISALTMALAR

Bkz.:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
CBS:	Coğrafi Bilgi Sistemleri
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
Dr.:	Doktor
H.z.:	Hazreti
Prof.:	Profesör
m.:	Metre
S.A.V.:	Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB:	Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
TUGEV:	Turizm Geliştirme Vakfı
TÜTAV:	Türk Tanıtım Vakfı
VIP:	Very Important Person (Çok Önemli Kişi)
v.b.:	Ve Benzeri

GİRİŞ

Turizm her geçen gün önem kazanan geniş kapsamlı ekonomik bir sektör ve kitlesel bir harekettir. Turizm kelimesi Latince’de dönmek, etrafını dolaşmak, geri dönmek anlamına gelen *Tornus* kökünden gelmektedir. *Tur* kökü, bir hareketi, dolaşmayı ve başlangıç yerine dönmeyi ifade eder. Turizm ise farklı şekillerde tanımlanabilir. Nitekim *Turizm*: İnsanların tarihi eserleri ve doğal zenginlikleri görmek, dinlenmek, çeşitli toplumların kültür değerlerini tanımak amacıyla yaptıkları seyahat ve gezme faaliyetleri (Atalay, 2004: 453-454) olarak tanımlanmıştır. Keza, yabancıların geçici ya da sürekli olarak iş tutma ve para kazanma amacına bağlı olmayan konaklama ve yolculuklarından doğan ilişkiler bütünüdür şeklinde turizmin farklı özelliklerini dikkate alan tanımlar da söz konusudur (Hunkizer ve Krapf, 1942; Özgüç, 2011: 13).

İlk çağlardaki seyahatler bir tarafa bırakılırsa modern anlamda turizm hareketleri 1841 yılında Thomas Cook’un İngiltere’de Gezi Bürosu’nu kurmasıyla başlamıştır (Taşlıgil, 2005: 217). Şehir içi turizm hareketlerinden başlayıp kıtalararası turizm hareketlerine kadar her turizm olayı *mekân bilimi* olan coğrafyanın inceleme alanı içinde kalır. Turizm olayının kendisi, diğer ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin hepsinden daha çok bir yerin mekânsal özellikleriyle ilişkilidir (Özgüç, 2011: 16).

Coğrafi ve kültürel farklılıklar öteden beri insanların dikkatini çekerek turizmi gündeme getirmektedir. Turizmi ve kültürü etkilemekte aynı zamanda kültürden ve mekândan etkilenecek tüm Dünya’ya yayılan bir hareket olarak önem kazanmaktadır. Son yıllarda fiziki ve beşeri coğrafyayı; turizmin çeşitli yönleriyle birleştiren turizm coğrafyası beşeri coğrafya içinde kendine önemli bir yer edinmiştir (Emekli, 2006: 52).

Coğrafya, araştırma yöntemleri itibariyle turizm ve kültür ile ilgilenen diğer bilim dallarından farklılık göstermekte, turizm bilimine yöntem olarak da katkıda bulunmaktadır. Alan araştırmaları, gözlem, görüşme ve anket uygulamaları sonucunda elde edilen verilerin, harita, resim, diyagram, grafiklerle neden-sonuç ilişkisi içinde çok

boyutlu sunulması coğrafyanın en önemli avantajlarını oluşturmaktadır. Kültür ve turizm ile ilgilenen bilim dallarının coğrafyadan yararlanmalarının en önemli nedenini bu görsel coğrafi malzeme zenginliği oluşturmaktadır (Emekli, 2006: 54).

Herhangi bir kişiyi turizm faaliyetleri içine çekebilmek, onu seyahate özendirilemek doğal, kültürel, sanatsal ve teknolojik olanakların organize bir şekilde harekete geçirilmesiyle mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmek için turistik bölge olmaya aday yörenin öncelikle doğal ve beşeri turistik çekiciliklerinin tespit edilmesi ve bu kaynakların turizm amaçlı nasıl değerlendirilebileceğinin ortaya koyulması gerekmektedir (Akova, 2000: 71).

Turizm faaliyetlerini oluşturan unsurlar içinde çekicilikler ilk sırayı oluşturur. Genel anlamda fiziki ve beşeri çekicilikler olmak üzere ikiye ayrılır. Fiziki çekicilikler içinde manzara, su kaynakları, iklim, flora, fauna; beşeri çekicilikler içinde kültürel özellikler, dini ve tarihi yapılar, antik şehirler, savaş alanları ve eğlence parkları yer alır (Taşlıgil, 2005: 217).

Turist çekecek bölgelerin diğer alanlardan ayrılan özellikleri, farklı insanların burayı ziyaret etme isteğini uyarır. Bu özellikler doğal, kültürel, dini ya da milli özellikler olabilir. Bu bölgelere ulaşımın kolay olması ve gelen kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânların bulunması da önemlidir. Günümüzde ülkeler, ekonomik yönden önemli gördükleri turizmin gelişmesi için farklı yatırımlar yaparak kendilerine daha fazla turist çekmeye, böylece ekonomik gelirlerini artırmaya çalışmaktadır (İbret ve Diğerleri, 2015: 241).

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik kalkınma aracı olan turizm, meydana getirdiği ekonomik gelişme ile istihdam hacmini yükseltmekte ve birçok farklı endüstrinin gelişmesinde itici güç olmaktadır (Duran, 2011: 307). Bu durumu ülkemizde de görmek mümkündür.

Sosyal bir olay olarak tanımlanan turizme, sadece gelir-gider dengesini sağlayıcı bir sektör olarak değil, yoğun insan ilişkilerinin yaşandığı, sunduğu ürün itibarıyla insan ve toplum merkezli pek çok kaynağa ihtiyaç duyan bir sektör olarak bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla turizmin toplum ve kültür yapısına etkilerinin incelenmesi,

bir destinasyonun sadece doğal değil, tarihi, mimari, toplumsal ve kültürel kimliği de içinde barındıran bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir (Duran, 2011: 292).

Turizm, günümüzde bir hizmet sektörü ve çok yönlü bir kavram olarak ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Turizm gelişirken içerik yönünden de değişmektedir. Turizm, sosyal içerik kazanarak kültürler arasında bir hoşgörü, iyi niyet, iletişim ve anlaşma yaklaşımını sağlayacak duruma gelmektedir. Turizm tanımı içinde turist olarak yer alan insanların, amaçlarına göre turizm olayına katılması sonucunda oluşan kategorik durum, turizm çeşitliliğini ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde sağlık turizmi, spor turizmi, yat turizmi, dağ turizmi, yaz turizmi, kış turizmi, kültür turizmi, inanç turizmi ve son yıllarda pratik olarak gerçekleşmese bile uzay turizmi kavramları sıkça gündeme gelmektedir (Kaya, 1999: 1-2).

Günümüz turist profili incelendiğinde, insanların kitle turizmi anlayışından yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığı ve özel ilgi alanlarına yönelik turizm çeşitlerine yöneldikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında dini inançlarını yerine getirmek ve dini yerleri ziyaret amacıyla seyahat eden insanların sayısı da her geçen gün artmaktadır (Yılmaz ve Diğerleri, 2013: 1043).

Alternatif turizm bölgelerine olan ilginin her yıl artmasıyla beraber insanlar artık sadece yazın sahillere, kışın ise kayak merkezlerine ilgi göstermemektedir. Bunun yanında doğal güzelliklere, kültürel merkezlere ve kutsal-dini yerlere de artan talep farklı turizm alanlarının cazibesini artırmakta ve turizmi şekillendirmektedir (İbret ve Diğerleri, 2015: 240-242).

Turizm, gelişmiş sanayi toplumlarında ortaya çıkan çağdaş bir olgudur. Ancak işin içine din gibi bir kavram girdiğinde insanlık tarihi ile birlikte var olan inanç ve ibadetlerin yapıldığı kutsal mekânları bu tanımlamanın dışında değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü insanlar tarih boyunca her şeye rağmen dini amaçlarla seyahat etmişlerdir (Kaynak ve Sezgin, 2008: 350).

İnanç turizmi kavramı, yalnızca dindar bireyleri kapsamayıp, daha geniş bir kitleyi içine almaktadır. Hedef kitlenin geniş olması ve birden çok turistik ürünü bir arada barındıran faaliyetlerin tasarlanması, zaman zaman kavram kargaşasının

yaşanmasına neden olabilmektedir. Dini mekânların, aynı zamanda geçmiş medeniyetlere ait kültürel miras niteliğine sahip olması, inanç turizmi ile kültür turizminin bir arada değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Ancak ziyaret edilen yerlerin geçmişten günümüze inanç merkezi olması ve tarih boyunca bu özelliğinden dolayı çekim kaynağı haline gelmesi, inanç turizmi kavramını ön plana çıkarmaktadır (Yılmaz ve Diğerleri, 2013: 1043).

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, YERİ VE SINIRLARI

Turizm konusu, beşeri coğrafya ile olan ilgisi bakımından coğrafyacılar tarafından sıkça işlenmektedir. Mekân bilimi olarak coğrafyanın turizm olayının gerçekleştiği alanları ve turizmin oluşturduğu sosyo-ekonomik durumları incelemesi tabiidir. İnanç turizminde arazinin turizm amaçlı kullanımı değil mevcut kültürel miras kaynaklarının korunarak turizmde kullanılması söz konusudur.

Bu çalışma, alternatif turizm türlerinden biri olan inanç turizmini örnekler üzerinden konu edinmiştir. İnanç turizmi, konusu itibarıyla çok geniş bir alandır. Bu nedenle çalışmanın hem konu hem de mekân bakımından sınırlandırılması gerekmiştir. İnanç turizmi kaynakları genellikle bir dinle ilişkili olup çalışmada İslamiyet ile ilgili olanlar seçilmiştir. İslamiyet’le ilgili inanç turizmi kaynaklarının da cami, türbe, medrese gibi türleri bulunmaktadır. Çalışmanın araştırma evreni İstanbul’daki dört türbe olup buralarda dini amaçlı gerçekleşen ziyaretler incelenmiştir. Bu türbeler Üsküdar’daki Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz’daki Hz. Yuşa, Sarıyer’deki Telli Baba ve Beşiktaş’taki Yahya Efendi türbeleridir. Bu bakımdan Müslümanlarca uzun yıllardır ziyaret edildiği bilinen bu türbeler inanç turizmi açısından değerlendirilmiştir.

İstanbul, Türkiye’nin minyatürü gibidir. Her ikisi de iki kıtanın arasında iki yarımadadan meydana gelir. Çalışmada seçilen dört türbeden ikisi Avrupa, ikisi de Asya yakasında bulunur. Bu bakımdan hem İstanbul’u hem de Türkiye’yi yansıtacakları düşünülmektedir. Çalışmada bu dört türbenin seçilmesinin diğer sebebi de birbirleriyle sembolik ilişkilerinin varlığıdır. Bu dört türbe, yaklaşık bir konumlandırma ile İstanbul Boğazi’nin Asya ve Avrupa tarafında, Marmara ve Karadeniz’e nispeten yakın yerlerde

karşılıklı olarak bulunur (Harita 1). Bundan dolayı da İstanbul'un halk inanışına göre “Boğaz'ın Dört Koruyucusu” olarak söz edilmektedir.

Harita 1: Araştırmanın Konusunu Oluşturan Dört Türbenin İstanbul'daki Konumları.

(Kaynak: Google Maps'ten yararlanılarak hazırlanmıştır).

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Turizm olayı ve olgusu da diğer birçok sektör gibi değişim ve dönüşüm içinde gelişme göstermektedir. Bu bağlamda yakın dönemde turizm olgusu da geleneksel kitle turizminden uzaklaşma, alternatif turizm türlerine, özellikle doğaya ve kültüre dayalı alanlara doğru yönelme mevcuttur. Nitekim turizmin 3 S'si olarak bilinen deniz-kum-güneş (sea-sand-sun) üçlüsünden uzaklaşma eğilimi ile birlikte alternatif turizm türleri olarak doğa ve kültür turizmi önem kazanmaya başlamıştır. Literatür incelendiğinde, kültür turizmi ve inanç turizmi kavramlarının iç içe geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla bunların arasındaki farkların da belirtilmesi gerekmektedir. Tezde ele alınan inanç turizmi esasen daha geniş kapsamlı olan kültür turizminin önemli bir türünü teşkil etmektedir.

Turizm olayında sürekli bir yenilenme söz konusudur. Bu bakımdan geleneksel olarak inanç turizmine dâhil olan kitlenin yanında arayış içerisinde olan, kitle turizminden sıkılan insanlar da inanç turizmine katılabilirler. Turizm olgusu, turistlerin taleplerine göre şekillenmektedir. Sonuçta turizm de ekonomik bir sektördür. Bu bağlamda inanç turizmine dâhil olan turistlerin özelliklerinin, güdü, talep ve beklentilerinin bilinmesi gerekmektedir.

Esas itibariyle insanların inançları gereği yaptıkları seyahatler en eski turizm çeşidini (hac) oluştursa da bunun turizm literatürüne girmesi oldukça yenidir. Bunun sebebi ise Hz. İsa'nın 2000. doğum yılı olan 2000 yılı öncesinde batılı ülkelerde yapılan konferanslar ve bunun sonucunda da özellikle ülkemizdeki seyahat acentelerinin gerçekleştirmiş olduğu turlardır. Hac olayı, azımsanmayacak derecede insanın başka ülkelere seyahat etmesine ve buralarda sosyo-ekonomik bir hareketlilik yaşanmasına neden olmaktadır. Hac olayının yanı sıra inanç turizmi kapsamına giren pek çok ziyaret biçimi ve inanç turizmi şekli vardır.

İnanç turisti deyince genellikle Hristiyan turistler akla gelmektedir. Bu durum yabancı turistlerin ülkemize gelme amaçlarına göre tasnif edilmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Hristiyan turistlerin öne çıkmasının nedeni İslamiyet'teki hac olayının bir turizm şekli olarak düşünülmemesidir. Ancak gerek semavi gerekse semavi olmayan birçok dinde dini amaçlı seyahatler görülür. İslamiyet'te hac olayının yanında diğer seyahat ve ziyaretler de oldukça yaygındır. Bu bakımdan İstanbul'un İslam dini açısından Dünya üzerindeki önemli şehirlerden birisi olduğu söylenebilir. Bu yüzden İstanbul şehri Müslüman turistlerin dikkatini çekmektedir. Fakat öncelikle İstanbul'un mevcut inanç turizmi potansiyelinin tespit edilerek geleceğe yönelik planlamalar yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle yerli turistlerin göze çarpacağı kuşkusuzdur fakat aynı inanca sahip olmaları nedeniyle yabancı Müslüman turistlerin de buralara gelebileceği düşünülmektedir.

Çalışmada genelden özele hareket edilmiştir. Öncelikle Türkiye'deki turizm çeşitleri incelenmiş, ardından İstanbul'a geçilmiştir. İstanbul'da diğer semavi dinlere ait inanç turizmi mekânlarına da kısaca değinilmiştir. İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı diğer müze müdürlüklerinin incelenmesinin ardından Türbeler

Müzesi Müdürlüğü'ne geçilmiştir. İstanbul'daki türbeler genel olarak incelendikten sonra araştırma evreni olan türbelere geçilmiştir. Çalışmanın araştırma evrenini oluşturan türbelere "*İstanbul'un Manevi Bekçileri*" de denilir. Sırasıyla bu türbelerin tarihçeleri, konumları, ulaşım imkânları, türbelere gelen kişilerin profili, bu alanların inanç turizmi açısından durumu ve geleceğe yönelik planlaması üzerinde durulmuştur. Bu çalışmadan elde edilecek verilerin İstanbul'daki türbe ziyaretlerinin incelenmesinde coğrafya dışındaki diğer sosyal bilimlere de katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

III. MALZEME VE YÖNTEM

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Gerçekten detaylı olarak yapılan literatür taramasının ardından İstanbul'da inanç turizmi adı altında kapsamlı bir tez yazmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Çünkü İstanbul şehrinin inanç turizmi bakımından zengin bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle de tez konusunun ve çalışma sahasının daraltılmasına karar verilmiştir.

Bu aşamada coğrafya biliminin önemli araştırma yöntemlerinden olan arazi uygulamasından yararlanılmış ve araştırma evreni olarak seçilmesi düşünülen yerlerde gezi ve gözlem yöntemi uygulanmıştır. Bunun sonucunda İslam dini açısından inanç turizminin önemli kaynaklarından olan Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz'daki Hz. Yuşa, Sarıyer'deki Telli Baba ve Beşiktaş'taki Yahya Efendi türbeleri ve buraya gelen turist-ziyaretçi sayısının yeterli olduğu görülmüştür. Bundan dolayı bu dört türbe araştırma evreni olarak belirlenmiştir.

Diğer taraftan burada temel kriter olarak yalnızca ziyaretçi sayıları dikkate alınmamıştır. Eğer böyle olsa idi Eyüp Sultan ve Sultanahmet Camii ve türbelerinin seçilmesi gerekirdi. Ancak buralar başlı başına bir tez konusunu oluşturacak potansiyele sahiptir. Bundan dolayı İstanbul'un türbelerini genel olarak yansıtabilecek, hem Avrupa hem de Anadolu yakasında ön plana çıkan dört türbe seçilmiştir.

Literatür çalışması, gezi ve gözlem yöntemlerinin uygulanmasının ardından çalışmanın bölümleri kurgulanmıştır. Buna göre çalışma dört bölüme ayrılmış olup genelden özele sıralanmıştır. Birinci bölümde Türkiye'de turizm ve inanç turizmi, ikinci bölümde İstanbul'da inanç turizmi ve kaynakları, üçüncü bölümde ise İstanbul'un dört

türbesinde inanç turizmi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde araştırma evrenini oluşturan türbelere ait bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölüm, tezin esas kısmını teşkil etmiştir. Burada araştırma evreni olarak seçilen dört türbeye yönelik anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada çeşitli istatistik, harita ve fotoğraflar kullanılmış olup CBS programından da faydalanılmıştır.

Tezde uygulanış şekline göre *dolaylı anket yöntemi* tercih edilmiştir. Böylelikle denekler anket formuyla doğrudan karşılaşmamış, arada anketi uygulayanlar bulunmuştur. Anketin hazırlanışı *görüşme cetveli* biçiminde yapılmıştır. Bunun nedeni ise görüşme cetvelinin deneğe başka soru sormayı gerektirmemesidir. Ankette çeşitli kapalı ve açık uçlu soru tipleri de kullanılmıştır. Kapalı uçlu sorular sınıflayıcı ve derecelendirilmiş (ölçekleyici) sorular niteliğindedir. Buradaki örneklemin yetersiz kalma ihtimaline karşı doğrudan anket (mülakat) formu da hazırlanmıştır. Elde edilen veriler, anket uygulaması ve değerlendirilmesi başlığı altında incelenmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise bütün bunlar değerlendirilmiş ve bazı öneriler getirilmiştir.

IV. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Türkiye’de turizmde kullanılabilecek potansiyel kaynakları ele alan birçok coğrafi çalışma yapılmıştır. Kitap ölçeğinde özellikle Hayati Doğanay’ın ilk baskısı 2001’de yapılan ve daha sonra da Serhat Zaman ile birlikte yeniden düzenlenerek 2013’te yayınlanan *Türkiye Turizm Coğrafyası* adlı kitabı ülkemizin turistik kaynakları hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir. Türkiye turizminin doğal ve beşeri kaynaklarına, özellikle de yer şekillerine ve hidrografik kaynaklara, mevcut örnekler üzerinden ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Türkiye turizminde kaynaklar üzerinde duran diğer bir kitap da Suna Doğaner’e aittir. *Türkiye Turizm Coğrafyası* adı altında ilk baskısı 2001 yılında yapılan bu eserde ülkemizin turistik kaynakları sular ve yer şekilleri olmak üzere iki ana bölümde nispeten detaylı olarak ele alınmıştır. Aynı yazarın 2009 yılından yayınlanan *Din ve Turizm: Türkiye’de İnanç Turizmi* ile 2013 yılında basılan *Türkiye Kültür Turizmi* çalışmaları tez konusunu yakından ilgilendiren önemli eserlerdir.

Ülkemizde doğrudan inanç turizmi ile ilgili yapılan çalışmalar nispeten sınırlıdır. Literatür incelendiğinde bazı tez, makale, bildiri ve raporlara ulaşılmıştır. Ancak basılı olarak üç kitap dikkati çekmektedir. Coğrafyacı olmayan yazarlar tarafından hazırlanan bu kitaplar hakkında aşağıda özlü bilgiler verilmiştir.

Hüseyin Kaya tarafından 1999'da yayınlanan *İnanç Turizmi* (Bursa Valiliği İl Turizm Müdürlüğü Yayını), araştırma konusu ile doğrudan ilgili ve kapsamlı bir proje çalışmasıdır. Kitabın sunuş kısmında 1999 yılı Bursa Valisi M. Orhan Taşanlar'ın yazdığına göre; Turizm Bakanlığı tarafından 1995 yılında başlatılan ve fiilen bir proje halinde uygulanmakta olan *İnanç Turizmi Projesi*, ilk defa 1990 yılında Bursa Valiliği kayıtlarına girmiştir. Bu projeyi ilk defa Bursa Valiliği kayıtlarına sokan, Turizm Bilim Uzmanı Hüseyin Kaya'nın *Üçüncü Bin Yıla Girişte Anadolu'da İnançların Buluşması-İnanç Turizmi* adlı kitabı UNESCO literatürüne girmiş, bu değerli eserin en son gelişmiş hali de Bursa Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından finanse edilerek Bursa İl Turizm Müdürlüğü'nce 2000 adet bastırılmıştır. Dokuz bölümden oluşan kitap hem Türkçe hem de İngilizce olarak iki dilde hazırlanmıştır. Türkiye'de inanç turizmi ile ilgili yapılan çalışmalarda bu kitaba sıkça atıf yapıldığı dikkati çekmektedir.

Zekeriya Bingöl'ün 2007 yılında basılan *Gelenekten Evrensele Anadolu'da İnanç Turizmi* (Detay Yayıncılık) adlı çalışmasında, Türkiye'deki inanç turizmi kaynakları önce coğrafi bölgelere, coğrafi bölgeler de kendi içinde illere ayrılarak incelenmiştir. İllerdeki inanç turizmi kaynağı olan mekânlar din ayırt etmeksizin alfabetik sırayla incelenmiş ve bunlarla ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca her coğrafi bölgede düzenlenen inanç turizmine yönelik anma törenleri ve festivaller de listelenmiştir.

M. Alparslan Küçük tarafından 2015 yılında yayınlanan *İnanç Turizmi Açısından Türkiye'de Dini Mekânlar: Yahudilik-Hıristiyanlık Örneği* (Berikan Yayınevi) adlı eser, iki bölümden oluşmaktadır. Eserde İslamiyet'le ilgili inanç turizmi kaynaklarına yer verilmemiştir. Bununla birlikte kitabın giriş kısmında din ve inanç turizmi kavramları açıklanmıştır. Birinci bölümde Türkiye'de yaşayan dinler ve din mensupları hakkında genel bilgiler verilerek, bu başlık altında Yahudilik ve Hıristiyanlığın tarihçesi ile Türkiye'deki mensupları konu edilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de Yahudilere ve Hıristiyanlara ait önemli dini yerler yani mekânlar irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TURİZM VE İNANÇ TURİZMİ

I. TÜRKİYE'DE TURİZM VE ÇEŞİTLERİ

Türkiye, Eski Dünya kıtalarının kavuşum sahasında, doğu ve batı kültürlerinin kaynaştığı, zengin bir tarihi ve kültürel mirasın yanı sıra doğal güzellikleri bakımından da Dünya'nın en güzel ülkelerinden biridir. Türkiye'nin sahip olduğu bu farklılıkların ve güzelliklerin bir arada bulunması, turizm sektörü için önemli bir potansiyel teşkil etmektedir. Dünya Turizm Örgütü'ne göre, yatırım yapılacak 300 ayrı turizm çeşidinin yaklaşık % 28'inin (85 adet) Türkiye'de gerçekleştirilebilir olması, bunun önemli bir göstergesidir (Özgen, 2012: 267).

Türkiye turizminde kurumsal anlamda ilk adım 1923 yılında Atatürk'ün emriyle kurulan ve İstanbul'daki eski eserlerin onarılmasında ve hizmete açılmasında önemli katkısı bulunan günümüzdeki adıyla Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'dur. Daha sonraki yıllarda turizm politikası çeşitli kurumlar (Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü) ve Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı (1963), Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi değişik adlarla anılan bakanlık tarafından yürütülmüştür (Taşlıgil, 2005: 257).

Doğal, kültürel ve tarihi zenginlikler açısından büyük bir potansiyele sahip olan Türkiye'nin, ekonomik büyüme ve kalkınmasında turizm sektörü önemli bir paya sahiptir. Ancak bu potansiyeli gerektiği gibi değerlendirebilmek de oldukça önemlidir. Bunu yapabilmek için de tanıtım faaliyetlerine gereken özenin gösterilmesi gerekmektedir (Başer ve Başçı, 2012: 425).

Normal olarak ihracı mümkün olmayan temiz hava, deniz, güneş, ilginç jeolojik ve morfolojik görünüm, sosyo-kültürel zenginlikler ve bazı hizmetler turizm sayesinde ihraç ürünü olarak değer kazanmaktadır. Ülkenin sahip bulunduğu doğal ve kültürel zenginliklerden faydalanmak üzere gelen turistler inşaat, tarım, hayvancılık gibi diğer sektörler de olumlu katkı sağlamaktadır (Akova, 1998: 66-67).

Turizm sektöründe olumlu bir imaja sahip, alt yapısı yeterli, turistik yatırımları fazla, rakiplerinden farklı ürünlere ve alternatiflere sahip ülkeler paydan daha büyük bir kısmı elde etmektedir. Turizmin gelişmesi günümüze kadar klasik turizm hareketleri ve çeşitleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Günümüzde azalan genç nüfus, artan yaşlı nüfus, boş zaman ve maddi kazanç insanları biraz daha turizm hareketine itmektedir. Klasik turizm alanları artık Yeni Dünya şartlarını karşılayamaz ve kapasitesini doldurmuş durumdadır (Güzel, 2010: 88-89).

Ülkemizin turizm pazarındaki payının yeterli olmadığı görülür. Avrupa'da 19. yüzyıl ortalarında başlayan ve 20. yüzyıldan itibaren sürekli gelişme gösteren ve bugün milyonlarca turist akınına uğrayan İspanya, İtalya ve hatta Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerine giden milyonlarca turist ve bıraktıkları döviz dikkate alındığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır (Taşlıgil, 2005: 257).

Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısında zaman zaman azalma ve duraklamalar olsa da, genel bir artış trendi içinde olduğu görülmektedir. Bu genel trend içindeki iniş-çıkışlar, bazı yıllarda Türkiye'de, bazı yıllarda ise uluslararası ortamda yaşanan olumsuzlukların sonucu olarak değerlendirilmektedir (Özgüç, 2011: 496).

Türkiye'de bacasız sanayi olarak adlandırılan ve üzerinde önemle durulan turizm sektöründe ziyaretçi sayıları uzun yıllar boyunca istenilen düzeye ulaşamamıştır. Ancak 21. yüzyılda ziyaretçi sayılarında önemli artışlar da meydana gelmiştir. Nitekim 2001'de 13.450.127 olan yabancı ziyaretçi sayısı 2005'te 20.262.640, 2008'de 30.979.979, 2015'te ise 41.617.530 rakamına ulaşmış olup 2016 yılında 31.365.330 kişiye düşmüştür. 2018 yılında ise tekrar 45.628.673 kişiye çıkmıştır (Tablo 1).

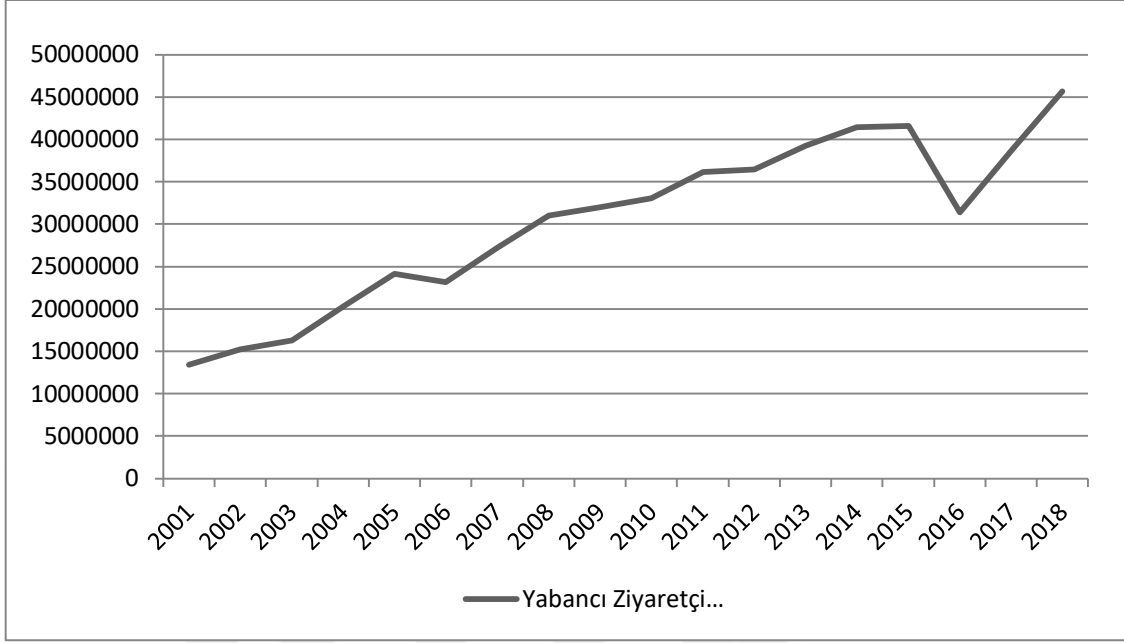
Tablo 1: 2001-2018 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı.

Yıllar	Ziyaretçi Sayısı	Değişim Oranı (%)
2001	13.450.127	-
2002	15.214.514	+ 13,1
2003	16.302.053	+ 7,1
2004	20.262.640	+ 24,2
2005	24.124.501	+ 19
2006	23.148.669	- 4
2007	27.214.988	+ 17,5
2008	30.979.979	+ 13,8
2009	32.006.149	+ 3,3
2010	33.027.943	+ 3,1
2011	36.151.328	+ 9,4
2012	36.463.921	+ 0,8
2013	39.226.226	+ 7,5
2014	41.415.070	+ 5,5
2015	41.617.530	+ 0,4
2016	31.365.330	- 24,6
2017	38.620.346	+ 23,1
2018	45.628.673	+ 18,2

Kaynak: TÜİK, 2019.

Ülkemize 2001 yılından sonra gelen yabancı ziyaretçi sayıları incelendiğinde, zaman zaman düşüşler olsa da genel olarak artış eğiliminin devam ettiği dikkati çekmektedir (Grafik 1). Nitekim 2001-2007 arasında 6 yılda turist sayısı ikiye katlanmıştır. Bu dönemde ülkemiz ekonomisinin iyi olması turizmin gelişmesinde büyük pay sahibi olmuştur. 2015 yılına kadar turist sayılarındaki hızlı artış sürmüştür. 2015'te Rusya ile aramızda yaşanan uçak düşürme krizi ve 2016 yılında ülkemizde yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi nedeniyle turist sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 2017'de 38.620.346 kişinin gelmesiyle eski düzeyini yakalamıştır. Bunun nedeni ülkemizin turizm potansiyelinin yüksek olması ve altyapıya yapılan yatırımlar sayesinde turizm sektörünün kendisini kolayca toparlayabilmesidir.

Grafik 1: 2001-2018 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı.

Kaynak: TÜİK, 2019.

Bilindiği gibi turizmde son yıllarda kitle turizminden kaçış söz konusudur. Turizm Bakanlığı'nın 2023 Stratejisi'ne göre; turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve dış pazarlarda değişen tüketici tercihleri göz önüne alınarak yeni potansiyel alanlar oluşturmak amacıyla alternatif turizm olanakları ile ilgili planlama faaliyetlerinin sürdürüleceği belirtilmiştir. Alternatif turizm olanakları oluşturularak bunlara talebin artırılmasını sağlamak ve iç turizmi geliştirmek amacıyla sektörün mevsimsellik özelliğini değiştirmeye yönelik yasal-yönetsel düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca doğal, tarihi ve sosyal çevreyi koruyan ve sürdürülebilir kılan, karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm çeşitlerinin ön plana çıkarılacağı ifade edilmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 19).

2023 Stratejisi'nde, Türkiye'de dış pazar kadar iç pazarın gelişmesi de turizm açısından önem taşımaktadır. Dünya'da en fazla turist çeken ülkelerin aynı zamanda iç pazar potansiyellerinin de yüksek olduğu görülmektedir. İç turizm pazarında alternatif turizme dayalı ürünler araştırılarak bölgesel ve yerel bazda kapasite artırmaya yönelik çalışmalar yapılarak bu değerlerin tanıtım ve pazarlamasının yapılacağı belirtilmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 9-10).

Turizm sektörünün ülke ekonomisinde yeri ve önemi oldukça büyüktür. Milli gelire ve istihdama olan katkısı, kalkınmadaki ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını dengelemedeki rolü, yabancı sermaye yatırımlarını çekmekteki gücü ve ödemeler dengesi üzerindeki pozitif etkisi dikkate alındığında turizm sektörünün önemi daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla turizm sektörü turistik çekiciliklere sahip ülkelerin kalkınmasına lokomotif görevi üstlenen önemli bir sektör olarak tanımlanmaktadır (Eykyay ve Diğerleri, 2015: 60).

Bunlarla beraber insanları turizm faaliyetlerine çekebilmek için öncelikle mekânların turistik çekiciliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki köprü konumu en büyük çekiciliğidir. Türkiye de bunu kendisine her konuda slogan olarak seçmiştir. Türkiye'de gelişen turizmin yapısında ülkenin kıyı kaynaklarının ağırlığı, Dünya genel eğilimine de uygun olarak, ezici bir şekilde kendisini hissettirir. Aslında, binlerce yıldır çeşitli medeniyetlerin beşiği olan ülkemizde kültürel ve tarihsel turizm de çok büyük bir potansiyele sahiptir (Özgüç, 2011: 508).

Bu çalışmanın esas amacı, Türkiye'deki turizm çeşitlerini ve bunların muhtevasını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak değildir. Bundan dolayı Türkiye'de turizmin gelişimi ve kaynaklarına yer vermekle birlikte fazla ayrıntıya girilmemiştir.

Türkiye'de turizmin birçok çeşidi ve kaynağı mevcuttur. Bunlar kitle turizmi olarak görülen kıyı turizminden başlayıp alternatif turizm çeşitlerinden sayılan kültür turizmine kadar sıralanabilir. Son dönemde ise alternatif turizm çeşitleri ülkemizde önemini arttırmaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak kongre turizmi, sağlık turizmi ve inanç turizmi verilebilir.

Ülkemizde turizm çeşitlerini katılanların sayısına (birey, kitle), gelir düzeylerine (sosyal, lüks), yaş gruplarına veya yapılan aktiviteye (çekiciliklere) göre sınıflandırmak mümkündür. Katılanların yaş grubuna göre gençlik turizmi, orta yaş turizmi ve üçüncü yaş turizmi ülkemizde görülmektedir. Bunlar arasında inanç turizmine katılanların daha çok üçüncü yaş turistler olduğu dikkati çekmektedir.

Gelişmiş ülkelerde, sağlık koşullarının iyileşmesiyle birlikte insan ömrü uzamış; bunun sonucunda 65 ve daha yukarı yaştakilerin toplumdaki oranları yükselmiştir. Yine sağlık hizmetlerindeki gelişmeler nedeniyle bu yaş kesiminde çeşitli hastalıkların oranı azalmış; daha dinamik, etkin, canlı bir yaşlı nüfus kitlesi oluşmuştur. Bu insanların emekli olmaları nedeniyle fazlaca boş zamanları bulunduğu ve emeklilere tanınan haklar sayesinde yeterli gelirleri olduğundan, turizm endüstrisi için gittikçe artan bir müşteri potansiyeli oluşturmaktadırlar (Doğan, 2004: 52).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 tanıtım ve pazarlama stratejisinde de bu durum ortaya çıkmıştır. Dünya nüfusunun değişmesine paralel olarak daha çok üçüncü yaş grubuna uygun tanıtım ve reklamlara ağırlık verileceği burada ifade edilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 14).

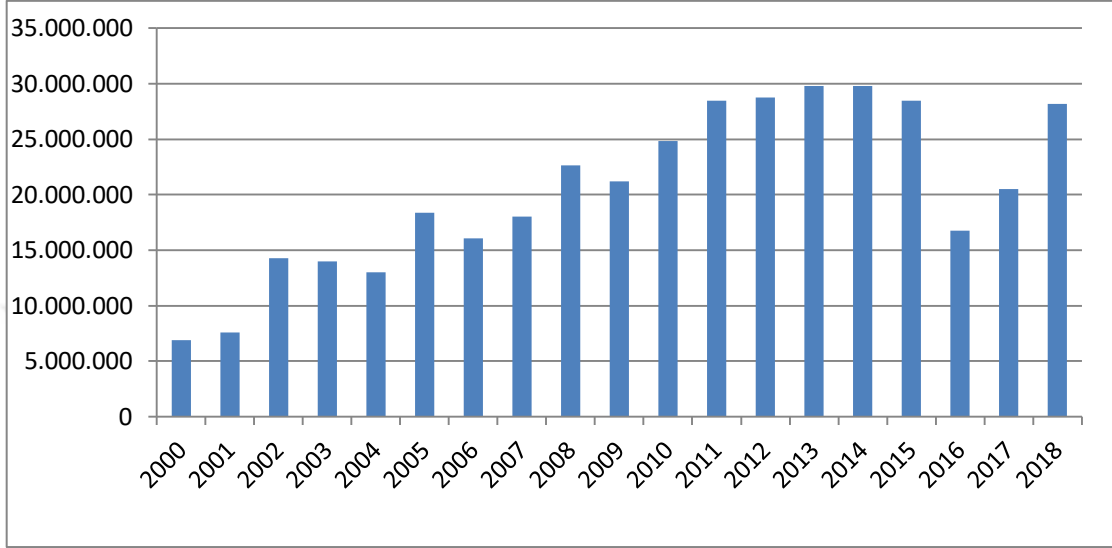
Saha araştırması yapan bilim insanları tarafından turizm alanında çalışan akademisyenlere anket uygulanarak turizmin geleceği hakkında çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Ankete katılan akademisyenlere göre, Türkiye'de turizm yatırımları açısından gelecekte ortaya çıkabilecek iki önemli fırsat mevcuttur. Bunlardan ilki Türkiye'nin sahip olduğu alternatif turizm (doğal, kültür, inanç, sağlık, tarih vb.) olanaklarına olan talebin artmasıdır (akademisyenlerin % 76'sına göre). İkincisi ise özellikle ülkemize turist gönderen Avrupa kıtasında nüfusun giderek yaşlanması sonucunda 3. yaş turistlerin oranının (akademisyenlerin % 69'una göre) artmasıdır (Karadeniz ve Diğerleri, 2007: 201).

Ülkemizdeki turizm çeşitleri aktiviteye (çekiciliklere) göre sınıflandırıldığında, daha ziyade doğal kaynaklar üzerinde durulduğu görülür. Bunlar; iklim, bitki örtüsü, kıyıları, dağlar, göller, akarsular, yer şekilleri ve şifalı su kaynaklarıdır. Ayrıca ülkemizde milli parklar, doğa koruma alanları ve tabiat parkları da mevcuttur. Beşeri olarak ise en önemli çekicilikler tarihi ve kültürel miras değerleridir.

Türkiye'nin turizm potansiyelinin temel bileşenleri, sahip olduğu doğal ve kültür değerleridir. Bu değerler uzun vadede korunabildikleri ölçüde uluslararası turizm pazarındaki payımız artmaya devam edecektir (Gökdeniz, 2001: 6). Ülkemizdeki müze ve ören yerleri bu nedenle önemli turizm çekicilikleridir. Bu durum ziyaretçi sayılarında

kendisini göstermektedir. Ziyaretçi sayıları incelendiğinde, ülkemize gelen turistlerin büyük bir kısmının buraları ziyaret ettiği anlaşılmaktadır (Grafik 2).

Grafik 2: Türkiye’de Müze ve Ören Yerlerinde Toplam Ziyaretçi Sayısının Yıllara Dağılımı.

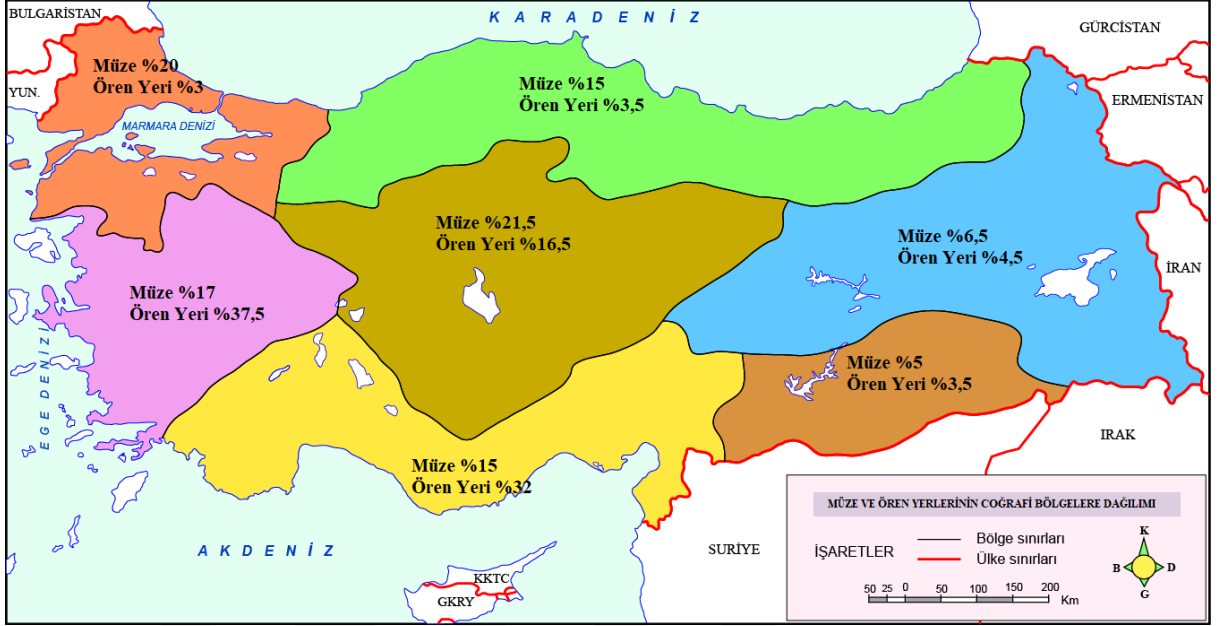
Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.

Ülkemizdeki müzelerin coğrafi bölgelere dağılımı incelendiğinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu hariç diğer bölgelerde hemen hemen eşit oldukları görülür. Ören yerlerinin ise büyük bir kısmı Akdeniz ve Ege bölgelerindedir (Tablo 2 ve Harita 2).

Tablo 2: Türkiye’de Müze ve Anıtlar Genel Müdürlüğüne Kayıtlı Müze ve Ören Yerlerinin Coğrafi Bölgelere Dağılımı.

Coğrafi Bölge	Müze Oranı (%)	Ören Yeri Oranı (%)
Marmara Bölgesi	20.0	3.0
Akdeniz Bölgesi	15.0	32.0
Ege Bölgesi	17.0	37.5
Karadeniz Bölgesi	15.0	3.5
Doğu Anadolu Bölgesi	6.5	4.5
İç Anadolu Bölgesi	21.5	16.5
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	5.0	3.5
Toplam	100.0	100.0

Kaynak: Emekli, 2004: 8.

Harita 2: Türkiye’de Müze ve Anıtlar Genel Müdürlüğüne Kayıtlı Müze ve Ören Yerlerinin Coğrafi Bölgelere Dağılımı.

(Kaynak:www.cografyaharita.com).

Ülkemizde müze ve ören yerlerini ziyaret edenlerin oransal dağılımına bakıldığında, İç Anadolu Bölgesi’nin en büyük paya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu ziyaretçilerin % 72’lik bir kısmı müzeleri ziyaret etmektedir. İç Anadolu Bölgesi’ni sırasıyla Marmara, Akdeniz ve Ege bölgeleri takip etmektedir. Marmara Bölgesi’ni ziyaret edenlerin de % 91’lik kısmı müze ziyaretçileridir. Akdeniz ve Ege bölgelerinde ise ören yerlerini ziyaret edenlerin oranının daha fazla olduğu görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Marmara Bölgesi’nin müze ziyaretlerindeki payı İstanbul ve Bursa gibi şehirler sayesinde artmıştır. Akdeniz ve Ege bölgelerinde ise çok sayıda antik kent bulunmakta olup bu sebeple iki bölge de ören yeri ziyaretlerinde öne çıkmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin müze ve ören yeri ziyaretçi oranlarının çok düşük olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum var olan turizm potansiyelin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Göre Müze ve Ören Yerlerini Ziyaret Edenlerin Oranı ve Ülke Toplamı İçindeki Payı.

Coğrafi Bölgeler	Müze Ziyaretçi Oranı (%)	Ören Yeri Ziyaretçi Oranı (%)	Ülke Toplamı İçindeki Payı (%)
Marmara Bölgesi	91.0	9.0	21.7
Akdeniz Bölgesi	17.5	82.5	21.5
Ege Bölgesi	27.5	72.5	20.8
Karadeniz Bölgesi	80.0	20.0	3.0
Doğu Anadolu Bölgesi	83.0	17.0	0.8
İç Anadolu Bölgesi	72.0	28.0	31.5
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	83.0	17.0	0.7

Kaynak: Emekli, 2004: 8.

Aşağıdaki tablo 4’te Türkiye’de 2018 yılında en çok ziyaret edilen müze ve ören yeri bulunmaktadır. Bunların hemen hepsi, inanç turizmi çekiciliği olsa da ülkemizde kültür turizmi kapsamında ziyaret edilen yerlerdir.

İlk sırada İstanbul *Topkapı Sarayı Müzesi* bulunmaktadır. Burayı 2018 yılında toplam 3.004.620 kişi ziyaret etmiştir. Yabancı turistlerin kültür turizmi kapsamında ziyaret ettiği bir mekânı Müslüman turistler özellikle kutsal emanetler bölümü nedeniyle ziyaret etmektedir. Bu durum da buranın hem kültür hem de inanç turizmi kapsamında turist çektiğini göstermektedir.

İkinci sırada İstanbul’da *Ayasofya Müzesi* yer almakta olup burayı 2018 yılında 2.922.037 kişi ziyaret etmiştir. Ayasofya müzesi hem İslamiyet hem de Hristiyanlık dini açısından kutsal bir yerdir. Bu nedenle ülkemizin ve Dünya’nın önemli inanç turizmi mekânlarından. Bu durumun ziyaretçi sayılarında da ortaya çıktığı görülmektedir.

Üçüncü sırada 2.817.386 ziyaretçi ile Konya *Mevlana Müzesi* gelmektedir (Fotoğraf 1). Burası önemli bir inanç turizmi merkezi olup yalnızca ülkemizden değil, Dünya’nın birçok yerinden turist çekmektedir.

Yedinci sırada yer alan Aksaray *Ihlara Vadisi* ören yerini 2018 yılında 492.672 kişi ziyaret etmiştir. Burada da ilk Hristiyanlık dönemine ait dini yapılar bulunmaktadır. Hem doğal hem de kültürel çekicilik arz eden bir mekândır.

Yine sekizinci sırada bulunan Nevşehir *Hacıbektaş Müzesi*'nin 2018 yılındaki ziyaretçi sayısının 443.160 kişi olduğu görülmektedir (Fotoğraf 2). Burası da Müslümanlar tarafından sıkça ziyaret edilmektedir.

Tablo 4: Türkiye’de 2018 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Müze ve Ören Yeri.

Müze ve Ören Yeri Adı	Ziyaretçi Sayısı (Kişi)	Türkiye Toplamı İçindeki Payı (%)
İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi	3.004.620	10,6
İstanbul Ayasofya Müzesi	2.922.037	10,3
Konya Mevlana Müzesi	2.817.386	10
Denizli Hierapolis (Pamukkale) Ören Yeri	2.189.529	7,7
İzmir Efes Ören Yeri	1.555.559	5,5
Nevşehir Göreme Ören Yeri	1.113.409	3,9
Aksaray İhlara Vadisi Ören Yeri	492.672	1,7
Nevşehir Hacıbektaş Müzesi	443.160	1,5
İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Harem Bölümü	421.780	1,4
Nevşehir Derinkuyu Yeraltı Şehri	378.834	1,3

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019.

Fotoğraf 1: Konya Mevlana Müzesi'nin doğu cephesinden görünümü.

(Kaynak: <https://www.turbe.gen.tr>).

Fotoğraf 2: Nevşehir Hacı Bektaş Müzesi'nin iç bahçesinden görünüm.

(Kaynak: <https://www.kulturvarliklari.gov.tr>).

II. TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VE İNANÇ TURİZMİNİN GELİŞİMİ

Üç tarafından denizlerle çevrili bir yarımada olan Anadolu'nun yerleşme geçmişi, prehistorik dönemlere kadar gitmektedir. Burada çok sayıda uygarlıklar kurulmuş, sayısız eserleri geride bırakmıştır. Anadolu, çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu devirlerde de dini açıdan büyük rol oynamıştır. Bu dinlerin mensupları mabet ve ibadet evleri inşa etmişlerdir. Örneğin Şanlıurfa'da bulunan Göbekli Tepe bunlardan biridir. MÖ 8000 yıllarına tarihlenen bu kült merkezinde kazı çalışmaları devam etmektedir. Ülkemizde 2019 Göbekli Tepe yılı ilan edilmiştir.

Daha sonra da tek tanrılı dinler ortaya çıktığında Anadolu dini özelliğini kaybetmemiş ve bütün dinlerin mabetlerinin; havraların, kiliselerin ve camilerinin yer aldığı bir coğrafya durumuna gelmiştir (Bingöl, 2004: 125).

Günümüzde turizm eğilimleri çeşitlilik kazanmakta, yeni yerler, yeni turizm türleri insanların ilgisini çekmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri nedeniyle önem kazanan turizmde gereksinimlerin değişmesi yeni arayışların başlamasını zorunlu kılmıştır. Nitekim turizmin geliştiği ülkeler geleneksel turizme (deniz-kum-güneş)

alternatif olabilecek yeni turizm türleri sunma ve ilgi çekme çabasına girmişlerdir. Turizmi çeşitlendirme çabaları arasında özellikle kültür turizmi öne çıkmaya başlamıştır (Emekli, 2004: 3).

İnanç turizmi yeni gelişen bir turizm çeşididir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, inanç turizminin genellikle kültür turizmi ile karıştırıldığı veya sınırlarının tam olarak çizilemediği görülür. Bu nedenle öncelikle kültür turizminin bilinmesi gerekmektedir. Bu şekilde inanç turizminin, kültür turizminin neresinde olduğu daha net anlaşılacaktır.

Kültür turizmi; tarihi yapıları, eski eserleri görmek, festivallere, fuarlara katılmak, yerel mutfakları tecrübe etmek, yerel mimariyi görmek, dini seyahat gerçekleştirmek, akademik faaliyetlerde bulunmak gibi gayelere indirgenebilecek olan bir turizm çeşididir (Usta, 2012: 164). Kültür turizminin bugün kitle turizminin yerini almaya aday olduğu iddia edilmese de önemli bir potansiyel barındırdığı görülmektedir (Usta, 2012: 167).

Turizmde önemli ve çok boyutlu bir kavram olan *miras*, çoğunlukla nesilden nesile aktarılan *geçmişin çağdaş kullanımı* olarak tanımlanabilir. Miras, turistleri çeken önemli bir kaynak olurken, kültür mirası (kaynakları) son yıllarda turizmin odak noktalarından biri haline gelmiştir (Emekli, 2012).

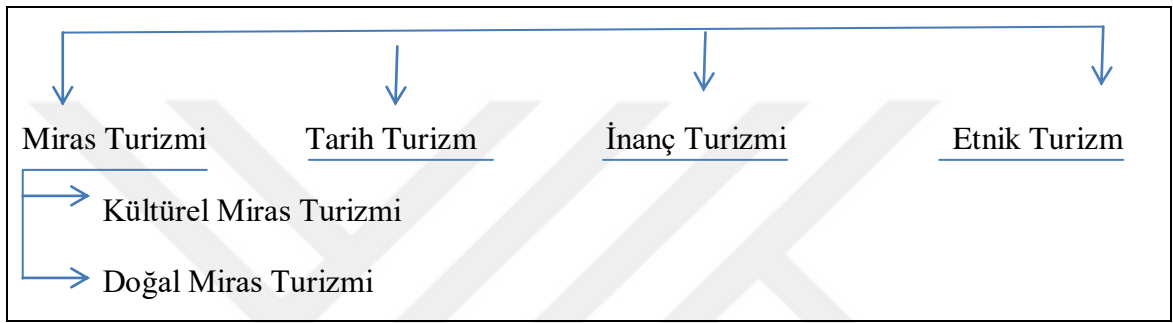
Kültür turizmi ve inanç turizmi, değişen seyahat eğilimleri ve turistlerin beklentileri ile birlikte giderek büyümektedir. Kişilerin artık daha farklı ve daha otantik yerleri ziyaret etme istekleri, kültür alanlarına yapılan gezilerde artışa neden olmaktadır. Turistler gezileri süresince kültür anlamında keşif yapma isteği içinde olduklarından, kültür turizmi giderek gelişme göstermektedir (Eser ve Özyılmaz, 2012: 332-333).

İnanç turizmi bir alternatif turizm türü olmakla birlikte, bu turizm türü ve kültür turizmi arasındaki ayrımı yapmak kimi zaman zorlaşmaktadır. Geçmişten gelen ve dini mekânların aynı zamanda geçmiş medeniyetlere ait kültür mirası niteliğine de sahip olması, inanç turizmi ile kültür turizminin bir arada değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu akla getirmektedir. İnanç turizmi çekicilikleri kimi zaman entelektüel ve kültürel motivasyonlarla ziyaret edilebilse de, bu alanları ziyaret etme sebebinin genel olarak din-inanç motivasyonu çerçevesinde şekillenmesi, bu

çekicilikleri odak alan turistik faaliyetlerin inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesine imkân sağlar (Eyckay ve Diğerleri, 2015: 60-61).

İnanç turizmi kültür turizminin bir alt grubudur (Şekil 1). Bu turizm tipi dini turizm olarak adlandırılrsa da inanç ve din birbirinden ayrı kavramlardır. Çünkü her inanç dine dönüşmemiştir ve inanç turizminin ilgi alanı dini turizmden daha geniştir (Doğaner, 2009: 339).

Şekil 1: Kültür Turizminin Başlıca Alt Grupları.

Kaynak: Doğaner, 2003: 2.

İnanç turizmini diğer turizm türlerinden ayıran temel unsurun o inancın mensubu olmak gerekliliği olduğu söylenebilir. Nitekim dini yapı, destinasyon ve faaliyetler aynı zamanda birer kültür unsurudur. Bu sebeple örneğin; İslam dinine mensup bir bireyin Hristiyanlarca kutsal kabul edilen Vatikan'ı ya da burada bulunan bir kiliseyi ziyaret etmesi sonucu ortaya çıkan turizm hareketini kültür turizm olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır (Arslantürk ve Diğerleri, 2013: 1246).

Yaşayan dinlere ait mekân ve yapılar ise kültür turizmi içinde mimari ve sanat tarihi açısından değerlendirilmektedir. Eski çağlarda olduğu gibi şehirlerin en görkemli yapıları arasındadır ve yakın dönemlere ait oldukları için ihtişamlarını korumaktadır. Üç semavi dine ait mekân ve yapıların o dine mensup olmayanlar tarafından da gezilmesi dinin birleştirici özelliğinin turizm yoluyla ortaya konmasının bir örneğidir (Doğaner, 2009: 347).

Türkiye'de *İnanç Turizmi* adı altında bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, ilk olarak 1965'li yıllarda Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmalar; anket şeklinde yapılmış ve 1983'te de devam etmiştir.

1996'lı yıllarda Devlet İstatistik Enstitüsü, Milli Gelir Şubesi'nin denetimi ve gözetiminde ziyaretçi anketini dört ayda bir uygulamaya koymuştur. DİE ile birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da bu amaçla 1993'lerde bir çalışması olmuş; Türkiye'de yer alan dini ve kutsal yerlerin envanteri hazırlanmıştır (Küçük, 2015: 37).

Bu envanter hazırlanırken aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulmuştur;

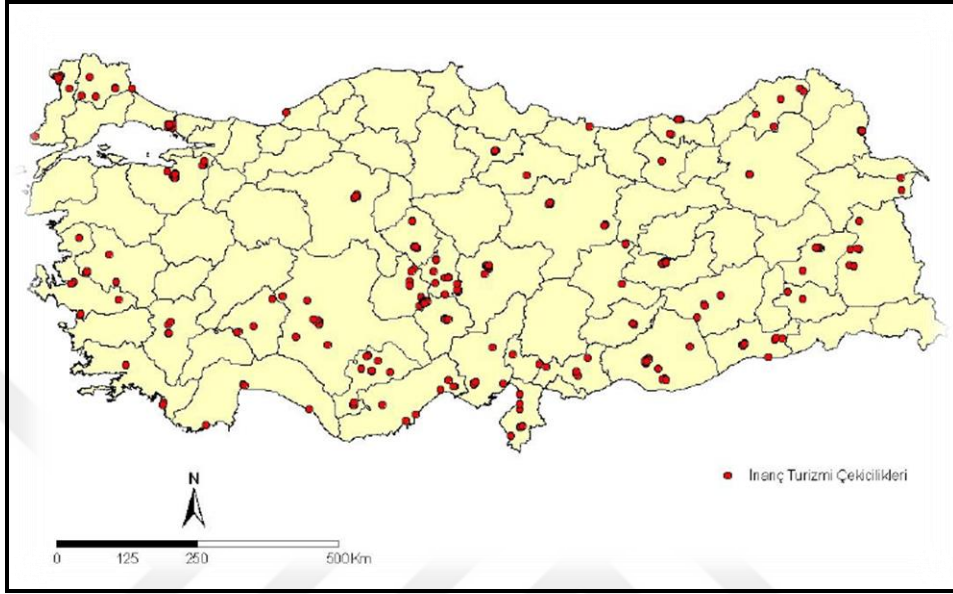
1. Dini yönden önemli bulunan ve büyük oranda ziyaret edilen,
2. Sanat tarihi açısından önemli olan,
3. Mimari niteliği nedeniyle türünün ilk ve ilginç örneği olan,
4. Ulaşımı kolay bir noktada bulunan ve seyahat acenteleri tarafından tur programına dâhil edilen merkezler (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018).

Bu envanterin hazırlanması ile 1995'lerden günümüze kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından birçok tanıtım etkinliği düzenlenmiştir. 1995 yılında Turizm Bakanlığı, inanç turizminin geliştirilmesi amacıyla *Anadolu Kutsal Yerler Haritasını* oluşturmak ve içeriğini belirlemek için dinler tarihçileri ile işbirliği içerisine de girmiştir. Ancak bu çalışma tamamlanamamıştır. 1995'li yıllardan sonra da çok sayıda yerli ve yabancı turizm firmaları, konu ile ilgili uzman kişilerin katılımı çerçevesinde inanç turizmi turları gerçekleştirmiştir (Küçük, 2015: 38).

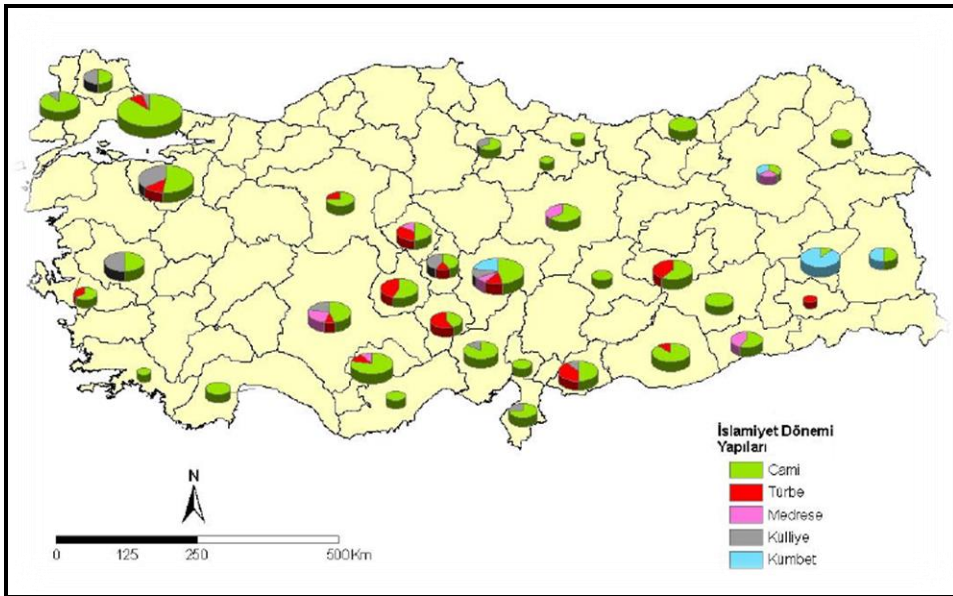
Anadolu'da tespit edilen 316 eserden (Harita 3) 167'si İslam (Harita 4), 129'u Hristiyan ve 20 tanesi Musevi dinine aittir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İnanç Turizmi Projesi ile ayrıca üç semavi dinin günümüze kadar ulaşan önemli ziyaret merkezlerinin çevre düzenlemesi, aydınlatma, ulaşım vb. gibi açılardan ele alınarak iyileştirilmesi ve tanıtımının yapılarak ziyaretçi sayısının artırılması hedeflenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012).

Kültür ve Turizm Bakanlığı 1993 yılında hazırladığı envantere, Anadolu'da 167 yapının İslami değerler için inanç turizmi potansiyeli oluşturabileceğini kaydetmiştir. İslami değerler bakımından inanç turizminde çekicilik unsuru oluşturabilecek yapılar, en başta; İstanbul, Bursa ve Edirne gibi illerde yer almaktadır (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 632-633).

Sözü edilen envantere göre, Türkiye'nin 43 ilinde inanç turizmine yönelik mekân bulunmaktadır. Bu envantere yer almamakla birlikte aslında ülkemizdeki inanç turizmi çekiciliklerinin sayısının çok daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Harita 3: Türkiye'deki İnanç Turizmi Çekiciliklerinin İllere Dağılışı.
(Kaynak: Okuyucu ve Somuncu, 2013: 632).

Harita 4: Türkiye'de İslamiyet Açısından Çekicilik Arz Eden Yapıların İllere Dağılışı.
(Kaynak: Okuyucu ve Somuncu, 2013: 634).

Türkiye’de inanç turizmi kavramı 1990’lı yıllarla birlikte literatürde daha sık yer almaya başlamıştır. Aradan geçen yaklaşık çeyrek yüzyılda önemli bir yol alındıysa da ülkenin var olan potansiyelinin değerlendirildiği ve Türkiye’nin bu alanda hak ettiği yere ulaştığını söylemek çok zordur. Türkiye’de turizmin çeşitlenmesi, özellikle deniz-kum-güneş turizminin yanı sıra alternatif turizmlere yönelik önemli gelişmeler sağlansa da bu alanda alınması gereken daha çok mesafe vardır. İnanç turizminde halen en büyük sorun 43 ilde inanç turizmi standartlarına giren yerler olsa da konaklama probleminin henüz aşılamamasıdır. Bu nedenle inanç turizmi güzergâhında otellerin yapılması teşvik edilmelidir. Çünkü yatırımların sahil şeridine toplanması bu bölgelerde yatak fazlası olarak göze çarparken birçok ilde konaklayacak yer sorunu devam etmektedir. Yine Türkiye’nin bu alandaki zenginliğine yönelik yurtdışı kampanya ve tanıtımlarına ağırlık vermesi gerekmektedir (TÜRSAB, 2014).

Türkiye’de turizmin geleceği açısından çok büyük önem taşıyan T.C. Turizm Bakanlığı’nın yürürlüğe koyduğu “*İnanç turizmi 2000 projesi*” ülkede büyük bir potansiyele sahip olan dini arz kaynaklarının değerlendirilebilmesi için büyük bir fırsat olarak gündeme getirilmiştir. Getirisi çok yüksek bir yatırım olma özelliğini taşıyan bu proje, inanç turizminin gelişmesi yönünde atılan olumlu adımların devamı açısından önem arz etmektedir (Aksoy, 2002: 427).

Hız. İsa’nın 2000. doğum yılı olması sebebiyle 2000 yılında bütün Dünya’da inanç turizmi gelişme göstermiştir. 2002, 2004 ve 2010 yıllarında *inanç turizmi günleri* düzenlenmiştir. Bu amaca yönelik olarak Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB), Otelciler Birliği, Turizm Geliştirme Vakfı (TUGEV), Türk Tanıtım Vakfı (TÜTAV) gibi kuruluşlar oluşturulmuş ve bu kuruluşlar günümüzde Türkiye turizmi adına önemli görevler üstlenmeye devam etmektedirler (Küçük, 2015: 38).

Türkiye’de inanç turizminin geliştiği alanlar, aynı zamanda kitle turizminde de ön plana çıkmış alanlardır. Ancak burada ayrımı yapılması gereken iller İstanbul, Trabzon, Konya ve Nevşehir’dir. Bu iller sahip oldukları kültürel miras ve inanç turizmi çekicilikleri bakımından ön plana çıkmış destinasyonlardır. Türkiye’de kitle turizmi, kültür, miras ve inanç turizmi ile birlikte manevi ve dini yönden çekiciliği olan alanların turizmde kullanımını arttırmıştır. Türkiye’ye dini-hac amaçlı gelen ziyaretçilerin

bireysel programlar yerine seyahat acentesi ve tur işletmecileri aracılığı ile gelmeleri bir anlamda kitle turizminin inanç turizmine yaptığı olumlu katkılardandır. 2011 yılında Türkiye'ye dini-hac amaçlı gelen ziyaretçilerin % 72,7'si seyahat acenteleri ve tur işletmeleri aracılığıyla gelmiştir (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 637). İnanç turizminin avantajlı olduğu yanı mevsim fark etmeksizin yılın her ayı gerçekleşebilmesidir. Bu da turizmin mevsimlik etkisini azaltabilecek önemli bir özellik olarak düşünülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri içerisinde inanç turizmi rakamlarına ulaşabilmek için *dini amaçla gelen ziyaretçi sayıları* kullanılmıştır. Bu rakamlara bakıldığında, Türkiye'ye dini amaçlı gelen turistlerin sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo 5). Ülkemiz turizminde 2000'li yıllarda yaşanan büyük gelişimin inanç turizmine yansımadağı rakamlarda ayırt edilmektedir. 2003-2007 yılları arasında sürekli artış gösteren ziyaretçi sayıları 2007 yılında 143.969 kişiye ulaşmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda azalma eğilimine girmiş ve dini amaçlı gelenlerin sayısı 2018 yılında 29.072 kişiye kadar düşmüştür (Grafik 3).

Tablo 5: Türkiye'ye 2003-2018 Döneminde Dini Amaçla Gelen Yabancı Turist Sayısı.

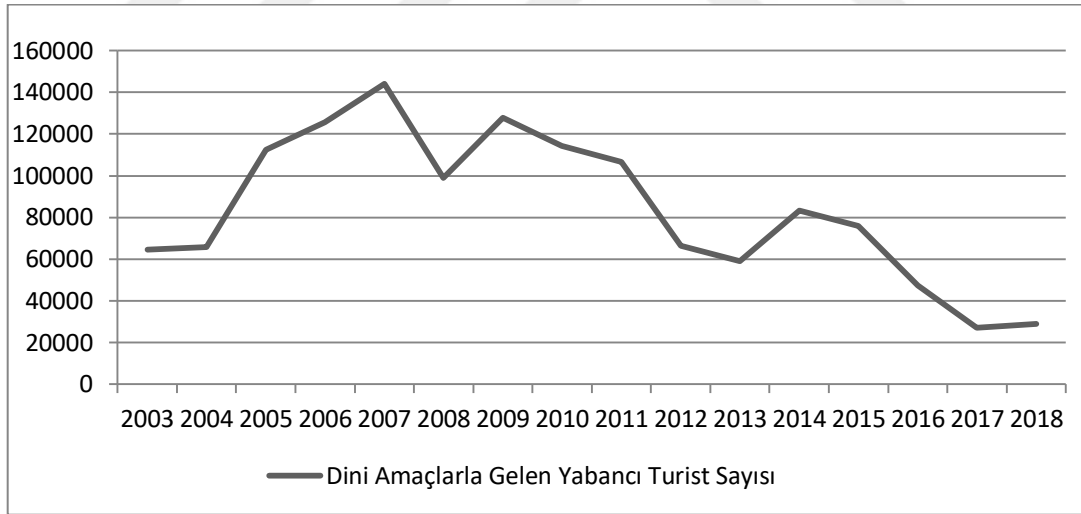
Yıl	Dini Amaçla Gelen Yabancı Turist Sayısı	Değişim Oranı (%)
2003	64.548	-
2004	65.778	+ 0,3
2005	112.308	+ 70
2006	125.503	+ 11,7
2007	143.969	+ 14,7
2008	99.041	- 31,2
2009	127.815	+ 29
2010	114.340	- 10,5
2011	106.743	- 6,6
2012	66.401	- 37,7
2013	59.076	- 10,4
2014	83.180	+ 40,8
2015	75.908	- 8,7
2016	47.329	- 37,6
2017	27.005	- 42,9
2018	29.072	+ 7

Kaynak: TÜİK, 2019.

Bu durum üzerinde gerek kendi ülkemizde gerekse çevre ülkelerde yaşanan siyasi karışıklıklar etkili olmuştur. Özellikle İsrail, Rusya, Hollanda gibi ülkelerle aramızda yaşanan siyasi olaylar gelen ziyaretçi sayılarını da düşürmüştür. Günümüzde turistler her ne kadar alternatif turizm türlerine yönelse de 2010'lu yıllardan itibaren inanç turizmine olan talep milenyumdaki hızını kaybetmiştir. Bunun yanı sıra yabancı turistler genellikle kıyı turizmini kapsayan paket turlara yönlendirilmektedir. Bu durumun da inanç turizmine katılanların sayısını düşürmektedir.

Kitle turizmi kendisini toparlarken inanç turizminde geriye gidiş sürmektedir. Yani 90'lı yılların sonunda ve milenyumda yapılan inanç turizmi çalışmaları meyvelerini 2007 yılına kadar vermiş ancak o tarihten sonra inanç turizmi önemini kısmen kaybetmiştir. İnanç turizminde yabancı turist sayıları her ne kadar düşüş gösterse de iç turizmde en çok tercih edilen turizm tipleri arasında olduğu söylenebilir (Doğaner, 2013: 351).

Grafik 3: Türkiye'ye 2003-2018 Döneminde Dini Amaçla Gelen Yabancı Turist Sayısı.

Kaynak: TÜİK, 2019.

Türkiye'ye dini amaçlı gelen ziyaretçi sayısının yıllara göre seyri incelendiğinde, 3 büyük düşüş dönemi göze çarpmaktadır. İlki 2008 yılında olup bu tarihte Dünya'da bir ekonomik kriz yaşandığı bilinmektedir. İkinci düşüş 2010-2013 yılları arasında olup bunda özellikle ülkemizin dış politikası etkili olmuştur. İsrail ile yaşanan gerilimler ülkemize gelen İsrailli turist sayısını azaltmıştır. Üçüncü düşüş ise 2015'te Rusya ile

aramızda yaşanan uçak düşürme krizi ve 2016 yılında ülkemizde yaşanan darbe girişimi nedeniyle olmuştur. Ülkemize dini amaçlı gelen turistler genellikle Hristiyan ve Musevi olanlardır. Bunların başında Almanya, Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD vatandaşları bulunmaktadır.

A. İnanç Turizmi

Dünya tarihi boyunca pek çok din; tapınaklar, mabetler, türbeler ve heykeller gibi etkileyici eserler ve kültürel mirasın oluşmasında etkili olmuştur. Bu yapılar günümüzde dini nedenlerle kullanıldıkları gibi, sahip oldukları tarihi, estetik, mimari, sanatsal nedenlerden dolayı da oldukça ilgi çekicidirler. Turistlerin kutsal yapılarla ilgilenmeleri ve onları ziyaret etmeleri, turizm ve inanç arasındaki en göze çarpan bağlantıdır (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 629).

Turizm literatüründe *İnanç Turizmi*, *İnanç Coğrafyası*, *Dini Turizm*, *Din Turizmi*, *Dinler Coğrafyası* vb. şekillerde farklı isimlendirmeler yer almaktadır. Bu bağlamda günümüzde en sık kullanılanı ise *İnanç Turizmi* kavramıdır.

“İnanç Turizmi” nin literatürdeki tanımlarına bakıldığında, genel olarak dini gereksinimlerin karşılanması için gerekli olan bir alternatif turizm faaliyeti olarak görülmektedir (Dikici ve Sağır, 2012: 36). Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kayıtlarında ise, insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışında, dini ihtiyaçlarını gerçekleştirmek, inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı gezilerin turizm olgusu içinde değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır ([Http://yigm.kulturturizm.gov.tr/ TR-9952/inanc-turizmi](http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9952/inanc-turizmi)).

İnanç Turizmi; “Kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etme, dini törenlere katılma ve izleme şeklindeki dini vazifeleri yerine getirme amacı ile yapılan ziyaretlerin veya faaliyetlerin turizm anlayışı içerisinde değerlendirilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca insanların ihtiyaçlarını gidermek ve dini anlamda kendilerini tatmin etmek amacıyla inanç merkezlerine yaptıkları seyahatler ve bu seyahatler sürecinde genellikle turizm işletmelerinin sağladığı mal ve hizmetlerden, geçici konaklamalarından da yararlanmak sureti ile vuku bulan olaylar ve ilişkiler bütününe de *inanç turizmi* adı

verilmektedir. Bir başka tanımda da inanç turizmi, çeşitli dinlere mensup turistlerin ziyaret ettikleri kutsal/ dini mekânların turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi şeklinde yapılmaktadır (Küçük, 2015: 26-27).

İnanç turizmi turlarını bir dine özgü olarak sınırlamamak gerekir. Bu bağlamda *Hristiyan inanç turizmi* veya *İslam inanç turizmi* gibi bir ayrıma gidilmemesi gerekir. Dini mekânlar turizmde bütün dinlere açıktır ve bu kültür iletişimi olarak kabul edilmelidir (Doğaner, 2009: 349). Keza bütün dinlerin çağrısı evrensel bir nitelik taşır. Bundan dolayı dini mekânlar da genellikle evrensel yerler olarak görülür.

İnanç, insanları yer değiştirmek için motive eden ilk neden sayılabilir. Dini amaçlı hac dışında, kutsal yerleri ziyaret etmek de her dönemde motivasyon nedeni olmuştur. İnançın turizm terminolojisine turizm tipi olarak girmesi ise oldukça geç olmuştur (Doğaner, 2009: 341).

İnsanoğlu var olduğu ilk günden itibaren, bir dine ait olma ihtiyacı hissetmiştir. Bu yüzden ki, insanoğlunun Dünya üzerinde varoluş tarihine bakıldığında birçok değişik din ve inanç grupları ortaya çıkmaktadır. Böylece kutsal yerler insanoğlu tarafından kitlesel hareketler ile ziyaret edilmiştir. Bu hareketler sonucunda alternatif bir turizm olgusu yani *inanç turizmi* doğmuştur. İnanç turizmi özellikle son 30 yıldır büyük gelişmeler göstermiştir. En büyük yükselme 90'lı yıllarda olmuştur (Dikici ve Sağır, 2012: 37).

İnanç turizminde coğrafyanın yeri dini yapıların dağılımı ve yer aldığı mekânla ilgilidir. Kutsal eşyalar yer değiştirebilir ve farklı mekânlarda sergilenebilir. Fakat dini yapılar ve olaylar mekâna bağlıdır. İnsanları harekete geçiren de bu mekânları görme arzusudur. Dini yapıların ve mekânların Dünya'da dağılımı inanç turizm hatlarını ve destinasyonları belirler. Dini yapıların yüksek ve gizli yerlerde (vadi, mağara) yer alması, kentin yüksek bir tepesinde olması gibi yer seçimi özellikleri de coğrafyanın konusudur. Bu yerlere dini anlam katan coğrafyadır. Coğrafi bir nedenden dolayı dini mekân olarak seçilmişlerdir. Bazı dini mekânların yerlerini hiç değiştirmemesinin nedenini de coğrafyada aramak gerekir. Dini yapıların yerleşme ile ilişkisi birkaç açıdandır. Yerleşim biriminin en yüksek tepesini seçerek yerleşmenin silüetini etkiler. Yerleşmenin tarihi dokusu içinde dini yapıların yoğunlaşması yerleşmenin turizmde

imajını belirler. Dini kişiliklerin dini yaymak için izledikleri yollar da mekâna bağlı olarak coğrafyanın konusudur (Doğaner, 2009: 340).

Kutsal yerler, bir toplumun dini hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran yerlerdir. Kişinin dini ne olursa olsun, insan tabiatı böyle yerlere ihtiyaç duymuş ve kutsal duygusu başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olagelmıştır (Sağlık ve Diğerleri, 2012: 36).

İnanç turizmi açısından herhangi bir beşeri mekânı çekici kılan temel unsur; semavi veya beşeri inanç önderlerinin yaşadıkları, ziyaret ettikleri, önemli toplantı ve diyalogları (antlaşmaları) gerçekleştirdikleri mekânların yanı sıra; bu dünyadan göç ettikten sonra defnedildikleri yerler olarak sıralanabilir. Bu mekânlar (cami, kilise, sinagog, tapınak, anıt mezar, türbe, mezar vb.) çoğunlukla inanç önderlerinin düşüncelerini yaydıkları sembolik yapılardan oluşmaktadır (Özgen, 2012: 253).

İnançların günümüze kadar gelen en eski yapıları kaya resimleri, mezar stelleri (dikilitaş) ve tapınaklardır. İnançın ilk izleri mezarlardır. İnsanlar ölüyü hediyelerle gömerek ölümden sonraki bilmediği hayata inancını göstermiştir. Milattan önceki yüzyıllara ait steller, *ölu kültü yapıları* olarak günümüze kadar gelmiştir. Hayvan ve insan vücutlu/ hayvan başlı kaya resimleri en eski inanç kanıtları arasındadır. İnançların en görkemli kanıtları ise tapınaklardır. Antik dönemlerde tapınaklar büyük şehirlere inşa edilmiş ve diğer şehir ve köylerden tapınak ve kurban sunmak için ziyaret edilmiştir (Doğaner, 2009: 340).

İnanç turizmi kapsamında ziyaret edilen bu mekânlar, genellikle insanların hissettiği manevi açlığı gidermek ve iç huzura erişme çabalarının gerçekleşmesi veya gerçekleşme ümitlerini sürdürmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır (Özgen, 2012: 254). Toplumların dini hayatlarının merkezi sayılan kutsal mekânlar, insan hayatına yön veren ve mana kazandıran yerlerdir. İnsanlar inanç duygusunu kutsal merkez ve mabetlerde daha yoğun ve içten yaşarlar. Çünkü kutsal mahalleler, insanın kendisini ilahi huzurda hissettiği yerlerdir (Kürkçüoğlu ve Erkol, 2013: 7). Dini mekânların, ziyaret yerlerinin sadece tüketim kültürü yaklaşımı ile ele alınması doğru bir tutum olmayacaktır. İnsanların dini mekânlara gitmesinin asıl sebebi oraları görmekten ziyade oradaki manevi atmosferi soluma isteğidir (Göktürk, 2012: 526).

Yapılan araştırmalar neticesinde, insanları inanç turizmine iten sebepler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Dini gün ve bayramlar
2. İnanç turizmi altında dini yayma faaliyetleri
3. Psikolojik nedenler (Kaynak, 2010: 123).

Dindar insanların önemli bir kısmı, kendi dinlerini turistik tüketime yönelik nesnelleştirmek amacı ile turistik faaliyetleri benimsemektedir. Bunu sadece finansal kazanım için değil aynı zamanda başkalarını kendi dinine çevirmeye çalışmak için de yaptıkları söylenmektedir. Bu çerçevede dindar gruplar, kendilerini ve dinlerini mümkün olduğunca en iyi şekilde anlatma ve gösterme amacı ile turistlerin dikkatinden faydalanmaktadır (Kk, 2013: 108).

İnanç turizmini, inanç turizmine katılanların hareket alanlarına göre kendi ülkesinden başka bir ülkeye çıkış yaparak mı, ya da başka ülkelerden o ülkeye giriş yaparak mı gerçekleşmesine göre sınıflandırmak mümkün olmaktadır (Kaya, 1999: 4). Bunlar aktif ve pasif inanç turizmi olarak adlandırılır.

Aktif İnanç Turizmi: Bir lke insanların başka ülkelere, dini inançlarının gereklerini yerine getirmek amacıyla yaptıkları ve bu süre içinde turizm kavramı içindeki ilişkilerden yararlanmaları sonucu ortaya çıkan ilişkiler bütününe, gidilen ülke bakımından aktif inanç turizmi denilir (Kaya, 1999: 4).

Dini inançları gereği Türkiye'den Suudi Arabistan Devleti sınırları içinde bulunan ve Müslümanlar için mukaddes yerler olarak kabul edilen Mekke ve Medine gibi dini merkezlere yapılan seyahatler Suudi Arabistan için aktif inanç turizmi olarak değerlendirilir. Aynı şekilde Hristiyanlar bakımından önemli olan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde bulunan Efes gibi hac yerlerine yurtdışından yapılan dini seyahatler de Türkiye için aktif inanç turizmi olmaktadır.

Aktif inanç turizmi kavramında önemli hac ziyaretleri yapılan dini merkezlere sahip olmak ve bu merkezlere yurtdışından ziyaretlerin yapılmasıdır. Aktif inanç turizminin en önemli özelliği, ziyaretlerin yapıldığı ülke ekonomisine döviz bırakması ve ekonomik bir değer sağlamasıdır (Kaya, 1999: 4).

Pasif İnanç Turizmi: Bir ülke insanların dini inançlarını yerine getirmek amacıyla başka ülkelerdeki dini çekim merkezlerine yaptıkları seyahatleri ve bu seyahatlerde turizm kavramı içindeki ilişkilerden yararlanmaları sonucu ortaya çıkan ilişkiler de bu insanların ülkeleri bakımından *pasif inanç turizmi* olarak değerlendirilir (Kaya, 1999: 4).

Dini inançları gereği Türkiye’den Suudi Arabistan Devleti topraklarında bulunan ve Müslümanlar için mukaddes yerler olarak kabul edilen Mekke ve Medine gibi dini merkezlere yapılan seyahatleri, Türkiye bakımından pasif inanç turizmi olarak değerlendirmek gerekir. Aynı şekilde Hristiyanlar bakımından önemli olan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Efes gibi hac yerlerine yapılan ziyaretler, ziyaretleri yapan insanların ülkeleri bakımından pasif hac turizmi olarak değerlendirilir.

Pasif inanç turizmi kapsamında önemli olan, hac ziyareti yapılan dini merkezlere sahip olmak değil, bu dini merkezlere sahip olan ülkenin topraklarına gitmek ve buradaki turizm işletmelerinin imkânlarından yararlanarak karşılığında döviz bırakmaktır. Çünkü bu durum ülke ekonomisinden bir miktar dövizin başka bir ülke ekonomisine gitmesine yol açmaktadır. Böylece pasif inanç turizmi kavramı ülke ekonomisinde döviz rezervlerinde eksilmeye yol açmaktadır (Kaya, 1999: 5).

B. İnanç Turizminin Çeşitleri

Turistler, dini mekânlarda sadece dini uygulama yerlerini ziyaret etmekle kalmamakta aynı zamanda yapılan ibadete de şahitlik etmekte ve dini törenlere katılma eğiliminde bulunmaktadır. Hatta ibadetin içerisindeki bir ritüel veya bazı etkinlikler, ziyaretin yapıldığı ana denk gelmiş ise bir camiye, tapınağa, kiliseye ya da mabede yapılan ziyaret turistler için daha anlamlı, tatmin edici ve çekici gelmektedir. Çünkü özel kutlamaların ve dini festivallerin, ziyaretçiler arasında daha fazla heyecan ve coşkuya sebep olduğu bilinen bir gerçektir (Küçük, 2013: 107).

İnanç turizmi, sadece hac ve misyonerlik seyahatleri olarak tanımlanmamaktadır. Hac ve misyonerlik seyahatleri, inanç turizminin hala merkezi olsa da, tek seyahat sebebi değildir (Güzel, 2010: 92). Bunlara ek olarak özellikle Hristiyan ülkelerdeki dini konferans ve kongreler, inzivaya çekilme evleri, Hristiyan kampları ve gönüllü yardım

seyahatleri verilebilir. Bütün bunlarla beraber bakıldığında inanç turizmi kapsamına giren en önemli olayın hac olduğu, özellikle İslamiyet dininde buna umre ve türbe ziyaretlerinin de eklenebileceği görülmüştür.

Misyonerlik gezileri, İncil’de, Hz. İsa’nın “*Gidin ve insan balıkçısı olun*” nasihati üzerine, insanları Hristiyanlık hakkında bilgilendirmek ve onları Hristiyanlığa davet etmek amaçlı yapılan seyahatlerdir. Hristiyanlık için kullanılan bu terim başka dinlere de atfedilebilir (Güzel, 2010: 93).

Konferanslar ve kongreler, inanç turizmi pazarında Kuzey Amerika’nın dayandığı duvardır. İnanç Konferans Yönetimi Birliği’ne göre, 2006 yılında 15 milyon kişi, 17.000 dini toplantıya katılmıştır. Bazı uluslararası olaylar pek çok ziyaretçiyi çekmektedir. Dünya Gençlik Günü 1 milyon katılımcıyı ve Ulusal Vaftizciler Kongresi yaklaşık 50.000 katılımcıyı çekebilmektedir. Hristiyan müzik festivalleri ortalama yıllık 500.000 katılımcı çekmektedir (Güzel, 2010: 93).

İnsanlar yüzyıllardır dinlerinin öğretilerini anlamak, yeni yeni din kardeşleriyle tanışmak üzere çeşitli toplantı, sempozyum ve konferanslara katılmışlardır. Günümüzde yoğun bir şekilde dini toplantılara katılmak üzere ülkelerarası seyahatlerde bulunmaktadırlar (Kaynak ve Sezgin, 2008: 353).

İnzivaya çekilme kavramı yüzyıllardan beri bilinmektedir. İnzivaya çekilmek, Tanrı ile zaman geçirmenin dinsel bir görünüşüdür. Hz. İsa’nın çölde düşünmek ve dua etmek için vakit geçirdiği gibi birçok insan, Yaratıcı ile zaman geçirmek için zamana ihtiyaç duyar. İnziva evleri en çok Hristiyanlarca kullanılsa da, her dinden insana açıktırlar. Bu amaçla bazı işletmeler inzivaya çekilmek için müşterilerine profesyonelce dayalı döşeli inziva evleri sunmaktadırlar (Güzel, 2010: 93-94).

Misyoner seyahatleri gün geçtikçe arttıkça, gönüllü seyahatler de gittikçe artmaktadır. Birçok grup, felaket yaşayanlara yardım etmek için gönüllü olarak seyahat etmektedirler. Bu amaçla Amerika’da özel dini birlikler kurulmuştur (Güzel, 2010: 94).

Dini anıları ziyaret etme şeklinde gerçekleşen bir inanç turizmi türü de vardır. İnsan belleğinde iz bırakan dini olay ve olguların ön planda olması, ait olunan dinin kutsal sayılan din adamlarının yaşamlarını anlatması, o dine mensup insanları o anıları

ziyaret etmeye sevk etmesi nedeniyle dini anı ziyaretleri günümüzde çok yaygındır (Kaynak ve Sezgin, 2008: 354).

1. Hac Turizmi

İnanç kavramı yüzyıllar boyunca biçim değiştirmiştir. İnanç kavramı kapsamında dini törenlerin ve ibadetlerin yapılabilmesi için dini mekânlar oluşturulmuştur. Bu mekânlar zamanla insanlar için *kutsal* anlamı taşımaya başlamıştır. Bu yönde kurulan dini yapılar, toplu ibadethaneler, dini festivaller, inançlar ve dini etkinlikler turist davranışlarını etkileyen ve insanları inanç turizmine yönlendiren önemli faktörler olmuşturlar (Arslantürk ve Diğerleri, 2013: 1245-1246).

Genel kanaate göre Hac olayı ilk turizm şekli olarak kabul edilmektedir. Hac, yalnızca İslamiyet'e özgü olmayıp eski çok tanrılı dinlerden (Eski Mısır, Eski Yunan), semavi (Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet) ve semavi olmayan (Hinduizm, Budizm, Şintoizm) dinlere kadar birçok dinde görülmektedir.

Çok tanrılı dönemde en büyük tapınakların olduğu yerlere adak sunmak ve dua etmek için gidildiği bilinmektedir. Tek tanrılı dönemde de aynı amaçla en büyük dini yapılara ve en önemli dini mekânlara gidilmiştir. Günümüzde turizm organizasyonu içine giren bu hareketin, geçmişten günümüze barış ortamında yapıldığı ve uzlaştırıcı etkisi olduğu görülür (Doğaner, 2009: 338).

Hac ziyaretleri arasında en çok bilinenlerden biri de Mali Sultanı Kankan Musa'nın hac yolculuğudur. Bütün Afrika tarihinin en büyük tarihi şahsiyetlerinden kabul edilen Mali Sultanı Kankan Musa'nın 1324-1325 yılları arasında tamamladığı hac seyahati tarihte benzeri görülmeyen bir hadise olarak hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemlerde yazılan kitaplarda bütün teferruatıyla anlatılmıştır (Kavas, 2008: 91).

Günümüzde artan ulaşım ve iletişim imkânları ile yükselen refah insanların seyahat etmesini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle hac olayı başta olmak üzere dini ziyaretler de nicelik olarak büyük artış göstermiştir. Bu ziyaretlere dışarıdan bakıldığında turizmin genel tanımına uydukları görülmekte ve inanç turizmi

kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak bu durum turizm araştırmalarında tartışılan bir konu da olagelmıştir.

Hac ile inanç turizmi arasındaki nüans ne olursa olsun *hac yerleri* olarak kabul edilen mekânlar, turizm sektörünün vazgeçilmez turistik alanlarıdır (Küçük, 2013: 108).

İnsanlık tarihi boyunca dini inançların varoluğu, bireylerin seyahat etmeleri için farklı bir motivasyon türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekin, 2014: 750). Bu konuda Peygamberimiz Hz. Muhammet (S.A.V.), “*Seyahat eden sıhhat bulur.*” hadisi ile Müslümanlara seyahati tavsiye etmektedir. İslam dininin Dünya’nın dört bir yanına yayılmasında seyahatlerin etkisi büyük olmuştur. Bu bakımdan Kuran-ı Kerim’de bir memleketten başka memlekete seyahat ibadet sayılmıştır. Hatta yolculuk sırasında yapılan ibadetlere kolaylıklar getirilmiştir. Hz. Muhammet (S.A.V.), içinde yaşadığı Mekke toplumunda, insanlara dini anlatırken büyük zorluklarla karşılaşmış ve sonunda Mekke’den Medine’ye hicret etmiştir (Kaynak ve Sezgin, 2008: 354).

İslam literatüründe **hac**, Allah’a ibadet amacıyla belirli zamanda (Kurban Bayramı Arifesi) ihrama girmek suretiyle Arafat denilen kutsi mekânda vakfe yapmak, sonra Mekke’de bulunan Kâbe-i Şerif’i usulüne uygun olarak ziyaret ederek tavaf etmektir. İslamiyet’in dışındaki dinlerde, hacı olabilmek için Arife günü Arafat’ta bulunma ve ertesi günde Kâbe’yi tavaf etme gibi, belli bir mekân ve zaman kaydı ciddi anlamda kendisini hissettirmemektedir. Bu nedenle İslamiyet dışındaki dinlerin hac uygulaması, genel anlamda inanç turizmi çerçevesinde değerlendirilebilmektedir (Küçük, 2013: 110).

Hac olayında yalnızca ziyaret yeterli olmayıp bu durum bir ibadet olarak gerçekteşmektedir. Bu yüzden gidilen mekân kadar giden kişinin taşıdığı nitelikler, ibadetin yapıldığı süre ve bu ibadet esnasında gerçekteştirilen ritüeller de devreye girmektedir. Bu noktalardan bakıldığında hac turizmi diğer inanç turizmi türlerinden ayrılmaktadır.

İslam dininde hem mal hem de beden ile yapılan bir ibadet olan hac, şu şartları taşıyanlara farzdır:

1. Müslüman olmak,

2. Akıllı olmak,

3. Ergenlik çağına gelmiş bulunmak,

4. Hür olmak,

5. Haccın farz olduğunu bilmek (Bu, Müslüman olmayan ülkelerde Müslümanlığı kabul edenler içindir. İslam ülkelerinde yaşayan Müslümanlar için böyle bir şart aranmamaktadır),

6. Asli ihtiyaçlardan başka, hacca gidip dönünceye kadar kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin geçimlerini sağlayacak servete sahip olmak,

7. Hac yolculuğu için gereken vasıta ve yol masrafını karşılayacak parası olmak,

8. Haccı yapabilecek zamana yetişmiş olmaktır (Şentürk ve Yazıcı, 2012: 308).

Dünya’da giderek büyüyen inanç turizminden elde edilen gelir 2014 yılında 20 milyar dolara ulaşmıştır. Türk halkı hac ve umre için 2014 yılında 1,1 milyar dolarlık harcama yapmış olup söz konusu pazardaki payı % 5 gibi hiç de küçümsenmeyecek bir seviyeye ulaşmıştır (TÜRSAB, 2014). Türkiye’ye son on yılda dini-hac amaçlı gelen ziyaretçilerin, toplam ziyaretçi sayısına olan oranının % 0,6’yı geçmediği tespit edilmiştir. Bu oran Türkiye’de inanç turizminin mevcut potansiyelinin yeterince değerlendirilemediğini göstermektedir. Başka bir deyişle Türkiye, dışarıya daha çok turist gönderdiği için inanç turizminin pasif bir katılımcısı durumundadır.

Türkiye’den 2018 yılında hacca gidenlerin sayısı 77.010 kişi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6). Tablo incelendiğinde, kadınların oranının erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Hacca gidenlerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise 60 yaş üstündeki 3. yaş grubunun fazlalığı dikkati çekmektedir. Bu yaş grubunda ülkemizde zaten kadınların oranının daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ülkemizden hacca gidenler arasında kadınların oranı erkeklerden fazladır.

Tablo 6: 2018 Yılında Türkiye’den Hacca Gidenlerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı.

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
-20	113	122	235
21-25	69	113	182
26-30	113	229	342
31-35	509	1.280	1.789
36-40	873	1.395	2.268
41-45	1.618	2.230	3.848
46-50	2.279	3.175	5.454
51-55	3.387	5.640	9.027
56-60	5.519	7.665	13.184
60+	19.111	21.570	40.681
Toplam	33.591	43.419	77.010

Kaynak: T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.

Suudi Arabistan Hac Bakanlığı verilerine göre, 2015 yılında, 164 ülkeden 1.3 milyon kişinin Mekke’de bir araya geldiği belirtilmiştir (Fotoğraf 3). Hacı olmak için Suudi Arabistan’a 164 ülkeden gelen toplam 1.3 milyon kişinin üçte birine karşılık gelen 383 binini 10 ülke oluşturmaktadır (Tablo 7). 2015 yılında Türkiye 74.000 kişi ile 6. sırada yer almaktadır. Hac için Suudi Arabistan’a gelenlerin 888.165’i hava yoluyla, 12.802’i karayoluyla ve 8.637’si de denizyoluyla gelmektedir. Hac için gelenlerin 758.039’u erkek ve 631.014’ü de kadındır.

Ülkemizden hacca gidenler arasında kadınların, diğer İslam ülkelerinde ise erkeklerin oranı daha fazladır. Bunun temel nedeni ise ülkemizin nüfus yapısının diğer İslam ülkelerine kıyasla gelişmiş ülke yapısına yaklaşmasıdır. Türk hacıların yaş ortalaması daha yüksek ve kadın oranı fazla iken diğer ülke hacılarının yaş ortalaması düşük ve erkek oranı fazladır.

Yine hacca giderken kullanılan ulaşım araçlarına bakıldığında, geçmişten günümüze büyük değişimler yaşandığı dikkati çekmektedir. Geçmişte karayolu ağırlıklı iken günümüzde havayolu ilk sıraya yerleşmiştir.

Fotoğraf 3: İslam Âleminin Kiblesi Olan Mekke'deki Mescid-i Haram (Kâbe).

(Kaynak: <https://www.tr.euronews.com>).

Tablo 7: 2015 Yılında Hac Kontenjanı En Yüksek Olan 10 Ülke.

Ülke Adı	Hacı Kontenjanı
Endonezya	168.000
Pakistan	143.368
Hindistan	136.020
Bangladeş	98.814
Nijerya	76.000
Türkiye	74.000
İran	61.677
Cezayir	28.800
Fas	25.600
Sudan	25.600

(Kaynak: www.turizm gazetesi.com.)

Türkiye'den her yıl hac ziyaretine Suudi Arabistan'a gidecek vatandaşların belirlenmesini (Suudi Arabistan'ın verdiği kotaya göre) Diyanet İşleri Başkanlığı yapmakta ve her yıl gitmek isteyen vatandaşlar arasından kura ile seçtiği kişilerin hac için gidiş, kalış ve dönüşlerini düzenlemektedir. Türkiye'den hacca gidenlerin sayısı

2014'te 55.977, 2015'te 74.000, 2017'de ise 84.637 kişi olarak gerçekleşmiştir (T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018).

2. Umre Turizmi

Umre sözlükte *ziyaret, Kâbe ziyareti*; imar anlamlarına gelir. Fıkıhta ise ihrama girerek Kâbe'yi tavaf edip Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı ifade eder. Gerek eda mekânı gerekse adabı ve erkânı bakımından hac ve umrenin birçok ortak noktası vardır. Ancak hac hicri takvimin belirli ay ve günlerinde eda edilen, umrede yapılanların yanında Arafat ve Müzdelife vakfeleri, Mina'da geceleme, şeytan taşlama gibi başka fiilleri de içeren kapsamlı bir ibadettir. İslam dininin temel şartlarından biri olmasıyla hac ve umreyi birbirinden ayırmak için umreye *küçük hac* ve hacca *büyük hac* denilir (Boynukalın, 2012: 150).

Türk vatandaşları arasından 2007 yılında 156.709, 2008'de 192.708, 2009'da 179.980, 2010'da 287.021, 2011'de 411.498, 2012'de, 381.881, (Pişkin, 2016: 144) 2014'te 399.621, 2017'de 420.365, 2018'de ise toplam 485.386 kişi umre yapmıştır (T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018). Literatür incelendiğinde Hac ibadetinin Müslümanlara farz olması sebebiyle inanç turizmi kapsamına girmeyeceğini belirten görüşler mevcuttur. Umrede ise böyle bir durum söz konusu değildir. İnsanlar hacca ömürlerinde bir defa gitse de ekonomik güçleri elveriyorsa umreye her yıl gidebilir. Bu durum umrenin günümüzde inanç turizmi kapsamına girmesini sağlamıştır. Umreye gidenlerin sayısının hacca gidenlerin sayısından fazla olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Dindar kesimin ekonomik imkânlarının artmasıyla beraber tüketim kalıplarının Türk halkında daha fazla yerleşmesinin de etkisiyle son yıllarda hac ve umre ibadetini VIP tarzda gerçekleştirmeye olan talep oldukça artmıştır. Bir zamanlar bu alanda 10-15 civarında firma varken son yıllarda bu sayının üç yüze yaklaştığı ifade edilmektedir. Bu organizasyonların planlamasına, işleyişine dair gözlemler ve değerlendirmelere bakıldığında, hac ve umre ibadetinin dayandığı esaslarla tüketim toplumu değerlerinin garip bir senteziyle karşılaşılmaktadır (Pişkin, 2016: 145). Umre ziyaretçilerinin yıllık

ortalama hac ziyaretlerinin 6 katı olduğu görülmektedir. Şüphesiz bu sayının yüksek oluşunda hac kontenjanının çok sınırlı olmasının büyük rolü vardır.

Tablo 8: 2011-2018 Yılları Arasında Türkiye’den Umreye Gidenlerin Sayıları.

Yıl	Umreye Gidenlerin Sayısı
2011	411.495
2012	381.881
2013	391.500
2014	400.526
2015	-
2016	-
2017	420.365
2018	485.386

Kaynak: TÜRSAB İnanç Turizmi Raporu, 2014 ve T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018’den derlenmiştir.

3. Türbe Ziyaretleri

Ziyaret, dini terminolojide; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder. Ziyaret fenomenine asıl konu olan şey türbe, yatır, dede mezarı, kümbet, ziyaret, tekke gibi çeşitli isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine seyyid, şeyh, gazi, mübarek, pir, dede, baba, veli, evliya, ermiş, eren, abid, zahid, âlim, sofı, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek, isteklerle yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır (Kandemir, 2013: 496; Yeğın, 2015: 279).

Türbe, bir ölünün gömüldüğü toprak, yer anlamında olup ekseriya sultan, hanedan mensupları, devlet ricalinin kabirleri üzerine yapılan binalar ile veli ve şeyhlerin üzeri binalı ve binasız, mezarlarına denir. İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde kümbet, kubbe, meşhed gibi isimlerle anılan türbeler devirleri, malzeme ve teknikleri, süslemeleri, kitabeleri, usta ve sanatkârları bakımından arkeoloji, epigrafi, tarih, sanat tarihi, mimarlık tarihi, tarihi coğrafya gibi sosyal bilimlerin ilgi alanı içindedir (Galitekin ve Yurdakul, 1997: 91).

İnsanlar, var oldukları günden beri sıkıntıya düştükleri zamanlarda ilahlardan yardım beklemişlerdir. Bu beklentilerini bazen doğrudan, bazen de din uluları vasıtasıyla ilahlarına ulaştırmaya çalışmışlardır. Türkler İslamiyet’i kabul etmeden önce bu aracılığı *Şamanlar* ve diğer din adamları yapmaktaydı. İslamiyet’in kabulünden sonra ise bunların yerini, evliya, ermiş, dede gibi isimlerle anılan din uluları almıştır (Kaynak ve Sezgin, 2008: 351).

Türk halkında türbe ve yatır ziyaretleri önemli bir gelenektir. En eski yatırların, çoğu zaman Anadolu’ya fetih ve İslamlaştırma mücadelesinde kahramanlık ve keramet gösteren kimselere ait olduğu düşünülmektedir. Bunları müteakip tarikat öncüleri, pirleri, şeyhleri, babaları ve dedeleri zikredilebilir. Hatta bazı önder ve veli zatların ölümünden sonra kabirlerinin üzerine bina yapılması ve mezarlarının etrafının cami, mescit, tekke gibi ibadet yeri haline getirilmesi vefakârlık olarak addedilmektedir (Yeğin, 2015: 280).

İslam coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtları türbeden başka makam, kümbet, meşhed, darih, buk’a, ravza, kubbe gibi adlarla da anılmıştır. Bu adlandırmalar genellikle yapının ait olduğu kişinin makam ve mevki, mensup olduğu sosyal, dini ve siyasi zümre, ayrıca yapının mimari özelliğini yansıtmakla birlikte birbirinin yerine de kullanılmıştır. En makbul mezar, en çabuk kaybolan diye tanımlayan İslamiyet’te zengin bir mezar mimarisinin gelişmesi şüphesiz çok şaşırtıcıdır (Orman, 2012: 464).

İslam dininin son zamanlarda olduğu gibi ortaya çıktığı ilk zamanlarda da insanlar türbe ve kabirleri ziyaret etmeyi adet haline getirmiştir. Sonraki zamanlarda kabir ziyaretlerinde, İslam’a uygun olmayan bazı davranışlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bazı insanlar, bir kısım ihtiyaçlarını özellikle türbelerde yatan kişilerden ya doğrudan doğruya ya da onlar aracılığı ile Allah’tan istemeye başlamışlardır. Çünkü türbelerde Allah’ın emirlerini yerine getiren, Allah’ın sevdiği kişilerin yattığına inanılmakta ve buralar adeta kutsal mekânlar olarak düşünülmektedir (Yeğin, 2015: 278-279).

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA İNANÇ TURİZMİ VE BAŞLICA KAYNAKLARI

Bu çalışma, konusu itibariyle İstanbul'un dört türbesinde inanç turizmini incelemektedir. Türbeleri ve türbe ziyaretlerini sosyolojik, psikolojik, dini, mimari açıdan inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Ancak inanç turizmi açısından özellikle İstanbul'dakiler yeterince incelenmemiştir. Literatür araştırmaları ve arazi gözlemleri sonucunda bunların çalışmaya değer oldukları görülmüştür.

Diğer yandan bunların İstanbul'un genel turizm pastası içerisindeki yerini bilmek de önemlidir. Bu yüzden birinci bölümde Türkiye'de turizm ve çeşitlerine kısa da olsa değinilmiştir. Aynı şekilde bu bölümde de İstanbul'da genel kapsamda turizmin gelişmesine ve diğer inanç turizminin çekiciliklerine özlü şekilde temas edilmiştir.

Kültür, sosyal ve ekonomik sorunları ne denli fazla olursa olsun, özellikle metropol şehirler, birer kültür ve uygarlık merkezleridir (Doğanay, 2014: 605). Şehir, doğal coğrafi bir alanla birlikte; binaları, sokakları, yolları, kaldırımları, çarşıları, eğlence yerleri, müzeleri, dini iktisadi ve siyasi yapıları ile görülmeye değer bir manzara olarak kendini ifade etmektedir. Turizm ise bünyesinde *kaçış ve yönelişi* barındıran tatil, eğlence, dinlenme, kültür ve inanç amaçlı insanların katılmış olduğu bir seyahat faaliyetidir (Kaynak ve Karabulut, 2016: 186).

Dünya ülkelerinin turist sayıları ve turizm gelirlerini artırma çabaları tarihi olsun olmasın, büyüklü küçüklü bütün şehirlere yansımış ve bu çaba coğrafi görünümü de büyük ölçüde değiştirmeye başlamıştır. İster tarihi, isterse yeni olsun, insan faaliyetlerinin en son mekân ürünleri olarak şehirler turizmde büyük önem taşımaktadır (Kerimoğlu ve Çıracı, 2006: 36).

Turizmde şehirlerin sahip olduğu coğrafi, kültürel ve tarihi özellikler, o toplumun doğal yaşantısı içerisinde şehir turizmi faaliyetleri olarak ziyaretçilere sunulmaktadır. Şehirler de bu ayırt edici özelliklerini ön plana çıkartarak hizmet sektörü olan turizmden faydalanabilmek için koruma ve imar projelerini geliştirmektedir. Son yıllarda insanların davranış ve yaşam biçimlerinde yaşanan değişiklikler, deniz-kum-güneş konseptindeki tatillerin yerine alternatif turizm türlerine olan ilginin artmasına neden olmuştur. Bu noktada sosyal, kültürel, sanatsal birçok amaçla şehirlere yapılan kısa süreli ziyaretleri içeren şehir turizmi ön plana çıkmıştır (Kaynak ve Karabulut, 2016: 187).

Dünya'daki kıyı turizminin çok ilerlemesi ve insanların artık kıyı turizminin yanında daha çok doğa ile bütünleşme, geçmiş kültürlerin izlerini yerinde görme, kültürel temaslar, yaşam tarzı, inanç sistemleri, el sanatları, alış-veriş ortamları, eğlence biçimleri ilgi çeker olmuştur. Bu nedenle Dünya'da tarihi özelliği olan şehirler önemli turizm potansiyeli olan yerler haline gelmiştir (Tapur, 2009: 474).

Türkiye'de İstanbul tematik olarak *inanç turizmi* açısından önemli bir destinasyondur. Hristiyanlığın en eski ve büyük kilisesi olan Ayasofya'nın yanında diğer kilise, sinagog ve camileriyle çok önemlidir. İstanbul'un kendisine has silüeti günümüzde gökdelenler nedeniyle büyük zarar görmüştür. İstanbul'un tarihi yarımada içindeki camilerinin tepelerde kurulmasıyla yaratılan bu silüet, Marmara Denizi, Galata veya karşı kıyıdan alınan fotoğraflarda belirgindir. Fakat doğal ve tarihi özelliği açısından da önemli olan İstanbul'da turlar, kültür turu adı altında yapılmakta olup kilise ve camiler bu turlarda gezilmektedir (Doğaner, 2009: 344).

İstanbul, Avrupa ve Asya kıtalarının birbirine iyice yaklaştığı Çatalca-Kocaeli yarımadası arasında yer alan Boğazın her iki tarafına hâkim, oldukça geniş bir alana yayılmış; gündün güne hızla büyüyen, gelişen bir şehirdir (Harita 5). Bu büyüme ve gelişmede, sözü edilen yörenin coğrafi konumu, yerleşmeye uygunluğu bakımından arazinin yapısı ve sade bir rölyef sunması, ayrıca iklimik faktörler ile hidrolojik özellikler de önemli rol oynamıştır (Selçuk Biricik, 1998: 13).

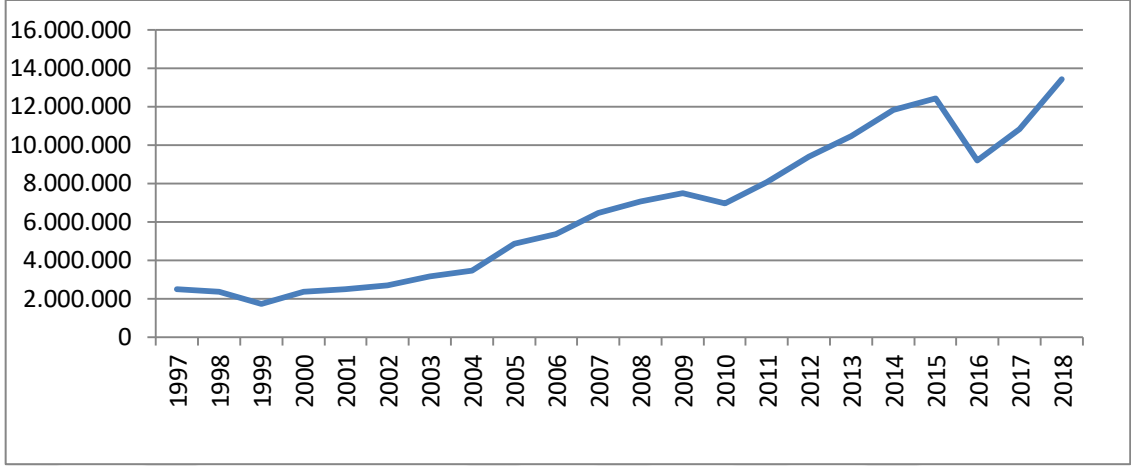
Harita 5: Araştırmaya Konu Olan Türbelerin İdari Olarak Bağlı Bulunduğu İlçeler

(Kaynak: <http://www.mmsrn.com>).

İstanbul'a gelen uluslararası ziyaretçiler en çok misafirperverlik ve İstanbul'un sahip olduğu kültürel kaynaklardan memnuniyet duyarken, yazın ulaşım araçlarının kalitesi, politik durum ve genel temizlik, baharda ulaşım araçlarının kalitesi, genel temizlik; İstanbul'un sunduğu macera fırsatları; kışın ise yine politik durum, macera fırsatları, genel temizlik ve eğlence olanaklarının memnuniyetsizlik teşkil ettiği belirtilmiştir (Kerimoğlu ve Çıracı, 2006: 39).

İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçi sayısının, 2016 yılı bir kenara bırakılacak olursa, neredeyse sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Grafik 4). 2000 yılında 2 milyonun altında olan ziyaretçi sayısı 2014 yılında 12 milyonu ve 2018 yılında da toplam 13.433.101'e ulaşmıştır.

Grafik 4: İstanbul'a Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısının Yıllara Dağılımı (1997-2018).

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018.

İstanbul iline 2018 yılında toplam 13.433.101 yabancı turist gelmiş olup bunların sayısı yaz aylarında fazlalaşmıştır (Tablo 9). Temmuz ve Ağustos en çok ziyaretçinin geldiği aylardır. En az ziyaretçi ise Ocak ve Şubat aylarında gelmektedir. Her ne kadar kültür ve inanç turizmi yapılırsa da ziyaretçi sayısının yaz mevsiminde arttığı, hatta Eylül ve Ekim aylarında da nispeten yüksek olduğu görülmektedir.

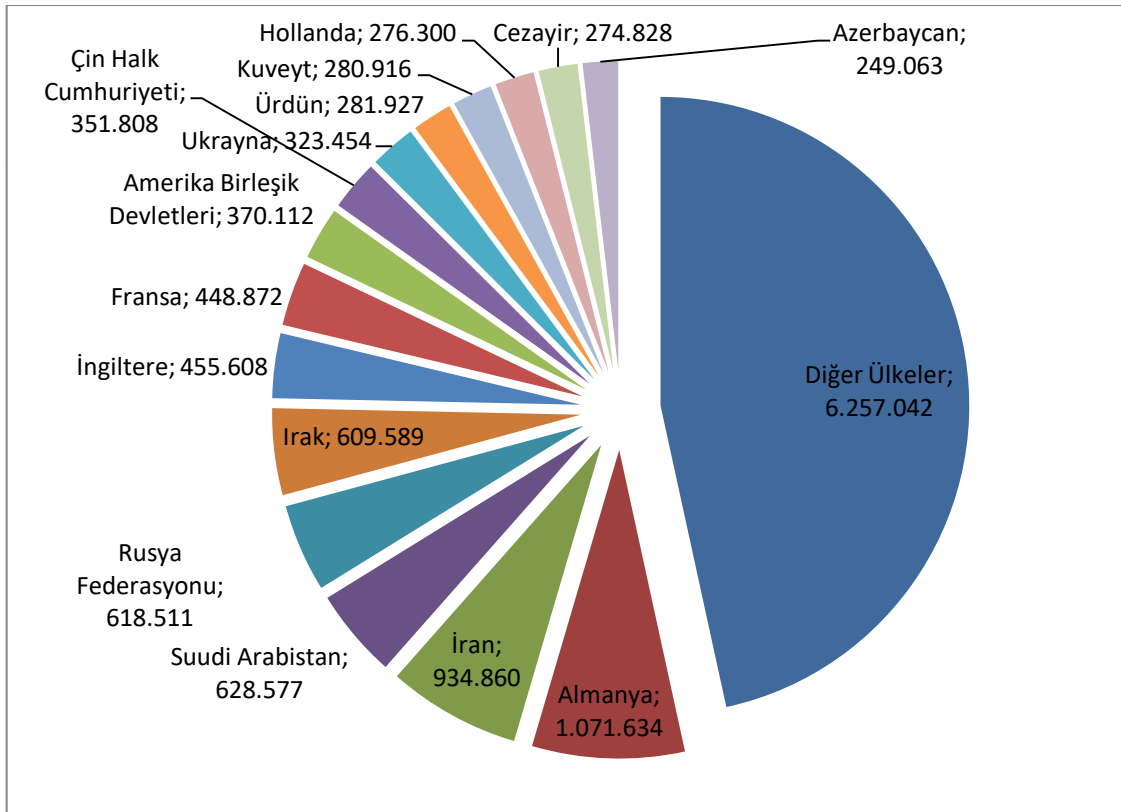
Tablo 9: İstanbul'a 2018 Yılında Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısının Aylara Dağılımı.

Aylar	Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Yıl İçindeki Oranı (%)
Ocak	831.307	6
Şubat	848.510	6
Mart	1.073.002	8
Nisan	1.144.041	9
Mayıs	984.028	7
Haziran	1.100.389	8
Temmuz	1.502.397	12
Ağustos	1.391.036	11
Eylül	1.235.301	9
Ekim	1.230.079	9
Kasım	1.015.032	7
Aralık	1.077.979	8
Toplam	13.433.101	100

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018.

İstanbul'a 2018 yılında en çok ziyaretçi Almanya ve İran'dan gelmiştir (Grafik 5). Özellikle son yıllarda Arap ülkelerinden gelen turistlerin sayısında yaşanan artışın inanç turizmine olumlu yansiyabileceği düşünülmektedir (Tablo 10). Son iki yılda İstanbul'a gelen her 4 turistten 1'inin Arap ülkelerinden geldiği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu konuda önemli bir potansiyel bulunmaktadır.

Grafik 5: İstanbul'a 2018 Yılında Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Milliyetine Dağılımı.

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018.

Tablo 10: İstanbul'a Arap Ülkelerinden Gelen Turist Sayısı (2013 - 2018).

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Arap Ülkeleri	1.675.377	2.126.641	2.534.324	1.976.166	2.633.495	3.408.424
İstanbul Toplamı	10.474.867	11.842.983	12.414.677	9.203.987	10.840.595	13.433.101
Oran (%)	16.0	18.0	20.4	21.5	24.3	25.4

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018.

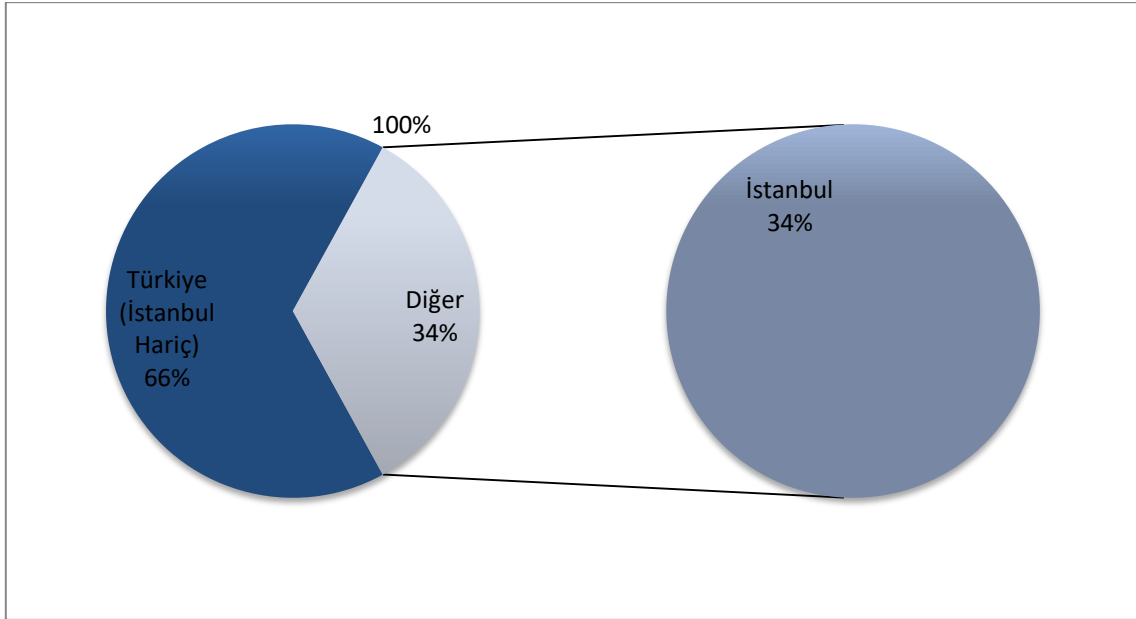
Günümüzde turizm etkinlikleri daha ziyade turizm seyahat acenteleri üzerinden yürütülmektedir. Ulaşım, konaklama ve rehberlik başta olmak üzere bütün turistik hizmetler bu seyahat acenteleri tarafından verilmektedir. Bu da turistik seyahati kolaylaştırmakta ve turizmin gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir. İstanbul, sahip olduğu turizm seyahat acentelerinin sayısı itibariyle Türkiye'nin ilk sırada gelen ilidir (Tablo 11). Nitekim Türkiye'deki seyahat acentelerinin 3'te 1'inden biraz fazlasının İstanbul'da faaliyet gösterdiği ayırt edilmektedir (Grafik 6). Şüphesiz İstanbul şehrinin sahip olduğu doğal ve beşeri turistik çekicilikleri ve ulaşım imkânlarının yanı sıra bir Dünya şehri ve markası olması, turizm organizasyonu yönüyle de önem kazanmasına sebep olmaktadır.

Tablo 11: İstanbul'da Turizm Seyahat Acentelerinin Sayısı ve Türkiye'deki Payı.

Seyahat Acentesi	A Grubu	B Grubu	C Grubu	Toplam	Oranı (%)
Türkiye	6620	27	82	6729	65,6
İstanbul	3461	30	37	3528	34,4
Genel Toplam	10081	57	119	10257	100

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018.

Grafik 6: İstanbul'daki Turizm Seyahat Acentelerinin Türkiye'deki Payı.

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018.

Dünya'nın en önemli tarih ve kültür başşehirlerinden biri olan İstanbul'da çok sayıda resmi ve özel (bakanlık denetiminde) müzeler hizmet vermektedir. Ülkemizde sahip olduğu 69 müze ile ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı 9 ayrı müze müdürlüğü bulunmaktadır (Tablo 12). Bunlar aynı zamanda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Bunlar arasında İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı 120 türbe yer almakta olup bunların isimleri çalışmanın türbeler bölümünde belirtilmiştir. Tez konusunu oluşturan 4 türbe de bu müdürlüğün bünyesinde hizmet vermektedir.

Tablo 12: İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı Müze Müdürlükleri.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü
Ayasofya Müzesi Müdürlüğü
Galata Mevlevihanesi Müzesi Müdürlüğü
Hisarlar Müzesi Müdürlüğü
Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü
Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü
Yıldız Sarayı Müzesi Müdürlüğü
İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi Müdürlüğü
İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul'da faaliyet gösteren Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müze müdürlükleri hakkında aşağıda özlü bilgiler verilmiştir:

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü: İstanbul-Gülhane'de yer almaktadır. Arkeoloji Müzesi, Çinili Köşk Müzesi ve Eski Şark Eserleri Müzesi olmak üzere üç ana birimden oluşmaktadır. Bu nedenle İstanbul Arkeoloji Müzeleri olarak çoğul isimle anılmaktadır.

Ayasofya Müzesi Müdürlüğü: Ayasofya 532 yılında Bizans İmparatoru Justinianus tarafından yaptırılmıştır. 1453 yılına kadar kilise olarak kullanılmış, 1453'te camiye çevrilmiş ve 1935'te müze olmuştur. Büyük Saray Mozaikleri Müzesi, Kariye Müzesi, Fethiye Müzesi, İmrahor Anıtı ve Aya İrini Anıtı Ayasofya Müze Müdürlüğü'ne bağlıdır (Fotoğraf 4).

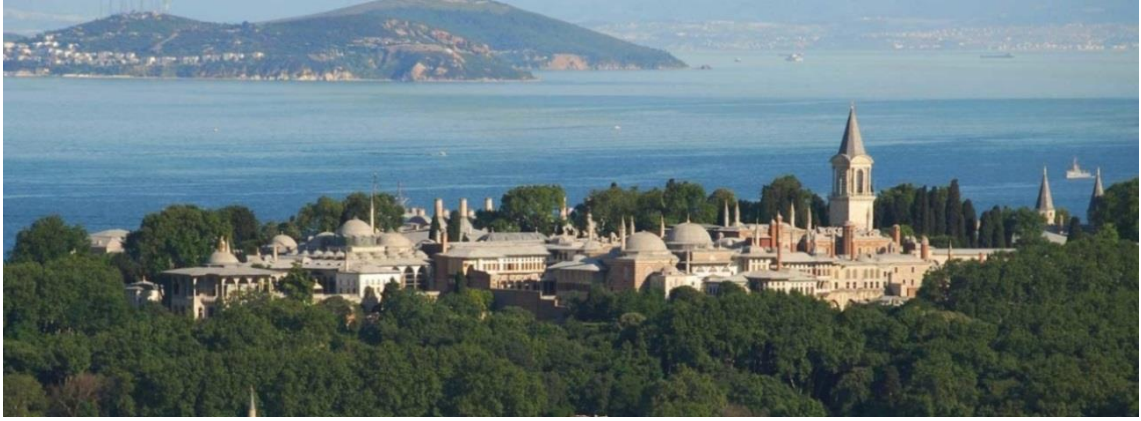
Fotoğraf 4: Ayasofya Camii ve Müzesi'nin ön cepheden görünüşü.

Galata Mevlevihanesi Müzesi Müdürlüğü: Müzenin esasını oluşturan Galata Mevlevihanesi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden beş yıllık sürelerle tahsis edilmektedir. İlk kuruluşu 1491 yılı olup 1765'teki yangından sonra tekrar inşa edilmiştir. 27 Aralık 1975'te müze olarak ziyarete açılmıştır.

Hisarlar Müzesi Müdürlüğü: İstanbul'un Sarıyer ilçesinde Boğaziçi'nin Avrupa tarafında Anadoluhisarı'nın tam karşısında yer almaktadır. Bulunduğu semte adını veren Rumelihisarı, II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet 1451-1481) tarafından İstanbul'un fethinden önce 1452 yılında Boğaz'ın kuzeyinden gelebilecek saldırıları/yardımları engellemek amacıyla inşa ettirilmiştir. 30 dönümü kaplayan bir alanda yer alan yapı, 3 büyük kule ve surlardan oluşmaktadır. Bu muhteşem yapı, 1953 yılında başlayan büyük restorasyon sonucunda müze olarak düzenlenmiş ve 1968 yılında ihdas edilen Hisarlar Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak ziyarete açılmıştır. Müze bahçesinde açık teşhir yapılmakta; kapalı sergi/teşhir salonu ve depo bulunmamaktadır. Müze bahçesindeki açık teşhirde ise top, top gülleri, pişmiş toprak ve taş eserler sergilenmektedir. Ayrıca, müze içerisinde, hisara restorasyon sırasında eklenen açık tiyatro yapısı, yaz döneminde, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca çeşitli kurum/kuruluşlara tahsisi suretiyle çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü: Topkapı Sarayı, İstanbul'un 1453 yılındaki fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin yönetildiği önemli bir mekân olmuştur. Günümüzde müze olarak

hizmet vermektedir. Topkapı Sarayı Müzesi salı günleri ziyarete kapalıdır. Diğer günler saat 09: 00 - 17: 00 arasında ziyarete açıktır. Topkapı Sarayı Müzesi'ne giriş Hazine ve Harem ayrı ücretlere tabidir. Harem saat 10: 00 - 16: 00 arası ziyarete açık olup, yarım saatte bir rehber eşliğinde ziyaret edilebilir. Emirgan Şerifler Yalısı ve Alay Köşkü de Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne bağlıdır (Fotoğraf 5). Merkez müzede 79.017 adet eser bulunmaktadır.

Fotoğraf 5: İstanbul Sarayburnu'nda yer alan Topkapı Sarayı Müzesi.

(Kaynak: <https://www.topkapisarayi.gov.tr>).

Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü: 16. yüzyıldan günümüze ulaşan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa'ya ait olan tek sadrazam sarayında Evkaf-ı İslamiye adı ile ilk defa 27 Nisan 1914 yılında kapılarını ziyaretçilerine açan müze kuruluşunun 100. yılında çağdaş müzecilik kriterlerine ve aslına uygun şekilde restore edilmiştir. 19 Aralık 2014 tarihinde tekrar ziyarete açılan müzeye ziyaretçiler yoğun ilgi göstermektedir.

Yıldız Sarayı Müzesi Müdürlüğü: Yıldız Sarayı, Beşiktaş'ta Yıldız Tepesi'nde yer almaktadır. Sultan III. Selim döneminde inşa edilmiş olup daha çok Sultan II. Abdülhamid tarafından kullanılmıştır. Saray binaları, 1978 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilerek Yıldız Sarayı Müzesi Müdürlüğü olarak yapılandırılmıştır. Müze koleksiyonunda, Sultan II. Abdülhamid dönemine ait çeşitli saray eşyası bulunmaktadır. Ayrıca, 1889 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış olan ve günümüze ulaşabilen tek Saray Tiyatrosu ve bitişiğinde bulunan Gedikli Cariyeler binasıyla birlikte Saray Tiyatrosu ve Türk Sahne Sanatları Müzesi oluşturularak, Saray

Tiyatrosu'na ait kostümler, geleneksel ve batı etkisinde gelişen Türk tiyatro tarihine ait arşiv değeri taşıyan belgeler ile ünlü sanatçıların bazı kişisel eşyalarından oluşan eserler sergilenmektedir. Salı günleri dışında 09: 30- 16: 30 saatleri arasında haftanın diğer günleri ziyarete açıktır.

İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi Müdürlüğü: İslam bilim tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından hazırlanan müze 2008 yılında hizmete açılmıştır. İstanbul'un en güzel yerlerinden biri olan Gülhane Parkı'nda, eski saray duvarlarının has ahırlar kısmında 3500 m²'lik bir alanda üzerinde bulunmaktadır. Arap ve İslam yazma eserleri üzerinde yıllarca süren yoğun ilmi ve tarihi çalışmalar, bu müzede sergilenen ve bugün ziyaretçisine eşsiz bir bilimsel yolculuğu mümkün kılan eserlerin zeminini oluşturmuştur.

İslam dünyasında 9. ve 17. yüzyıl arası bilimsel ve teknik gelişmeleri yansıtan bu eserler, tasvirlerine ve detaylarına sadık kalarak hazırlanmıştır. Müze, bilim tarihinin değişik disiplinlerdeki evrimini kapsamlı bir şekilde takip etme imkânı sunmaktadır. Coğrafya, mineraloji, astronomi, zaman ölçümü, geometri, gemicilik, optik, tıp, kimya, fizik, teknik, mimari ve harp tekniği sahalarına ait eserler, sistematik bir düzenle sergilenmektedir.

İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü: Müdürlüğün idari ofisleri Sultanahmet türbesi müstemilatındadır. İstanbul genelinde Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı 120 türbe ve 1758 eser bulunmaktadır (www.kulturvarliklari.gov.tr).

Aşağıda İstanbul'da üç semavi dine yönelik inanç turizmi kaynakları derlenmiş olup bu konuda özellikle Zekeriya Bingöl (2007)'ün çalışmasından da faydalanılmıştır. Önce İslamiyet, ardından Musevilik ve en sonda Hristiyanlıkla ilgili turistik kaynaklar belirtilmiştir. İlgili turistik kaynaklar alfabetik sıraya göre sıralanarak hangi semtte bulduklarının bilgisine de yer verilmiştir. Kimi inanç turizmi kaynaklarının hem Hristiyanlık hem de İslamiyet'le ilgili kaynaklar arasında belirtildiği görülür. Bunların genellikle İstanbul'un fethinden sonra kiliseden camiye dönüştürülen mekânlar oldukları ayırt edilir.

I. İSLAMİYETLE İLGİLİ TURİSTİK KAYNAKLAR

İstanbul, Osmanlı eserleri bakımından yurdumuzun en zengin köşesidir. Osmanlı padişahları ve idarecileri İstanbul'a ayrı bir önem vermişlerdir. Nitekim bunun bir sonucu olarak da şehir dönem mimarisinin en güzel eserleri, hatta şaheserleriyle süslenmiştir. İstanbul, birbirinden güzel ve büyük sanat eseri tarihi camileri ile *Camiler Şehri* veya *Minareler Beldesi* şeklinde anılmaktadır (Bingöl, 2007: 53). İstanbul'da İslamiyet'le ilgili inanç turizmi kaynaklarının en önemlileri **Topkapı Sarayı ve Hırka-ı Saadet Dairesi** olup Peygamber Efendimizin kutsal emanetleri sergilenmektedir.

Halk arasındaki bazı rivayetlere göre İslam dünyasının büyük şeyhleri de İstanbul'un fethinde savaşıma gelmiştir. Sultan şeyhlere, fetihten sonra ganimetin yarısını vereceğini, her biri için bir tekke yaptıracağını vadetmiştir. Buna benzer rivayetler, o dönemdeki Müslüman halkın İstanbul şehrinin, Müslüman velilerin manevi gücüyle fethedileceğine inanmış olduğunu gösterir (İnalçık, 1995: 245-246).

Zaman zaman tarihi camilerin önünde kaynaşan kalabalık içerisinde şehirlilerden ve diğer turistlerden dış görünüşleriyle farklılaşan turist kabileleri göze çarpmaktadır. Kadınların hemen tamamının başörtülü ve tesettüre uygun giyimli olduğu, neredeyse hac kabilelerini andıran bu turist grupları şehrin belli başlı tarihi ve turistik bölgelerini dolaşmanın yanı sıra aynı zamanda evliyaların mezarlarını da ziyaret etmektedirler (Yüksekli, 2010: 65). Bursa Ulucami, Edirne Selimiye ve İstanbul Eyüp Sultan camilerinde benzer kabileler görülebilmektedir.

Aşağıdaki bölümlerde İslamiyet'le ilgili inanç turizmi kaynaklarından olan başlıca camiler, tekkeler ve türbeler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

A. Camiler ve Tekkeler

Türkiye'de camiler tarihi ve mimari özellikleriyle birbirleriyle rekabet halindedir. Caminin tarihi veya mimari farklı bir özelliği inanç turizmi programına alınmak için öncelik tanıyabilmektedir (Doğaner, 2013: 326).

İstanbul'da İslamiyet'le ilgili turistik çekiciliklerin başında camiler ve tekkeler gelmektedir. Kimi camilerin ayrı kiminin ise tekke veya külliye şeklinde birleşik olduğu görülmektedir. Zaten tekkeler ve külliyeler camilerin çevresinde gelişen kurumlardır.

Türbelerin önemli bir kısmının da bunların içinde yer aldığı bilinmektedir. İstanbul'da 3269 adet cami hizmet vermektedir. Ancak bunların tarihi olanları inanç turizmi açısından değerlidir (Tablo 13). İstanbul'daki tarihi camilerden en öne çıkanları Eyüp Sultan ve Sultanahmet camileridir (Fotoğraf 6 ve 7).

Eyüp Sultan Camii, yalnızca İstanbul'un değil ülkemizin en önemli inanç turizmi kaynaklarından biridir. Buraya yurtdışından da ziyaretçiler gelmektedir. Özellikle dini bayramlarda ve Ramazan ayında çok kalabalık olduğu görülmektedir. Eyüp Sultan Camii'nin önemi cami avlusunda türbesi bulunan ve camiye adını veren sahabe Hz. Ebu Eyyüb El-Ensari (r.a.)'den gelmektedir. Türk-İslam kültüründe her şehrin manevi bir koruyucusu olduğuna inanılmaktadır. İstanbul için de bu kişi Eyüp Sultan hazretleridir.

Fotoğraf 6: Eyüp Sultan Camii'nin dış bahçeden (batı taraftan) görünüşü.

Fotoğraf 7: Sultanahmet Camii'nin Ayasofya'ya bakan cephesi.

Tablo 13: İstanbul’da İnanç Turizmine Kaynak Teşkil Eden Camiler ve Tekkeler.

Ahi Çelebi Camii	Ahmet Paşa Mescidi	Ali Paşa Külliyesi	Abdal Yakub Tekkesi	Altunizade Camii
Arap Camii	Asariye Camii	Ayasofya Camii	Ayazma Camii	Balıpaşa Camii
Bayezit Camii	Beylerbeyi Camii	Bezm-i Alem Valide Sultan C.	Bodrum Camii	Cabir Camii
Cerrahpaşa Camii	Cihangir Camii	Çinili Camii	Davutpaşa Camii ve Külliyesi	Daye Hatun Camii
Denizaptan Mescidi	Dolmabahçe Camii	Ertuğrul Camii	Eski İmaret Camii	Fethiye Camii
Fındıklı Camii	Firuzaga Camii	Gazi Atikalipaşa Camii	Gül Camii	Hacı Ahmet Paşa Camii
Hamidiye Camii	Handanağa Camii	Haseki Camii	Hırkayı Şerif Camii	İbrahim Ağa Camii
İbrahim Paşa Camii	İmrahor İlyasbey Camii	İmrahor Camii	İsafenari Camii	İsakapı Mescidi
İvaz Efendi Camii	Kadiriler Tekkesi	Kalenderhane Camii	Kaptan Paşa Camii	Kariye Camii
Kefeli Mescidi	Kılıç Ali Paşa Camii	Kilise Camii	Haliliye Mescidi	Kocamustafapaşa Camii
Küçük Ayasofya Camii	Küçük Mecidiye Camii	Laleli Camii	Manastır Mescidi	Mahmut Paşa Camii
Mehmed Ağa Camii	Mesih Paşa Camii	Mihrimah Sultan Camii	Mihrişah Sultan Camii	Murat Paşa Camii
Nuru Osmaniye Camii	Nusretiye Camii	Ortaköy Camii	Piyale Paşa Camii	Ramazan Efendi Camii
Rüstem Paşa Camii	Selimiye Camii	Sinan Paşa Camii	Sokullu Camii	Sultan Ahmet Camii ve Külliyesi
Sultan Selim Camii	Süleymaniye Camii ve Külliyesi	Şehzade Camii	Şemsi Paşa Camii	Üç Mihraplı Camii
Valide-i atik Camii	Vefa Camii	Yeni Camii	Yeni Valide Camii	Zeyrek Camii

Kaynak: Bingöl, 2007.

B. Türbeler

İslam ve Osmanlı coğrafyasının türbeler bakımından en yoğun şehirlerinden olan İstanbul’un bugünden bakıldığında elde olan türbe bakiyesi, hem şehir mekânının oluşumu hem de mimari nitelikler bağlamında önem taşımaktadır. İstanbul’un Bizans şehrinde İslam şehrine dönüşümünde, şehir mekânını anlamlandırma, yeniden kurgulama sürecinde Eyüp Sultan Türbesi (1458) ve onun kurucu anlatısıyla başlatılabilecek türbe mimarisi geleneği, son Osmanlı padişahlarından V. Mehmed

Reşad'ın (1844-1918) yine Eyüp'te inşa edilen müstakil türbesi ve mimarisi ile *simgesel bir son* bulmaktadır (Düzenli, 2015: 428).

Türbelerin buldukları semt itibari ile yoğunluğun daha ziyade Eyüp, Üsküdar, Fatih, Şehzadebaşı, Tophane, Ayasofya, Bahçekapısı, Bayezid, Kasımpaşa, Beşiktaş, Eğrikapı ve Süleymaniye semtleri olduğu, buna karşılık diğer semtlerde bulunan türbe sayısının da birbirlerine yaklaşık yoğunluklarda olduğu dikkati çekmektedir (Galitekin ve Yurdakul, 1997: 93).

Türbelerin İstanbul'un toponimisine de yansıdığı görülür. Çeşitli yerlerde içinde türbe geçen sokak adlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bunlara örnek olarak Üsküdar Postanesi'nin arkasından başlayan Açık Türbe Yokuşu verilebilir (Ceylan, 2008: 473). Aynı şekilde Sultan II. Mahmut Türbesi, hemen önünden geçen sokağın Türbedar Sokağı olarak adlandırılmasına kaynaklık yapmıştır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8: İstanbul Fatih'teki Sultan II. Mahmut Türbesi ve Türbedar Sokağı tabelası.

Yüzyıllardır Müslüman halk, padişahlarının, büyük bildiği devlet adamlarının mezarlarını saygıyla ziyaret etmiş; sahabe kabir ve makamlarına, İstanbul'un fethinde bulunan askerlere, alimlere, şeyhlere ve diğer maneviyat ulularına büyük bir muhabbetle bağlılık göstermiş, onları semtlerin uğuru saymış, onları vesile ederek Allah'tan niyaz etmiş, kabirlerini korumak için büyük titizlik göstermiştir (Galitekin ve Yurdakul, 1997: 91). Öte yandan son dönemde türbe ziyaretlerinde bazı aşırı davranışlar

da yaşanmaktadır. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı ziyaretçileri çeşitli vasıtalarla uyarmaktadır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi'nde asılı ziyaretçileri uyaran bir levha.

İstanbul'da birçok türbe özellikle mübarek sayılan memba ve kuyu suları ile çeşitli hastalıklar için şifa kaynağı kabul edilmiştir. Merkezefendi Çukurçeşme suyunun sıtmaya, Eyüp Sultan'daki suyun akıl hastalıklarına, Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'ndeki suyun yürüyemeyen ve konuşamayan çocuklara, Ayasofya'daki suyun kalp çarpıntısına şifa verdiği inaniilmektedir (Albayrak, 2001: 299-300).

İstanbul halk kültüründe evlenmek isteyen kızların veya onlar adına annelerinin Sarıyer'deki Telli Baba Türbesi'ni ziyaret ederek tel adamaları, dileği gerçekleştiğinde de düğün öncesi türbeye gelip adadıkları teli takmaları adet haline gelmiştir (Albayrak, 2001: 297).

Denizcilere göre, bu çalışmaya da konu olan ve İstanbul Boğazı'nın dört manevi bekçisi; Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz'da Hz. Yuşa, Sarıyer'de Telli Baba ve Beşiktaş'ta Yahya Efendi'dir. Karadeniz'e çıkan ve dönen gemicilerin bu dört Allah dostuna selam vermeden Boğaz'ı geçmediği rivayet edilmektedir (Özbay, 2017: 23).

İstanbul'daki inanç turizmi kaynaklarından olan türbelerin bazıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bunlar çoğunlukla sahabe, padişah, devlet veya din adamı türbelerinden oluşmaktadır (Tablo 14).

Tablo 14: İstanbul’da İnanç Turizmine Kaynak Teşkil Eden Bazı Türbeler.

Çifte Sütunlar (Kocamustafapaşa)	Emir Ahmed-i Buhari Hazretleri Türbesi
Eyüp Sultan Camii ve Türbesi	Fatih Camii ve Türbesi
Helvacı Baba Türbesi	Karaca Ahmet Sultan Dergahı ve Türbesi
Mahmut Hüdayi Camii ve Türbesi	Merkez Muslihiddin Efendi Türbesi
Mimar Sinan Türbesi	Seyyit Nizam Camii ve Türbesi
Sümbül Sinan Efendi Camii ve Türbesi	Şeyh Galib Türbesi
Telli Baba Türbesi	Tuz Baba Türbesi
Yahya Efendi Camii ve Türbesi	Yuşa Peygamberin Türbesi

Kaynak: Bingöl, 2007.

İstanbul’daki türbeler içerisinde sahabe türbeleri başta gelir (Tablo 15). Bunun nedeni Peygamber Efendimizin İstanbul’un fethiyle ilgili hadisidir. Bu hadise uyarak İslamiyet’in ilk dönemlerinde bir İstanbul kuşatması gerçekleşmiş olup birçok sahabe bu kuşatma sırasında şehit düşmüştür. Bunların sayısı ve kabirlerinin yerleri net olarak bilinmemektedir. Bunlar arasında en önemlisi Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra yerini tespit ederek türbe yaptırdığı Eyüp Sultan hazretleridir.

Yerleri tespit edilebilen diğer sahabe türbeleri de Eyüp çevresinde yer almaktadır. Bunun başlıca nedeni o dönemdeki İstanbul şehrinin günümüzdeki Fatih ilçesinin sınırları kadar olmasıdır. Keza surların hemen dışında kır alalarının ve günümüzdeki Eyüp ilçesinin başlamasıdır.

Tablo 15: İstanbul’da Kayıtlara Geçen Sahabe Türbeleri.

Abdullah El-Ensare Hazretleri	Abdullah Bin Hişam Hazretleri
Abdullah El-Hudi Hazretleri	Abdullah Bin Amr Bin As Hazretleri
Abdurrahman Şami Hazretleri	Abdüsadık Bin Amir Bin Same Hazretleri
Abdülvehhab Hazretleri	Ahmed El-Ensari Hazretleri
Ali Tabli Hazretleri	Amr İbn’ül-As
Sufyan İbni Uveyne Hazretleri Türbesi	Arpacı Hayreddin Hazretleri
Cabir Bin Abdullah El-Ensari Hazretleri	Cabir Bin Muhammed El-Ensari
Ebu Zerr’il Gıfari Hazretleri	Mesleme Bin Abdülmelik

Kaynak: Bingöl, 2007.

Sahabe türbelerinden sonra İstanbul'daki en önemli türbeler padişah türbeleridir (Tablo 16). Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethine kadarki döneminde hüküm süren 6 padişahın türbesi Bursa'da yer almaktadır. İstanbul'un fethiyle birlikte İstanbul'daki ilk padişah türbesi Fatih Sultan Mehmet türbesi olmuştur. İstanbul'daki sonuncu padişah türbesi ise Sultan V. Mehmet Reşad türbesidir. Son Osmanlı padişahı Sultan VI. Mehmet Vahdeddin'in türbesi ise İstanbul'da değil Şam'da yer almaktadır. İstanbul'da 26 padişah 14 türbede defnedilmiştir. Türbeler Fatih ve Eyüp ilçelerinde bulunmaktadır.

Tablo 16: İstanbul'da Osmanlı Padişahlarının Defnedildiği Türbeler.

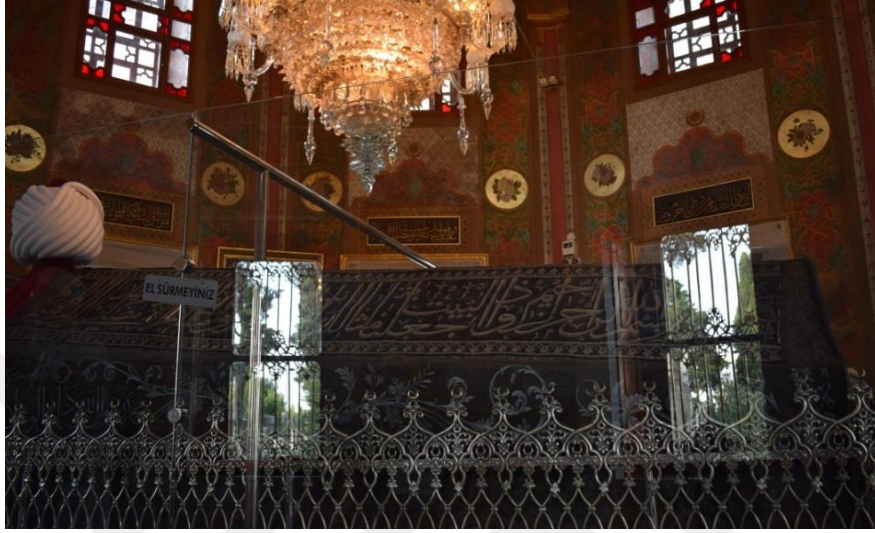
Fatih Sultan Mehmet Türbesi	II. Beyazıt Türbesi	Kanuni Sultan Süleyman Türbesi
Sultan II. Selim Türbesi	Sultan III. Murat Türbesi	Sultan I. Ahmet Türbesi
Sultan I. Mustafa Türbesi	Sultan II. Osman Türbesi	Sultan IV. Murat Türbesi
Sultan İbrahim Türbesi	Sultan I. Mustafa Türbesi	Sultan IV. Mehmed Türbesi
Sultan III. Süleyman Türbesi	Sultan III. Ahmet Türbesi	Sultan I. Mahmut Türbesi
Sultan III. Osman Türbesi	Sultan III. Mustafa Türbesi	Sultan I. Abdülhamit Türbesi
Sultan III. Selim Türbesi	Sultan IV. Mustafa Türbesi	Sultan II. Mahmut Türbesi
Sultan Abdülmecit Türbesi	Sultan Abdülaziz Türbesi	Sultan V. Murat Türbesi
Sultan II. Abdülhamit Türbesi	Sultan V. Mehmet Türbesi	—

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan derlenmiştir.

Fotoğraf 10: Ayasofya Müzesi'nin padişah türbeleri bölümünde bulunan sandukalar.

İstanbul Ayasofya Müzesi'nin içerisinde aynı zamanda padişah türbeleri bölümü mevcuttur (Fotoğraf 10). Bu bölümde Sultan II. Selim, Sultan III. Murat, Sultan III. Mehmet, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in türbeleri bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Han'ın türbesi ise Fatih Camiinin haziresinde yer almaktadır (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 11: Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmet) türbesi ve sandukası.

Sözü edilen türbelerin yanı sıra İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı bulunan 120 türbenin isim ve semt bilgileri aşağıda ayrı tablolar halinde verilmiştir (Tablo 17, 18, 19). Bunların bazısında birden fazla kişinin kabri olduğu görülür. Türbelerin büyük bir kısmının şehrin en eski yerleşim alanlarından Fatih ve Eyüp ilçelerinde olması dikkati çekmektedir. İstanbul'un Anadolu yakasında Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı toplam 12 türbe bulunmaktadır. Bunlardan 11'i Üsküdar ve 1'i ise Beykoz'da yer almaktadır (Tablo 17).

Tablo 17: İstanbul Anadolu Yakasında Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Türbeler.

Sıra No	Türbe Adı	Sıra No	Türbe Adı
1	Doğancı Hacı Ahmed Paşa Türbesi	7	İskender Paşa Türbesi (Beykoz)
2	Karaca Ahmed Sultan Türbesi	8	Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi
3	At Mezarı Türbesi	9	Rum Mehmed Paşa Türbesi
4	Cenned Efendi Türbesi	10	Şemsi Ahmed Paşa Türbesi
5	Gülnüş Sultan Türbesi	11	Üsküdar Mevlevihanesi Türbesi
6	Halil Paşa Türbesi	12	Şeyh Mustafa Devati Türbesi

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

İstanbul'un Eyüp semti türbeler açısından zengindir. Burada Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı 28 türbe bulunmaktadır (Tablo 18). İstanbul'da türbe sayısı bakımından Fatih'ten sonra Eyüp ilçesinin gelmesinde İstanbul'un manevi bekçisi sayılan Eyüp Sultan hazretlerinin türbesinin burada olması önemli rol oynamıştır.

Tablo 18: Eyüp Sultan İlçesinde Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Türbeler.

Sıra No	Türbe Adı	Sıra No	Türbe Adı
1	Abdurrahman Paşa Türbesi	15	Defterdar Mahmud Efendi Türbesi
2	Abdülvedüd (Yavedüd) Sultan Türbesi	16	Mirimiran Mehmed Ağa Türbesi
3	Adile Sultan Türbesi	17	Sokullu Mehmed Paşa Türbesi
4	Ahmed Pir Edirnevi Türbesi	18	Sultan Mehmed Reşad Türbesi
5	Beşir Ağa Türbesi	19	Mihrişah Sultan Türbesi
6	Üryanizade Esad Efendi Türbesi	20	Mustafa Ağa Türbesi
7	Eyyüp Sultan, Hz. Halid Türbesi	21	Bulak Mustafa Paşa Türbesi
8	Ferhad Paşa Türbesi	22	Lala Mustafa Paşa Türbesi
9	Feridun Paşa Türbesi	23	Nakşidil Valide Sultan Türbesi
10	Mehmed Vusuli Efendi Türbesi	24	Pertev Paşa Türbesi
11	Nakkaş Hasan Paşa Türbesi	25	Prens Sabahaddin Türbesi
12	Hubbi Hatun Türbesi	26	Siyavuş Paşa Türbesi
13	Hüsrev Paşa Türbesi	27	Şah Sultan Türbesi
14	Kaptan-ı Derya Hasan Hüsnü Paşa Türbesi	28	Zal Mahmud Paşa Türbesi

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı bulunan diğer türbeler (Tablo 19) aşağıda listelenmiştir. Bunlar şehzade, hanım sultan ve hanedanının diğer üyeleri, devlet ve din adamları, askerler, mimarlar gibi Osmanlı Devleti zamanında önemli görevlerde bulunan kişilerin türbelerinden oluşmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerin haricinde İstanbul'da herhangi bir kuruma bağlı olmayan, çok, hatta hiç bilinmeyen ve ziyaret edilmeyen onlarca türbenin olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 19: İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne Bağlı Diğer Türbeler.

Türbe Adı	Semti	Türbe Adı	Semti
Ahmed Buhari Türbesi	Unkapanı	Mehmed Ağa, Köprülü Türbesi	Eminönü
Ahmed Buhari Emir Türbesi	Fatih	Mehmed Paşa, Nişancı Türbesi	Fatih
Ahmed Paşa, Ekmekçi Türbesi	Vefa	Mehmed Şehzade Türbesi	Şehzadebaşı
Ahmed Paşa, Kara Türbesi	Topkapı	Merkez Efendi Türbesi	Mevlanakapı
Ali Paşa, Güzelce Türbesi	Beşiktaş	Mevlevihane (Yenikapı)	Mevlanakapı
Ali Paşa, Hekimoğlu Türbesi	Cerrahpaşa	Mimar Sinan Türbesi	Süleymaniye
Ali Paşa, Kılıç Türbesi	Tophane	Muhammedü'l Ensari Türbesi	Ayvansaray
Aşık Paşa Türbesi	Fatih	Murad Paşa, Kuyucu Türbesi	Beyazıt
Aynül Hayat Türbesi	Laleli	Mustafa Paşa, Destari Türbesi	Şehzadebaşı
Bayram Paşa Türbesi	Cerrahpaşa	Nef-i Fidan Türbesi	Çemberlitaş
Cafer Baba Türbesi	Eminönü	Nureddin Cerrahi Türbesi	Fatih
Cedid Havatin Türbesi	Eminönü	Nuruosmaniye Türbesi	Nuruosmaniye
Cevad Paşa Türbesi	Fatih	Oğlanlar Türbesi	Aksaray
Davud Paşa Türbesi	Kocamustafapaşa	Osman Paşa, Gazi Türbesi	Fatih
Ebu Şeybetü'l Hudri Türbesi	Ayvansaray	Pertevniyal Valide Sultan Türbesi	Aksaray
Ebul Vefa Türbesi	Vefa	Piyale Paşa Türbesi	Kasımpaşa
Fatma Sultan Türbesi	Şehzadebaşı	Ragıp Paşa Türbesi	Laleli
Fuad Paşa Keçicizade Türbesi	Çemberlitaş	Rakım Hattat Türbesi	Karagümrük
Gazanfer Ağa Türbesi	Unkapanı	Ramazan Efendi Türbesi	Kocamustafapaşa
Gülbahar Hatun Türbesi	Fatih	Reşid Efendi, Benlizade Türbesi	Fatih
Gülüştü Valide Sultan Türbesi	Fatih	Reşid Paşa Türbesi	Beyazıt
Hafsa Sultan Türbesi	Fatih	Rüstem Paşa Türbesi	Şehzadebaşı
Hatice Sultan Türbesi	Şehzadebaşı	Safiye Sultan Türbesi	Kocamustafapaşa
Havatin Türbesi (Cedid Havatin'in Yanı)	Eminönü	Selçuk Sultan Türbesi	Beyazıt
Hayreddin Paşa, Sancaktar Türbesi	Kocamustafapaşa	Seyyid-i Velayet Türbesi	Fatih
Hürrem Sultan Türbesi	Süleymaniye	Sinan Paşa, Koca Türbesi	Çemberlitaş
Hüseyin Ağa, Kesikbaş Türbesi	Cankurtaran	Süleyman Ağa, Bala Türbesi	Silivrikapı
Hüsrev Paşa Türbesi	Fatih	Sümbül Efendi Türbesi	Kocamustafapaşa
İbrahim Paşa, Bosnalı Türbesi	Şehzadebaşı	Şehzadeler Türbesi	Fatih
Loğusa Sultan (Rahime Kadın) Türbesi	Şişhane	Şehzadeler Türbesi	Beşiktaş
Mahmud Paşa Türbesi	Eminönü	Turabi Baba Türbesi	Kasımpaşa
Mahmud Nedim Paşa Türbesi	Eminönü	Yahya Efendi Türbesi	Beşiktaş
Mahmud Şehzade Türbesi	Şehzadebaşı	Şeyh Galib Dede Türbesi	Tünel/Şişhane
Mehmed Ağa Türbesi	Fatih	Halet Efendi Türbesi	Tünel/Şişhane
Mehmed Ağa, Cerrah Türbesi	Cerrahpaşa	Ahmedü'l Ensari Türbesi	Ayvansaray

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

II. MUSEVİLİKLE İLGİLİ TURİSTİK KAYNAKLAR

Başkent olması nedeniyle İstanbul'un bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de oldukça kozmopolit bir şehir olduğu bilinmektedir. İstanbul'daki Musevilerin büyük çoğunluğunu İspanya topraklarından 15. yüzyılda göç edenler oluşturmuştur. Bankerlikleriyle ün salan Musevilerle ilgili inanç turizmi kaynaklarının da genelde Galata ve çevresinde olması şaşırtıcı değildir (Tablo 20).

Tablo 20: İstanbul'daki Musevilikle İlgili İnanç Turizmi Kaynakları.

Mekân Adı	Bulunduğu Sementin Adı
Ahrida Sinagogu	Balat
Aşkenazi Sinagogu	Galata
Etz Ahayim Sinagogu	Ortaköy
Hemdat İsrail Sinagogu	Haydarpaşa
İtalyan Sinagogu	Galata
Neva Şalom Sinagogu	Galata
Yanbol Sinagogu	Balat
Zulfaris Sinagogu	Galata

Kaynak: Bingöl, 2007.

Neva Şalom Sinagogu: İstanbul'daki *Yahudi toplumunun merkezi* olarak kabul edilen Neva Şalom Sinagogu, Beyoğlu Kuledibi'nde Büyük Hendek Caddesi üzerinde yer almaktadır. *Barış Vahası* anlamını taşıyan ve 1951 yapım tarihi ile Yahudilerin en yeni sinagoglarından olan yapı, İstanbul'un en büyük, en ünlü ve en aktif sinagoglarından birisi olarak kabul görmektedir.

Terör saldırılarına da maruz kalan Neva Şalom Sinagogu, 15. yüzyılda Seferadlar tarafından yapılmış olan Aragon Sinagogu'nun yerine inşa edilen Kız Musevi İlkokulu'ndan dönüştürülerek Türk Musevileri Elyo Ventura ve Bernar Motola'nın projesi ile 1949 yılında inşa edilmiştir (Küçük, 2015: 231). İstanbul'un en modern ve görkemli sinagogudur (Fotoğraf 12). Burası düğün, mitzva (ergenlik töreni) ve cenaze gibi birçok törene veya Hahambaşılık törenlerine sahne olmaktadır (Bingöl, 2007: 80).

Fotoğraf 12: Beyoğlu Kuledibi'nde yer alan Neva Şalom Sinagogu.

(Kaynak: <http://www.nevesalom.org>).

III. HRİSTİYANLIKLA İLGİLİ TURİSTİK KAYNAKLAR

İstanbul, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin merkezi sayılmaktadır. Bu nedenle Ortodoks Hristiyanlar açısından oldukça önemli bir şehir olup inanç turizmi potansiyeli yüksektir. Bu konuda en önemli mekân Fener Rum Patrikhanesi'dir. Yıl içerisinde yapılan bazı ibadetlere yurtdışından da yoğun katılımının olduğu bilinmektedir. Mevcut kilise, manastır ve anıtların tamamına yakını Rum Ortodokslara aittir. Bazılarının ise Bulgar ve Ermenilere ait olduğu görülür. Az sayıda da olsa Katolik Hristiyanlara ait mekânlar vardır. İstanbul'daki kiliselerin bir kısmı Osmanlı döneminde camiye çevrilmiş olmasına rağmen bu çalışmada onlara da değinilmiştir.

Bu mekânların yanı sıra İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan adalarda geçmişte daha çok Rum kökenli vatandaşlarımız yaşadığından çeşitli kilise ve manastırlar bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle Heybeliada Ruhban Okulu yerli turistler tarafından da kültür turizmi amacıyla ziyaret edilmektedir.

Aşağıdaki tabloda İstanbul'da bulunan Hristiyanlıkla ilgili inanç turizmi kaynakları ve semt bilgileri verilmiştir (Tablo 21). Buradaki kiliselerin önemli bir kısmı günümüzde camiye dönüştürülmüş durumdadır. Bununla birlikte bunlar yine de Hristiyanlar tarafından inanç turizmi maksadıyla ziyaret edilmektedir.

Tablo 21: İstanbul'daki Hristiyanlıkla İlgili İnanç Turizmi Kaynakları.

Mekân Adı	Bulunduğu Semtın Adı
Aya Andria Manastırı (Kocamustafapaşa Camii)	Kocamustafapaşa
Aya İrini Anıtı	Topkapı Sarayı'nın Avlusunda
Ayasofya Müzesi (Kilise-Camii)	Sultanahmet
Fener Rum Patrikhanesi	Fener
Hagia Thekla Kilisesi (Cabir Camii)	Ayvansaray
Khora Kilisesi (Kariye Camii)	Edirnekapı
Meryem Ana Kilisesi (Ayazma ve Kilise)	Eyüp ile Balat Arasında
Mirleon Kilisesi (Bodrum Camii)	Laleli
Nartex Kilisesi (Kalenderhane Camii)	Şehzadebaşı
Pammakaristos Manastır Kilisesi (Fethiye Camii)	Fatih
Pantokrator Manastır Kilisesi (Zeyrek Camii)	Zeyrek
Pantepoptes Manastır Kilisesi (Eski İmaret Camii)	Fatih
Sergios-Bakhos Kilisesi (Küçük Ayasofya Camii)	Fatih
St. Antuan Kilisesi	Galata
Stefan Bulgar Kilisesi (Demir Kilise)	Balat ile Fener Arasında
Studios Manastırı (İmrahor İlyas Bey Camii)	Samatya ile Yedikule Arasında

Kaynak: Bingöl, 2007.

Fener Rum Patrikhanesi: İstanbul'un Fener semtinde bulunan patrikhane 1600'lü yıllarda buraya taşınmıştır (Fotoğraf 13). Fener (Phanarion), İstanbul'un yedi tepesinden birinin üzerine kurulmuştur. Bizans İmparatorluğu devrinde Petrion (Kaya) adıyla anılan semt, gerek Bizans döneminde gerekse Osmanlı döneminde Rum ailelerinin yerleştiği bir semt olmuştur (Bingöl, 2007: 54).

İzник konsili kararları ile İskenderiye, Antakya ve Roma kiliseleri ökümenik (evrensel) patriklik olarak kabul edilmiştir. Daha sonra tarihi süreçte 1054 yılında schisma denilen Roma (Katolik) ile Bizans (Ortodoks) şeklinde bölünme ile Hristiyan dünyasında iki farklı grup ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 1999: 387). Bu tarihten sonra üstünlük yarışı başlamış ve bu üstünlük yarışı konsillerde devam etmiştir. Kadıköy konsili ile de İstanbul Patrikliği Roma seviyesine yükseltilmiştir (Küçük, 2015: 128).

Fotoğraf 13: Fatih ilçesinde yer alan Fener Rum Patrikhanesi.

(Kaynak: <https://www.mepanews.com>).

Stefan Bulgar Kilisesi (Demir Kilise): İstanbul'da bulunan kilise değişik bir üslupta yapılmış, yeşilimsi gri bir binadır (Fotoğraf 14). Kilisenin girişinde, kilisenin Viyana'da yapıldığını anlatan küçük bir plaket vardır. Kilisenin tamamı dökme demirden yapılmıştır. Kilisenin içi ve dışı, her parçası Viyana'da bir fabrikada dökülmüştür. Parçalar önce Tuna Nehri, daha sonra Karadeniz'den taşınarak İstanbul'a getirilmiş ve burada monte edilmiştir. İçeride mermer görünümlü sütunlar bile demirden yapılmıştır (Bingöl, 2007: 84). Stefan Bulgar Kilisesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 16 milyon TL maliyetle ve 7 yıl süren çalışmalarla restore edilmiş olup 2018 yılı başında Bulgaristan Başbakanı Borisov ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katıldığı törenle tekrar ibadete açılmıştır (www.sabah.com.tr).

Fotoğraf 14: Fatih ilçesinde yer alan Stefan Bulgar Kilisesi (Demir Kilise).

(Kaynak: <https://sanatkaravani.com>).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'UN DÖRT TÜRBESİNDE İNANÇ TURİZMİ

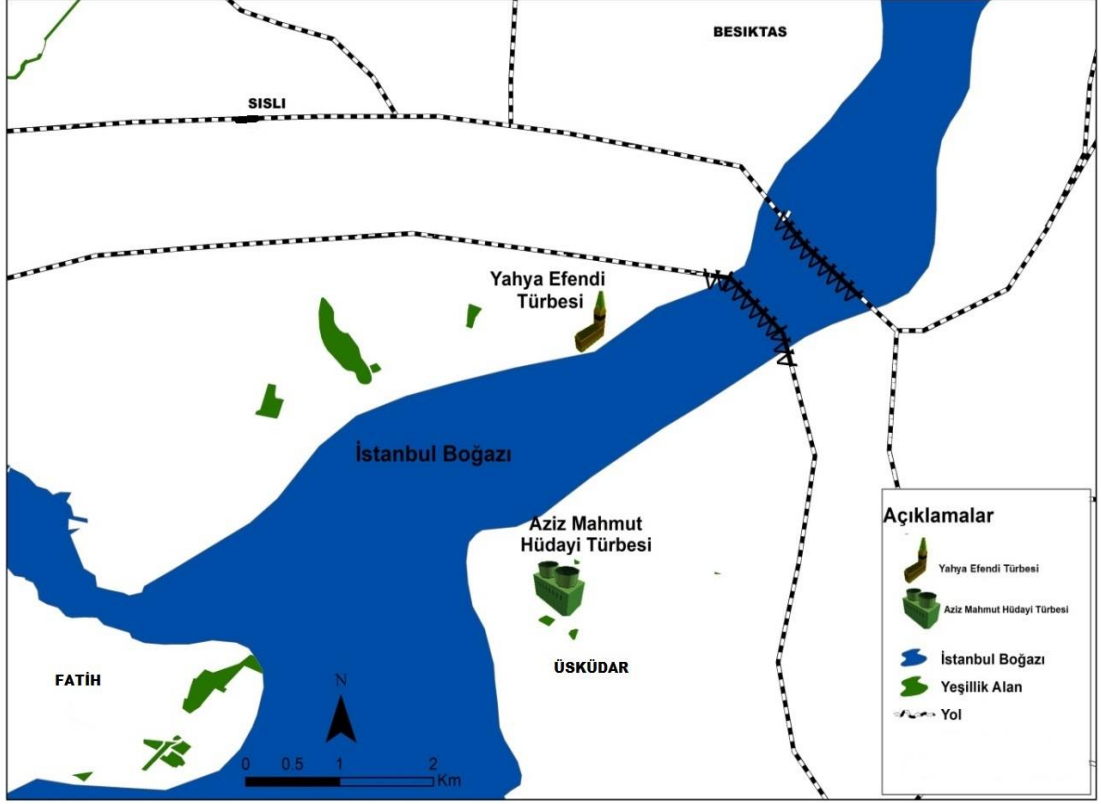
I. AZİZ MAHMUT HÜDAYİ TÜRBESİ

A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı

Aziz Mahmut Hüdayi türbesi sadece Üsküdar'ın değil, İstanbul'un en önemli inanç turizmi mekânlarından biridir. İstanbul Boğazı'nı koruduğuna inanılan dört manevi bekçiden biridir. İstanbul folklorunda bu sebepten ayrıca bir hürmet görmektedir. Bundan dolayı Osmanlı'nın son dönemine kadar Boğaz'dan geçen gemi kaptanlarının, Üsküdar açıklarına geldiklerinde, mürettebatı ve yolcuları Hazret'in ruhu için Fatiha'ya çağırarak rivayet edilmektedir (Fahri, 2017: 15).

Aziz Mahmut Hüdayi türbesi, İstanbul'un merkezi bir yerinde olup Üsküdar çarşısına pek yakındır (Harita 6). Ulaşım imkânları oldukça fazladır. Vapurla gelinip yürünebilir, halk otobüsleri, minibüsler, Marmaray gibi toplu ulaşım araçlarıyla veya şahsi otomobille ulaşım mümkündür. Fakat araç park edecek yer konusunda sıkıntı yaşanabilmektedir.

Üsküdar'ın Ahmet Çelebi Mahallesi'nde, Hüdayi Mahmud, Aziz Mahmud ve Aziz Efendi Mektebi sokaklarının kuşattığı bir arsa üzerinde yer almaktadır. Aziz Mahmud Hüdayi, tekkenin arsasını 1589'da satın almış ve aynı yıl inşaatını başlatmıştır. Muhtemelen mensupları ve severlerinin de katkıları ile 1595'te tamamlanmıştır. Burası 1598-1599'da bizzat banisi tarafından minber ilavesiyle camiye çevrilmiştir. Bu yapılara, banisinin hayatının sonlarına doğru inşa edilen türbesi de ilave edilmiştir (Tanman, 1991: 340).

Harita 6: Aziz Mahmut Hüdayi ve Yahya Efendi Türbelerinin Yerleri.

Aziz Mahmut Hüdayi türbesi, 1925 yılında çıkarılan tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanun nedeniyle resmi olarak 1990 yılına kadar kapalı kalmıştır. Bununla birlikte bu dönem içerisinde halkımız türbeyi yine de ziyaret etmiştir. 1972 yılında İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Ünlü, 2005: 482).

B. Aziz Mahmut Hüdayi'nin Hayatı

Celveti Tarikatı piri Aziz Mahmut Hüdayi 1543 – 1628 yılları arasında yaşamış büyük bir Türk mutasavvıfıdır. İyi bir medrese tahsili gördükten, bir müddet kadılık ve müderrislik yaptıktan sonra tasavvufa intisab etmiş, otuz kadar eser vermiş *ehl-i kalem* bir sufidir. Eserlerinin büyük kısmı tasavvufidir (Yılmaz, 1986: 273).

Şereflikoçhisar'da 1541 yılında doğan Aziz Mahmut Hüdayi, çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar'da ilk tahsiline başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek Küçük Ayasofya Medresesi'ne girdi. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra hocası Nazırzade Ramazan Efendi'nin müridi oldu. Talebelik ve müridlik yıllarında bir yandan da

Halvetiyye tarikatına mensup Nureddinzade Muslihuddin Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Hocası ile bir süre Mısır'a gitti. 1573'te Mısır'dan dönüşünde Bursa Fehadiye Medresesi'ne müderris ve Cami-i Atik Mahkemesi'ne naib tayin edildi.

Hüdayi, hocasının ölümünün üzerinde bıraktığı derin etki nedeniyle resmi görevlerinden ayrılarak daha önce vaaz ve sohbetlerine katıldığı Muhyiddin Üftade'ye intisap etti. Üç yıl gibi kısa bir zamanda seyrü sülukünü tamamladı. Şeyh Üftade kendisini memleketi Sivrihisar'a halife tayin etti. Burada altı ay kadar kalan Hüdayi, şeyhi Üftade'yi ziyaret etmek için tekrar Bursa'ya döndü. Fakat bu arada şeyhi vefat edince Rumeli'ye gitti. Trakya ve Balkanlar'da bir süre kaldıktan sonra İstanbul'a geldi.

Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin delaletiyle tayin edildiği Küçük Ayasofya Camii Tekkesi'nde sekiz yıl şeyhlik makamında bulundu. Bir yandan da Fatih Camii'nde vaizlik yaptı, tefsir ve hadis okuttu. Daha sonra Üsküdar'da Hüdayi dergâhının bulunduğu yeri 1589 yılında satın aldı ve 1595'te dergâhın inşaatını tamamladı. 1599 yılında Fatih Camii vaizliğini bırakarak Üsküdar Mihrimah Sultan (İskele) Camii'nde Perşembe günleri vaaz vermeye başladı. Sultan Ahmed Camii'nin açılışında (1616) ilk hutbeyi Aziz Mahmut Hüdayi okudu (Yılmaz, 1998: 338-339).

Gerek devrinde gerekse daha sonra yazılan tarih ve bibliyografya kitaplarında *kutbü'l-aktab*, *sahib-i zaman*, *mürşid-i kamil* gibi unvanlarla anılması ölümünden sonra da şöhretinin devam ettiğini gösterir. Dilden dile nakledilen menkıbe ve kerametleri halkın gönlünde taht kurmasını sağlamış, ziyaretçileri her devirde artarak devam etmiştir. Daha sağlığında hayatını tehlikede gören pek çok devlet adamının onun tekkesine sığınarak hayatını kurtardığı bilinmektedir. Evliya Çelebi yedi padişahın Aziz Mahmut Hüdayi'nin elini öptüğünü belirtmektedir (Kahraman ve Dağlı, 2003: 438).

Vefatından sonra bıraktığı çok zengin vakfiyesi sayesinde tekkesi, imaret ve külliyesi halkın sığınak ve barınağı olmuştur. Özellikle mensupları, sevenleri ve türbesini ziyaret edenler hakkında, *denizde boğulmasınlar*, *ahir ömürlerinde fakirlik görmesinler ve imanlarını kurtarmadıkça gitmesinler* şeklindeki duası, türbesini İstanbul'da Eyüp Sultan, Sümbül Efendi ve Yahya Efendi'den sonra ziyaretçisi en çok olan türbeler arasına sokmuştur. 1850 yangınında yanan Hüdayi Külliyesi'nin devrin

padişahı Abdülmecid tarafından yeniden inşa ettirilmiş olması, bu sevgi bağının saray çevresinde devam etmekte olduğunu gösterir (Yılmaz, 1998: 339).

Aziz Mahmut Hüdayi'nin hayatıyla ilgili literatürde çok sayıda çalışmalar mevcuttur. Örnek olarak Bkz. Aziz Mahmud Hüdayi Uluslararası Sempozyumu (20-22 Mayıs 2005) Bildiriler Kitabı 1-2, İstanbul, 2005.

C. Türbe ve Eklenmelerinin Mimari Özellikleri

Aziz Mahmut Hüdayi Külliyesi'nin ilk yapıldığı devirdeki özellikleri hakkında kesin bilgiler vermek mümkün değildir. Yine de ikinci inşasında yerleşim düzeni pek fazla değiştirilmemiş olduğundan aynı yerde bulunduğu, ancak daha küçük ölçülerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, arsadaki dağılımı ve mimariyi aydınlatıcı açık bilgiler vermemekte, ancak türbenin herkesin ziyaret ettiği bir yer olduğunu söylemekle yetinmektedir (Kahraman ve Dağlı, 2003: 437). Külliye'nin ikinci inşası sırasında yapılar, asıl mimarileri hiç hesaba katılmaksızın, Aziz Mahmut Hüdayi'nin yaşadığı devre tamamen yabancı düşen ampir üslubunda yenilenmiştir. Külliye'nin ilk halinden günümüze intikal edebilmiş olan unsurlar, cami - tevhidhanenin batısındaki açık türbe ile cümle kapısının solundaki iki çeşmeden ibarettir.

Batıdan doğuya doğru oldukça meyilli olan külliye arsası çeşitli istinat duvarları ile setlere ayrılmış, binalar bu setler üzerine yerleştirilmiştir. Külliye'nin tam ortasından geçen ve arsayı doğu-batı doğrultusunda ikiye bölen basamaklı bir geçit, tekke sakinleri ile cami cemaatinin yanı sıra çevre halkınca da kullanılmaya başlanmış ve Hüdayi Avlusu sokağı adını almıştır. Bu avlunun doğu ucunda Aziz Mahmud Efendi sokağına birleştiği noktada külliye'nin cümle kapısı yer almaktadır (Fotoğraf 15).

Küfeki taşından (bir çeşit kalker) pilasterler ile iki yandan kuşatılmış olan dikdörtgen açıklıklı kapının üzerinde, mermerden iki silme arasında, külliye'nin Sultan Abdülmecid tarafından ikinci inşasına ait 1855-56 tarihli manzum bir kitabe yer almaktadır. Metni Süleyman Seniğ Efendi'ye ait olan ve ta'lik hatla yazılmış bulunan kitabe iki parça halinde düzenlenmiş, bunların ortasına adı geçen padişahın tuğrası kondurulmuştur.

Cami-tevhidhane ile aynı yapı özellikleri paylaşan türbe, kuzeyden güneye doğru sıralanan giriş bölümü, türbedarların nöbet tuttukları piramit biçiminde bir külahla örtülü oda ve esas harimden oluşmaktadır. Harim kapısı üzerinde Aziz Mahmut Hüdayi'nin vefat tarihini (1628) veren ta'lik hatlı Arapça mensur bir kitabe vardır. Dikdörtgen planlı harimin ortasında daire kesitli dört mermer sütuna oturan ahşap bir kubbe yükselir. Hüdayi'nin ahşap sandukası bu kubbenin altındadır (Fotoğraf 16). Çevresinde çocuklarına ve bir torununa ait on sanduka sıralanır (Tanman, 1991: 341-3).

Fotoğraf 15: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nin giriş kapısı ve kitabesi.

Fotoğraf 16: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nin iç kısmı ve sandukalar.

Türbede bulunan sandıklar içinde Aziz Mahmut Hüdayi'nin birtakım emanetleri muhafaza edilmektedir. Bu türbenin doğusunda, önceleri açık hazire şeklindeyken sonradan muhtemelen (1855-1856), üstü örtülerek türbeye tahvil edilmiş olan bölüm vardır. Tekke şeyhlerinden, mensuplarından ve aile fertlerinden birçok kişinin gömülü olduğu bu ikinci türbenin çatısı Cumhuriyet devrinde ortadan kalkınca ahşap sandukaların yerlerine çimentodan garip lahitler konurmuş, üzerlerine de bir kısmı hatalı Latin harfli ufak kimlik levhaları iliştilmiştir.

Külliyenin haziresinde, birçoğu hat ve oymacılık sanatları açısından dikkat çekici nitelikte mezar taşları bulunur. Cami - tevhidhanenin batısındaki hazire parçası içinde yer alan Fatma Hanım Sultan Türbesi, hepsi mermerden yontulmuş sekiz adet sekizgen kesitli ve baklavalı başlıklı sütunları, bunlara oturan sivri kemerleri, sütunların arasını kapatan tunçtan dökülmüş nefis şebekeleriyle, emsali olan açık türbeler içinde önemli bir yere sahiptir (Tanman, 1991: 343).

II. HZ. YUŞA TÜRBESİ

A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı

HZ. Yuşa türbesi, İstanbul'un diğer evliyaları gibi bir mahalle ortasında, bir sokak içinde ya da bir cadde üzerinde değil şehirden uzakta ve yüksek bir yerdedir (Okan, 2015: 123). Türbe, Beykoz ilçesinde Anadolu Kavağı mevkiinde denizden 207 m yüksekliğe sahip bir tepe üzerinde bulunur (Harita 7). Buraya Beykoz'dan kalkan halk otobüsleriyle veya özel otomobillerle ulaşmak mümkündür. Araç park edecek yer mevcuttur. Otobüs durağından sonra hafif bir yokuşu çıkarak türbeye varılmaktadır.

B. HZ. Yuşa'nın (A.S.) Hayatı

Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin 16. yüzyılda keşfettiği rivayet edilen Yuşa'nın kabrinin İstanbul Beykoz'da bugün Yuşa Tepesi diye bilinen yerde bulunduğu inancı yaygın olup burası günümüzde önemli bir ziyaret yeridir. Ancak buradaki kabrin Tevrat'ta adı geçen Yeşu'ya aidiyeti mümkün değildir (Harman, 2013: 44).

Kınalızade Hasan Çelebi, Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Yoros'ta bir mescid, medrese ve hamam yaptırdığını yazar. Menakıb'da da Yahya Efendi'nin Yoros'a sık sık giderek dinlendiği ifade edilmektedir (Kaya, 2013: 243).

Boğaz'a hâkim 207 m rakımlı Yuşa Tepesi tarihin eski devirlerinden beri çeşitli inançlarda kutsal kabul edilmiş ve burada tapınaklar yaptırılmıştır. İlk çağlarda tepede bir Zeus mabedinin bulunduğu bilinmektedir. Bu mabet Iustunianos tarafından 6. yüzyılda Hagios Mikhael adına kiliseye çevrilmiştir. Yuşa Tepesi'nin kutsallığı inancı İslami dönemde bir yatır-mezar ve bir tekke inşası ile devam etmiştir.

Günümüzde Yuşa peygamberin kabri diye ziyaret edilen büyük mezar İlkçağ'da Herakles'in mezarı yahut yatağı olarak biliniyordu. Evliya Çelebi, Seyahatname'de Yuşa Tepesi'ni ve Yuşa nebiyi ziyaret ettiğinden söz ederek bu tepede Hz. Yuşa'nın kabri ile birlikte tekke ve dervişlerinin de bulunduğunu yazar (Kahraman ve Dağlı, 2003: 423). Antoine Galland, 1673 yılı gezi anılarında İstanbul'daki Yuşa Tepesi'ne çıktığını, burada karşılaştığı bir Türk'ün kendisine Yuşa peygambere ait türbenin muhafazasıyla görevli olduğunu söylediğini aktarır (Harman, 2013: 44-45).

Ayvansarayi, Yuşa Tepesi'ndeki mezarın Yuşa peygambere aidiyeti inancı yaygın olmakla birlikte Hz. Musa'nın yardımcısı olan Yeşu'nun Beykoz'a gelmediğini, Yuşa Tepesi'ndeki kabrin ise havarilerden birine ait olabileceğini kaydeder. Hammer de Avrupalı seyyahların bu dağa Dev Dağı, Türklerin ise Yoris veya Yoros Dağı adını verdiklerini, buradaki mezara vaktiyle Herkül yatağı denildiğini, mezarın beş ayak genişliğinde ve yirmi ayak uzunluğunda olduğunu yazar. Bu mezar çok eski inançlarda yer alan, dağların zirvesinde devlerin yaşadığına dair inançla, yeni bir inancın kaynaştırılmasından oluşturulmuş bir tür makam-kabirden başka bir şey olmasa gerektir.

Öte yandan Türklerin bu tepeye verdikleri Yuşa adının nereden geldiği de kesinlikle bilinmemektedir. Bir yoruma göre, Yuşa adı bir şahıs ismi değildir. Kelime, eski attarlıkta koyunlara vurulan damgayı boyamakta kullanılan aşı boyası *yuğşa* dan gelmektedir. Boyanın elde edildiği toprak Boğaz'ın bu bölgesinde çok görüldüğünden ve koyunlar burada *yuğşalandığından* adı geçen yere Yuğşa Tepesi denilmiş, bu isim zamanla Yuşa'ya dönmüştür.

Yuşa Tepesi'ndeki mescit ve tekke, Yirmisekizçelebizade Sadrazam Mehmed Said Paşa tarafından 1755-1756'da yaptırılmış, kabrin etrafına kâgir duvar çekilerek burada bir türbedarla kandilleri yakan bir hizmetçi görevlendirilmiş, tekke çevresinde odalar inşa edilip bir postnişin tayin edilmiştir. Daha sonra yana mescit ve tekke Sultan Abdülaziz döneminde yenilenmiştir. Bu külliye yakın tarihte de önemli bir tadilat geçirmiştir (Harman, 2013: 45).

C. Türbe/ Mezar ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri

Yuşa Peygamber'in kabrinin uzunluğu 17 m, genişliği ise 4 m'dir (Fotoğraf 17). Buraya 1755-1756 senesinde Padişah II. Osman'ın sadrazamlarından Çelebizade Mehmed Said Paşa tarafından bir mescit yaptırılmıştır. Yuşa Nebi Hazretleri'nin kabrinin etrafı da duvarlarla çevrilmiştir (Bingöl, 2007: 60-61).

Fotoğraf 17: Hz. Yuşa Türbesi/ mezarının genel görünümü.

Beykoz Müftülüğü, 1990'larda buralarda bir yenileştirme faaliyetine girişmiştir. Görevli lojmanları, kültür evi, kütüphane, yemekhane, şadırvan gibi sosyal ve kültür amaçlı müstemilat inşa edilmiştir (Fotoğraf 18). Caminin çevresinin bugünkü görünümü büyük ölçüde o dönemdeki çabaların ürünüdür. Türbe çevresi, buna benzer her ziyaret mahallinde görülen, dini objeler ve yerel ürünler satılan dükkânlarla çevrilmiş durumdadır (Fahri, 2017: 45).

Fotoğraf 18: Hz. Yuşa Türbesi'nin ve bahçesinin giriş kısmı.

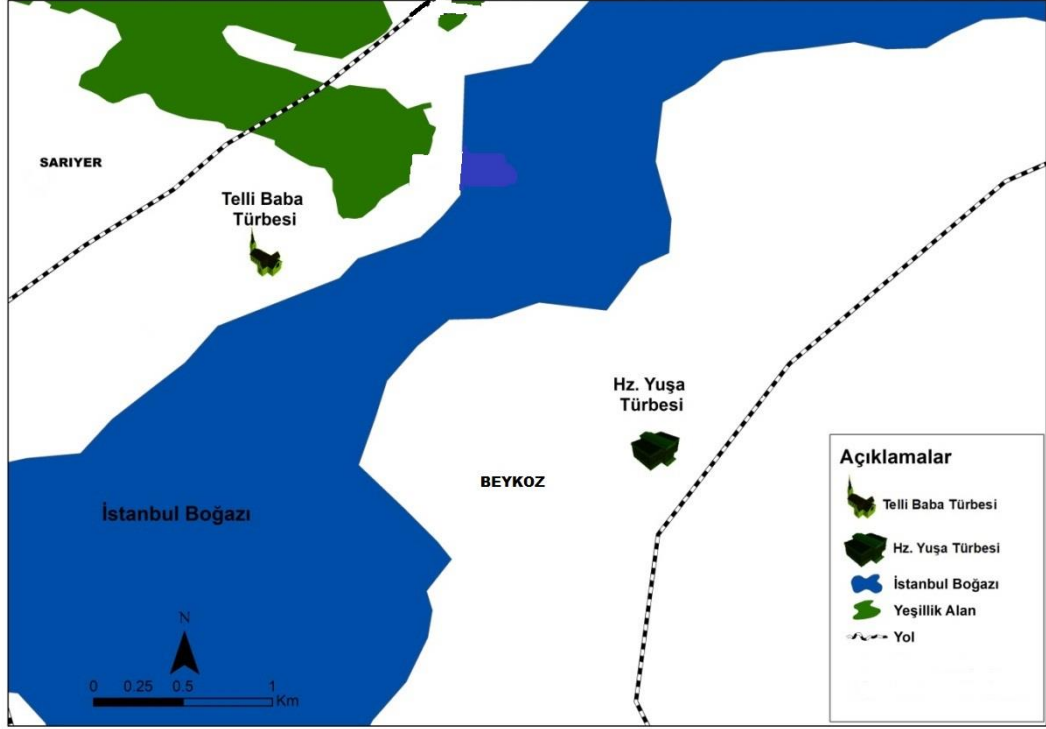
III. TELLİ BABA TÜRBESİ

A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı

Telli Baba Türbesi, İstanbul'un Sarıyer ilçesinde bulunmaktadır (Harita 7). Rumeli Kavağı'ndan yürüyerek 10 dakikada türbeye varılmaktadır. Önünden belediye otobüsü ve minibüsler geçmektedir (Fotoğraf 19). Özel otomobille de ulaşım mümkün olup park yeri mevcuttur.

B. Telli Baba'nın Hayatı

Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen Telli Baba Hazretleri'nin kesin olmamakla beraber adının Abdullah olduğu söylenir. Sarığına gelin teli taktığı için *Telli Baba* diye tanınmıştır. Bir rivayete göre, Fatih'in kutlu askerlerindedir. Şimdiki türbesinin bulunduğu yerdeki Kadiri dergâhında yıllarca hizmet etmiştir. Bu sırada Boğaz'ın manevi bekçiliğini yaptığı da söylenmektedir. Hakkında birçok rivayetler anlatılan Telli Baba Hazretleri'nin birçok kerametleri olan ermiş bir zat olduğu kabul edilmektedir (Bingöl, 2007: 89).

Harita 7: Hz. Yuşa ve Telli Baba Türbeleri.

Fotoğraf 19: Telli Baba Türbesi'nin yakınındaki otobüs durağı ve yönlendirme levhası.

Rumeli Kavağı, IV. Murad zamanından itibaren imparatorluğun gündemine daha sık gelmeye başlamıştır. Osmanlı'nın en gözde mareşallerinden sayılan Sultan Murad, Rus hücumlarına karşı savunma hattı geliştirmeyi düşündüğünden buraya bir kale inşa ettirir. Bu kale zaman içinde Karadeniz'den gelenlerce meskûn hale gelir. Telli Baba'nın bugün kurmaca ile gerçeğin arasında zaman içinde burada silüetinin belirmeye başladığı söylenir.

Hakkında herhangi bir resmi kayıt bulunmamaktadır. Sadece sözlü tarihin ışığında bazı bilgiler mevcuttur. En *mantıklı kurgu* şöyledir: Sultan II. Mahmud Han zamanında, 19. asrın ilk yarısında cereyan eden bir Rus harbi vardır. Bu zamanlarda Karadeniz Boğazı'nda Telli Baba'nın dervişleriyle birlikte düşman askerine karşı koyduğu ifade edilir. Sonrasında, bu hâkim noktaya yerleştiği ve o günden itibaren Boğaz'ın manevi sultanlarından olduğudur. Zaten türbenin bir köşesinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır (Fahri, 2017: 219-220).

Sarıyerli - Rumelikavaklı balıkçıların büyük ava çıkmadan önce toplu halde Telli Baba'yı ziyaret edip ondan bol rızık vermesi ve denizden gelecek tehlikelere karşı kendilerini koruması için dua ettikleri söylenir (Okan, 2015: 185).

İstanbul'un en eski ve ünlü yatırılarından biri olarak bilinen Telli Baba'nın mezarı, hayallerinin gerçekleşmesini isteyen pek çok insanın ziyaret ettiği çekici bir yerdir. Halk arasındaki yaygın inanış, evlilik aşamasındaki gençlerin ve kısmetinin açılmasını isteyenlerin burayı ziyaret etmesi gerektiğidir. Hala birçok çift evlendikleri gün Telli Baba Türbesi'ni ziyaret ederek hem kısmet için hem de evliliklerinin devamı için dua etmektedir.

Telli Baba ile ilgili bir rivayet de şöyledir: Bir gün fırtınalı bir havada bir kayık içinde genç bir kızla oğlanın dalgalarla boğuştuğunu görmüştür. Derken kayık devrilmiş, genç kız bir tarafa delikanlı diğer tarafa savrulmuştur. Telli Baba denize atlamış, genç kızı boğulmak üzere iken yarı baygın halde kurtarıp sahile çıkarmış ancak delikanlıyı bulamamıştır. Aradan yıllar geçmiş ve genç kız evlenme çağına gelmiştir. Gelinliği ile şükran borcunu ödemek ve teşekkür etmek için bu mutlu günü yaşamasında borçlu hissettiği Telli Baba'nın bulunduğu yere gelip kendisini sorduğunda genç kız hayatını kurtaran bu zatın mezarını bulmuştur. Mezarın başında ağlamaya başlamış ve

telli duvağını mezara bırakıp ayrılmıştır. Daha sonra bu hikâye dilden dile anlatılır olmuş, gelinlik çağı gelen genç kızlar gelinlere yardım elini uzatan Telli Baba'yı ziyareti o günden sonra bir görev saymışlardır (Ergin, 2012: 17-28).

C. Türbe ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri

Telli Baba'nın kabrinin bulunduğu yer, sağlığında zaviye ve çilehane olarak kullandığı yerdir. Vefat edince müritleri tarafından oraya defnedilmiştir (Bingöl, 2007: 89). Mimari açıdan dikkat çekici bir özelliği yoktur. Vakıf aracılığıyla türbenin bakım ve onarımları yapılmaktadır. Türbenin dış kapısı açıldıktan sonra basamaklarla aşağıya inilmekte ve sandukanın olduğu kısma ulaşılmaktadır. Sandukanın üzeri tellerle kaplıdır (Fotoğraf 20 ve 21).

Fotoğraf 20: Telli Baba Türbesi'nin giriş kısmı.

IV. YAHYA EFENDİ TÜRBEŞİ

A. Türbenin Konumu ve Ulaşımı

İstanbul'un Beşiktaş ilçesinin Yıldız mahallesinde, Çırağan caddesine bağlanan Yahya Efendi çıkmazında yer almaktadır (Harita 6). Türbenin kuruluşu 1538 yılına

kadar götürülebilir. Yahya Efendi'nin kendi imkânları ile satın aldığı geniş arazi daha sonra Yıldız ve Çırağan saraylarının arazilerine katılan geniş bir parçayı, ayrıca Yüksek Denizcilik Okulu'nun arsasını da içine almakta, Yıldız Tepesi'nden Boğaziçi kıyısına kadar kesintisiz uzanmaktaydı. Yahya Efendi burada mescid - tevhidhane, medrese, hamam, çeşme ve evlerden oluşan bir külliye niteliğindeki ilk tekkeyi tahsis etmiş, çevresini bağlar ve çiçek bahçeleriyle donatmıştır. İlk tekkenin çekirdeğini Yahya Efendi'nin mescid - tevhidhane olarak kullandığı evinin teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Velizade Ahmed Efendi adında bir kişinin minber ilavesiyle camiye dönüştürülmüştür (Tanman, 2013: 246).

Fotoğraf 21: Telli Baba Türbesi'nin içi ve üzerinde tel bulunan sandukası.

Türbe/ tekkeye Beşiktaş iskelesinden yürüyerek 10 dakikada varılmaktadır. Türbenin bulunduğu sokağın aşağı kısmından belediye otobüsü ve minibüsler geçmektedir. Şahsi otomobille de ulaşım mümkündür ancak park edecek yer konusunda sıkıntı yaşanabilmektedir. Yahya Efendi Türbesi, çalışmada incelenen dört türbe içerisinde en merkezi konumda olanıdır.

B. Yahya Efendi'nin Hayatı

Şeyh Yahya Efendi hazretleri İstanbul'da yetişen büyük velilerden ve Kanuni Sultan Süleyman Han'ın *Ağabey* diye hitap ettiği sütkardeşidir (Yılmaztürk, 2001: 320-321). Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın sütü kâfi gelmeyince Kanuni Sultan Süleyman'a bir sütanne aranmıştır. Kanuni Sultan Süleyman kimseden süt emmemiş, yalnız Yahya Efendi'nin annesi Afife Hatun'dan süt emmiştir (Yılmaz, 2014: 16).

Yahya Efendi çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Trabzon'da geçirdi. Atai onun bu dönemde sık sık şehir dışında bir mağarada inzivaya çekildiğini belirtir. Onun aynı dönemde Trabzon'daki medreselerden birinde tahsilini tamamladığı tahmin edilir. Yahya Efendi, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışının ardından Şehzade Süleyman'ın maiyetinde ailesiyle birlikte İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da tahsilini Zenbilli Ali Efendi'nin yanında tamamlamıştır.

Hocasının vefatı üzerine Canbaz Mustafa Medresesi'nde müderrislik görevine başladı. Ardından Gebze'de Çoban Mustafa Paşa, Üsküdar'da Mihrimah Sultan medresesinde ve Sahn-ı Seman Medresesi'nde müderrislik yaptı. Göreve tayininden iki yıl sonra Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayı sırasında saraydan çıkarılan annesi Mahidevran Sultan'ın yeniden saraya alınması için Kanuni'ye yazdığı bir arıza yüzünden araları açıldı ve görevinden uzaklaştırıldı; ardından günlük 50 akçe ile emekliye sevk edildi. Âşık Çelebi, Yahya Efendi'nin bu duruma çok üzüldüğünü nakleder.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Yahya Efendi'yi görevinden azletmekle birlikte faaliyetlerine pek müdahale etmediği anlaşılmaktadır. Daha sonraki yıllarda padişahın şeyhe altın ve gümüşten hediyeler gönderdiği, şeyhin de bahçesinde yetiştirdiği bazı ürünleri padişaha yolladığı rivayet edilir. Görevinden ayrılmasından sonra kendi imkânlarıyla Beşiktaş'ta geniş bir arazi satın alarak hayatının geri kalan kısmını burada kurduğu dergâhta geçirmiştir. Onun Boğaz kenarında, Hz. Musa ile Hızır'ın bulunduğu yer olarak kabul edilen Hıdırlık adını verdiği bölgeye rüyasında gördüğü bir şahsın işaretleriyle gidip tekkesini kurduğu belirtilir.

Gayretli ve çok yönlü kişiliği, iktidar zümreleriyle halk arasında bir aracı vazifesi görmesi, fakirlere karşı derece cömert davranması, Yahya Efendi'nin saygı duyulan bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Evliya Çelebi, Ayasofya Camii'ndeki vaazlarını dinlemek için halkın üç gün öncesinden hazırlandığını, caminin bir adım dahi atılamayacak kadar kalabalık olduğunu kaydeder (Kahraman ve Dağlı, 2003: 412). Yahya Efendi'yi sadece Müslümanların ziyaret etmediği, dergâhın gayrimüslimlerin yoğun biçimde yaşadıkları bir bölgede kurulmuş olması sebebiyle çoğu denizci birçok Hristiyan'ın da onu ziyarete gittiği, kendisinden yardım istediği anlaşılmaktadır (Kaya, 2013: 243-244).

C. Türbe ve Eklentilerinin Mimari Özellikleri

Evliya Çelebi'ye göre, Yahya Efendi, Sultan Süleyman ile sütkardeşi olduğundan, türbesi Mimar Sinan tarafından II. Selim döneminde yaptırılmıştır (Kahraman ve Dağlı, 2003: 412). Türbe, tekke -tevhithane- medreseden oluşan külliye'nin içindedir (Fotoğraf 21). Çoğu sahabe, evliya ve mutasavvıf türbelerinde olduğu gibi II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiştir. Yahya Efendi Türbesi bundan sonra 1863'te Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan ve II. Abdülhamid tarafından tekrar tamir ettirilmiştir. 20. yüzyıl eklentileri ve müdahaleleri ile birlikte türbe, mimarisinden çok, şehir mekânı içerisindeki İstanbul Boğazı'na nazır konumu ve oldukça geniş mezarlığı ve yeşil alanı ile dikkate değerdir (Düzenli, 2015: 433).

Fotoğraf 22: Yahya Efendi Külliyesi'nin ön cepheden görünüşü.

Yahya Efendi'nin vefatından sonra türbesiyle tekkesinin çevresi kendisine komşu olmak isteyen binlerce insanın kabirleriyle dolmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok tarikat ehli, devlet ricali, ulema, hanedan ve saray mensubuna ait kişi buraya gömülmüştür. Genellikle *Şehzadeler Türbesi* diye adlandırılan, aslında bazı şehzadelerin, saray kadınlarının, ikballerin ve sultanların mezarlarını da barındıran türbe 19. yüzyılın sonlarında II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır.

Moloz taş ve tuğla ile örülen duvarları sıvalı, ahşap çatı günümüzde marsilya tipi kiremitlerle örtülüdür. Köşeleri pahlanmış (keskin kenarı kesilmiş) dikdörtgen planlı türbenin cephelerinde ortadaki yuvarlak kemerli, yandakiler dikdörtgen açıklıklı olmak üzere üçlü pencere grupları görülür. Basit silmelerle çerçevelenmiş olan pencereler eklektik parmaklıklarla donatılmıştır. Eskiden burada ahşap bir türbedar evinin bulunduğu ve türbeye bunun içinden geçildiği bilinmektedir (Tanman, 2013: 249). Türbede yer alan on dört adet ahşap sanduka simli puşidelerle (örtülerle) donatılmış ve ahşap parmaklıklarla kuşatılmıştır (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 23: Yahya Efendi Türbesi'nin iç kısmı ve sandukalar.

Yahya Efendi Türbesi'nin içerisinde birinci sırada Şeyh Yahya Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızlarından Yahya Efendi'nin manevi evladı *Tasasız* Raziye Sultan, II. Abdülhamid'in kızlarından Hatice Sultan, Şehzade Ahmed Bedreddin Efendi, Yahya

Efendi'nin büyük oğlu Şeyh İbrahim Efendi, Yahya Efendi'nin annesi Afife Hatun; ikinci sırada Yahya Efendi'nin hanımı Őerife Hatun, dervişlerinden Ali Efendi, küçük oğlu Şeyh Ali Efendi, tekke Şeyhlerinden Mehmed Nuri Őemseddin Efendi ile torunu Şeyh Hasan Hayri Efendi gömölüdür. Bütün bu kabirlerin üstüne ahşap sandukalar konmuş, etrafı İstanbul işi sedef kakmalı ahşap korkuluklarla kuşatılmıştır.

Yahya Efendi Tekkesi'nde ilk göze çarpan özellik mimari yapıların çevre ile sıcak ilişkisidir. Haziredeki yoğun yeşil doku, esasen ahşap malzemesinden ötürü kendisine yakın olan tekkeyi adeta kucaklamaktadır (Fotoğraf 23). Türbeden etrafa yayılan mistik hava, muhteşem manzara ile birleşerek İstanbul'un hala yaşayabilen tablo güzelliğinde bir köşesini oluşturmaktadır (Tanman, 2013: 248-249).

Fotoğraf 24: Yahya Efendi Camii ve türbesinden İstanbul Boğazı'nın görünümü.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖRT TÜRBEDEN ANKET UYGULAMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın araştırma evrenini İstanbul'un dört türbesini (Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz'daki Hz. Yuşa, Sarıyer'deki Telli Baba ve Beşiktaş'taki Yahya Efendi türbeleri) yıl boyunca inanç turizmi amacıyla ziyaret eden insanlar oluşturmaktadır. Hâlihazırda resmi herhangi bir istatistik veri temini yapılmadığından bunların net sayısına ulaşmak mümkün olmamıştır. Ulaşılan inanç turizmi rakamları ise türbe ziyaretlerinde bizlere yeterince fikir vermemektedir. Bu yüzden örneklem seçiminde kullanılan yöntem araştırmanın doğruluğuna etkisi nedeniyle büyük önem arz etmektedir.

Çalışmanın örneklem seçiminde *tabakalı tesadüfi örnekleme* yöntemlerinden *oranlı tabakalı örnekleme* yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evreni 4 ayrı türbeden oluştuğu için dört tabakaya ayrılmıştır. Her bir tabakadan seçilen örneklem sayısı, bu tabakanın araştırma evreni içindeki oranına eşit olacak şekilde yapılmıştır.

Uygulama şekline göre dolaylı anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu şekilde, denekler anket formuyla doğrudan karşılaşmamış arada anketi uygulayanlar bulunmuştur. Anketin hazırlanışı *görüşme cetveli* biçiminde yapılmıştır. Bunun nedeni ise görüşme cetvelinin deneğe başka soru sormayı gerektirmemesidir. Ankette çeşitli kapalı ve açık uçlu soru tipleri kullanılmıştır. Kapalı uçlu sorular sınıflayıcı ve derecelendirilmiş (ölçekleyici) sorulardır. Görüşme cetvelinde toplam 18 soru yer almaktadır. Bu sorulardan kapalı uçlu soruların yanıtları tablolar halinde çalışmada verilecektir. Açık uçlu soruların yanıtlarından ve iki türbede uygulanan mülakattan ise türbe ziyaretleri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde yararlanılmıştır.

Yapılan arazi çalışmalarında türbelere gelen ziyaretçi sayılarının cumartesi ve pazar günlerinde arttığı görülmüştür. Ayrıca resmi istatistiklere bakıldığında İstanbul'a en çok turistin Temmuz ayında geldiği görülmektedir. Bu nedenle doğru sonuçlar vermesi amacıyla anket Temmuz ayında uygulanmıştır. Anket, sırasıyla Hz. Yuşa, Telli Baba, Yahya Efendi ve Aziz Mahmut Hüdayi türbelerinde araştırmacı tarafından yerli turistlere yüz yüze uygulanmıştır. Böylece dört türbedeki anketin de denk şartlarda uygulanması sağlanmıştır.

Anket toplam 70 ziyaretçiye uygulanmıştır. Bunlardan 25'i Hz. Yuşa (Fotoğraf 25), 20'si Aziz Mahmut Hüdayi (Fotoğraf 26), 13'ü Yahya Efendi ve 12'si Telli Baba türbelerinde uygulanmıştır. İki türbede (Telli Baba ve Aziz Mahmut Hüdayi) ise mülakat yöntemine de başvurulmuştur. Anket uygulanırken bazı grupları temsilen aralarından bir kişiye anket uygulanmış olup yanlarındaki kişilerin de genellikle benzer cevaplar verdiği görülmüştür.

Fotoğraf 25: Hz. Yuşa Türbesi ve ziyaretçileri

Hz. Yuşa Türbesi'nde güvenlik görevlilerinden bazıları anket uygulamasının bitimine doğru engel olmaya çalışmıştır. Telli Baba Türbesi'nde görevli olan kişi hem yardımcı olmuş hem de kendisiyle mülakat yapma fırsatını tanımıştır. Yahya Efendi Türbesi'nde anket yapmadan önce cami imamı ve güvenlik görevlisiyle görüşülmüş,

namazlardan sonra anket uygulanmıştır. Son olarak Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde önce görevlilerle görüşülmüş, daha sonra anket formları uygulanmıştır. Güvenlik görevlileri ile de mülakat yapılmıştır. Araştırmamız uygulandığı zaman ile sınırlıdır.

Çalışmada öncelikle dört türbenin genel sonuçları daha sonra her türbenin kendi sonuçları verilerek değerlendirilmiştir. Soruların büyük kısmı ziyaretçileri tanımaya yönelik hazırlanmıştır. Ayrıca bu ziyaretçilerin türbelere gelmesinde etkili olan faktörler, ziyaret sıklıkları, yaşadıkları il veya ilçeler ve hangi ulaşım araçları ile buralara geldikleri de araştırılmıştır.

Fotoğraf 26: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi ve ziyaretçileri.

Aşağıda her bir anket sorusu ve verilen cevaplar ayrı ayrı ele alınarak özlü bir şekilde değerlendirmeler yapılmıştır.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Cinsiyete Dağılımı

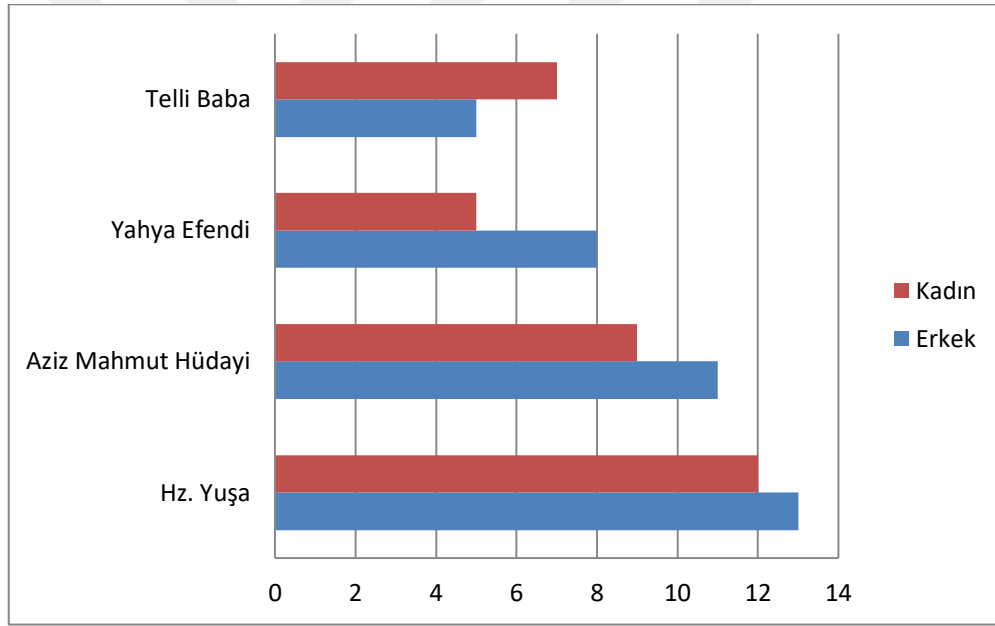
Dört türbenin ziyaretçilerinin cinsiyetlerine göre dağılımına genel olarak bakıldığında % 47'sinin kadın ve % 53'ünün erkek olduğu görülmektedir (Tablo 22 ve Grafik 7). Türbe ziyaretçilerinin cinsiyete göre dağılımı sırasıyla Hz. Yuşa Türbesi'nde % 48 kadın, % 52 erkek, Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde % 45 kadın, % 55 erkek, Yahya Efendi Türbesi'nde % 38 kadın, % 62 erkek ve Telli Baba Türbesi'nde ise % 58 kadın, % 42 erkek olduğu görülür.

Tablo 22: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Cinsiyete Dağılımı.

Dört Türbe	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	Toplam
Hz. Yuşa	12	48	13	52	25	100
A. Mahmut Hüdayi	9	45	11	55	20	100
Yahya Efendi	5	38	8	62	13	100
Telli Baba	7	58	5	42	12	100
Toplam	33	47	37	53	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Grafik 7: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Cinsiyete Dağılımı.

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İlk üç türbede kadın ve erkek ziyaretçi oranlarının nispeten yakın değerlerde olmakla birlikte erkek lehinde bir fazlalık ayırt edilmektedir. Telli Baba Türbesi'nde ise daha çok kadın ziyaretçilerin gittiği dikkati çekmektedir. Bu durumun inanç bakımından Telli Baba Türbesi'nin çekicilik sebeplerinin doğrudan kadınlara yönelik olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Yaş Gruplarına Dağılımı

İstanbul'daki dört türbenin ziyaretçilerinin yaş gruplarına dağılımı genel olarak incelendiğinde, en çok ziyaretçinin 35-44 yaş grubunda (% 34) ve en az ziyaretçinin ise 15-24 yaş grubunda (% 7) olduğu ayırt edilmektedir (Tablo 23). Genel olarak sanıldığı gibi aksine 55 ve üstü yaşlı nüfus grubu ilk sıralarda değildir.

Tablo 23: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Yaş Gruplarına Dağılımı.

Yaş Grubu	Frekans	Yüzde (%)
15-24	5	7
25-34	16	23
35-44	24	34
45-54	16	23
55+	9	13
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Hız. Yuşa Türbesi'nde ziyaretçilerin yaş gruplarına dağılımı incelendiğinde, 45-54 yaş grubunun yaklaşık 1/3 lük bir orana karşılık geldiği görülür (Tablo 24).

Tablo 24: Hız. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı.

Yaş Grubu	Frekans	Yüzde (%)
15-24	3	12
25-34	4	16
35-44	7	28
45-54	9	36
55+	2	8
Toplam	25	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde 35-44 yaş grubunun fazla olduğu tespit edilmektedir (Tablo 25). 25-34 yaş grubu ise ikinci sırada gelmektedir. Diğer yandan 15-24 yaş grubundan hiç kimsenin olmaması, şüphesiz anket uygulanan günlerle

ilgilidir. Kuşkusuz bütün türbelerde az veya çok bu yaş grubundan da ziyaretçiler vardır.

Tablo 25: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı.

Yaş Grubu	Frekans	Yüzde (%)
15-24	0	0
25-34	6	30
35-44	7	35
45-54	4	20
55+	3	15
Toplam	20	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Yahya Efendi Türbesi'nde ise 25-34 ve 35-44 yaş grubu ziyaretçi oranının eşit olduğu tespit edilmektedir (Tablo 26). Aynı şekilde 55 yaş ve + ile 15-24 yaş grupları da % 15'e tekabül etmektedir.

Tablo 26: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı.

Yaş Grubu	Frekans	Yüzde (%)
15-24	2	15
25-34	4	31
35-44	4	31
45-54	1	8
55+	2	15
Toplam	13	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Telli Baba Türbesi'nde 35-44 yaş grubu ziyaretçilerin fazla olduğu görülmektedir (Tablo 27). Ziyaretçi gruplarından 25-34, 45-54 ve 55+ yaş grupları da % 17'lik bir oranı teşkil etmektedir. Telli Baba Türbesi'nde de 15-24 yaş grubundan herhangi bir ziyaretçiye anket uygulanmamıştır.

Tablo 27: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Yaş Gruplarına Dağılımı.

Yaş Grubu	Frekans	Yüzde (%)
15-24	0	0
25-34	2	17
35-44	6	49
45-54	2	17
55+	2	17
Toplam	12	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Eğitim Durumlarına Dağılımı

Dört türbenin ziyaretçilerinin eğitim durumlarına göre dağılımına genel olarak ele alındığında (Tablo 28), lise ve üniversite mezunlarının oranının fazla olduğu dikkati çekmektedir. Her iki eğitim kurumundan mezun olanların toplam oranı % 48'e ulaşmaktadır. Bu durum da türbe ziyaretlerini gerçekleştirenlerin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu oranın bu kadar fazla olmasının bir nedeni de anket yönteminin eksikliğidir. Anket uygulanırken eğitim düzeyi düşük olan insanlar ankete katılmak istemezken eğitim düzeyi yüksek olanlar daha sıcak yaklaşmış ve anket formunu cevaplamıştır.

Tablo 28: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Eğitim Durumlarına Dağılımı.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	1	2
Okur-yazar	1	2
İlkokul	9	13
Ortaokul	11	15
Lise	18	26
Üniversite	30	42
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Hız. Yuşa Türbesi'ndeki ziyaretçilerden % 56'sının üniversite mezunu olması dikkati çekmektedir (Tablo 29). İkinci sırada lise (% 20) ve daha sonra da ilkokul (% 12) mezunu ziyaretçiler gelmektedir.

Tablo 29: Hız. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	0	0
Okur-yazar	1	4
İlkokul	3	12
Ortaokul	2	8
Lise	5	20
Üniversite	14	56
Toplam	25	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'ndeki ziyaretçilerden ortaokul ve üniversite mezunlarının oranı % 35 ile birbirlerine eşit oldukları tespit edilmiştir (Tablo 30). Lise % 15 ve ilkokul mezunu % 10'dur. Bu türbede okur-yazar olmayan bir ziyaretçi ankete cevap vermiştir.

Tablo 30: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	1	5
Okur-yazar	0	0
İlkokul	2	10
Ortaokul	7	35
Lise	3	15
Üniversite	7	35
Toplam	20	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Yahya Efendi Türbesi ziyaretçileri incelendiğinde, üniversite mezunları ilk sırada yer almakta olup toplam ziyaretçilerin % 47'sini oluşturmaktadır (Tablo 31). Lise % 39, ilk ve ortaokul da % 7 ile takip etmektedir.

Tablo 31: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	0	0
Okur-yazar	0	0
İlkokul	1	7
Ortaokul	1	7
Lise	5	39
Üniversite	6	47
Toplam	13	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Telli Baba Türbesi ziyaretçilerinin ise % 42 ile en büyük paya lise mezunlarının sahip olduğu görülür (Tablo 32). Üniversite ve ilkokul mezunlarının oranı eşit olup % 25 ile takip ettikleri belirlenmektedir. Ortaokul mezunu % 8 iken “okur-yazar değil” ve “okur-yazar” olan herhangi bir ziyaretçiye de anket uygulaması yapılmamıştır.

Tablo 32: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Eğitim Durumlarına Dağılımı.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	0	0
Okur-yazar	0	0
İlkokul	3	25
Ortaokul	1	8
Lise	5	42
Üniversite	3	25
Toplam	12	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Mensup Oldukları Dine Dağılımı

Ankete katılan türbe ziyaretçilerinin tamamının İslam dinine mensup olduğu görülmüştür (Tablo 33). Hatta türbe ziyaretçileri bu soru karşısında biraz şaşırılmışlardır. İncelenen mekânlar İslam dinine ait çekicilikler olduğundan dolayı başka dinlere mensup ziyaretçilerin olmaması veya çok az olması olağan bir durumu yansıtır. Ayrıca İstanbul'da nüfusun çok azı dışında Müslümanlardan oluşması da bu değerlerde bir rolü vardır. Öte taraftan farklı dinlere mensup kişiler tespit edilecek olsa bile bunların türbe ziyaretlerinin kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 33: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Mensup Oldukları Dine Dağılımı.

Din	Frekans	Yüzde (%)
İslam	70	100
Hristiyan	0	0
Musevi	0	0
Diğer	0	0
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Mesleklere Dağılımı

Dört türbenin ziyaretçilerinin mesleklerine göre dağılımına genel olarak bakıldığında, % 26'lık oran ile en başta diğer yanıtı verenler görülmektedir (Tablo 34). Mesleğiniz nedir sorusuna diğer yanıtı verenlerin büyük bir kısmı bunu özel sektör şeklinde açıklamışlardır. Daha sonra % 17'lik oranlarla memur ve ev hanımları ile % 14 oranında esnaf ve % 10 oranında öğrenci gelmektedir.

Türbe ziyaretçilerinden hiçbirinin çiftçi olmadığı dikkati çekmektedir. Çünkü araştırmaya konu olan dört türbenin de İstanbul gibi büyük bir şehirde bulunması nedeniyle bu durum şaşırtıcı olmamıştır. Bu bağlamda türbelerin konumunun belirleyici olduğu söylenebilir.

Tablo 34: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	7	10
İşçi	8	12
Çiftçi	0	0
Memur	12	17
Ev Hanımı	12	17
Esnaf	10	14
Emekli	3	4
Diğer	18	26
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Hız. Yuşa Türbesi ziyaretçileri arasında ilk sırada % 28'lik payla memurların olduğu görülmektedir (Tablo 35). Buradaki ziyaretçilerden hiç birisi mesleğiniz nedir sorusuna emekli yanıtını vermemiştir. Hız. Yuşa Türbesi'nde mesleğiniz nedir sorusuna diğer yanıtını verenler bunu özel sektör, mimar, mali müşavir şeklinde açıklamışlardır. Türbeyi ziyaret edenler arasında ev hanımı % 16, esnaf, işçi ve öğrenci % 12 oranlarıyla temsil edilmektedir.

Tablo 35: Hız. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	3	12
İşçi	3	12
Çiftçi	0	0
Memur	7	28
Ev Hanımı	4	16
Esnaf	3	12
Emekli	0	0
Diğer	5	20
Toplam	25	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi ziyaretçileri arasında ilk sırayı % 30'luk oran ile ev hanımlarının aldığı tespit edilmektedir (Tablo 36). Yine buradaki ziyaretçilerden hiç birisi mesleğiniz nedir sorusuna emekli yanıtını vermemiştir. Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde mesleğiniz nedir sorusuna diğer yanıtını verenler bunu özel sektör, mühendis, çalışmıyorum şeklinde açıklamışlardır. Ziyaretçiler arasında işçi, memur (% 15), esnaf (% 10) ve öğrenci (% 5) olanlar da yer almıştır.

Tablo 36: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	1	5
İşçi	3	15
Çiftçi	0	0
Memur	3	15
Ev Hanımı	6	30
Esnaf	2	10
Emekli	0	0
Diğer	5	25
Toplam	20	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Yahya Efendi Türbesi ziyaretçileri arasında ilk sırayı % 30'luk payla memurları yer almıştır (Tablo 37). Türbe ziyaretçileri arasında hiç işçinin olmadığı, emeklilerin oranının ise % 8 olduğu görülmektedir. Yahya Efendi Türbesi'nde mesleğiniz nedir sorusuna diğer yanıtını verenler bunu mimar, mühendis, finans sektörü şeklinde açıklamışlardır. Türbe ziyaretçileri arasında öğrenci (% 23), memur, ev hanımı ve emekli (% 8) olanlar da tespit edilmiştir. Muhtemelen anket uygulamasının kapsamını biraz daha geniş kapsamlı tutma imkânı olsaydı, ziyaretçiler arasında işçilere de rastlamak mümkün olabilirdi.

Tablo 37: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	3	23
İşçi	0	0
Çiftçi	0	0
Memur	1	8
Ev Hanımı	1	8
Esnaf	4	30
Emekli	1	8
Diğer	3	23
Toplam	13	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Telli Baba Türbesi ziyaretçilerinin en büyük kısmının mesleğiniz nedir sorusuna % 42'lik oran ile diğer yanıtını verdiği görülür (Tablo 38). Mesleğiniz nedir sorusuna diğer yanıtını verenler bunu özel sektör, serbest meslek, mimar ve gazeteci şeklinde açıklamışlardır. Ziyaretçiler arasında işçi, emekli (% 17), memur ve ev hanımı (% 8) da yer almıştır. Burada ankete katılanlar arasında ise öğrenciye rastlanılmamıştır.

Tablo 38: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	0	0
İşçi	2	17
Çiftçi	0	0
Memur	1	8
Ev Hanımı	1	8
Esnaf	1	8
Emekli	2	17
Diğer	5	42
Toplam	12	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin İkamet Yerlerine Göre Dağılımı

Dört türbenin ziyaretçilerinin ikamet ettikleri ile göre dağılımı genel olarak incelendiğinde, % 60'ının İstanbul içinden ve % 40'ının da İstanbul dışından geldiği görülmektedir (Tablo 39, Grafik 8). Anadolu yakasındaki türbeleri ziyaret edenlerin içerisinde İstanbul dışından gelenlerin oranı Avrupa yakasındaki türbelere göre daha fazladır. Bu da İstanbul şehrinin ülkenin Anadolu kısmıyla bağlantısının daha yoğun olduğunu yansıtmaktadır.

Ankete katılan 70 ziyaretçiden 28'i İstanbul dışında ikamet etmekte olup bunlardan 19'unun Anadolu ve 9'unun ise Avrupa yakasındaki türbeleri ziyaret ettiği görülmüştür. Bu değerler de yukarıda ifade edilen görüşü büyük ölçüde doğrular niteliktedir.

Tablo 39: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İkamet Ettikleri İle Göre Dağılımı.

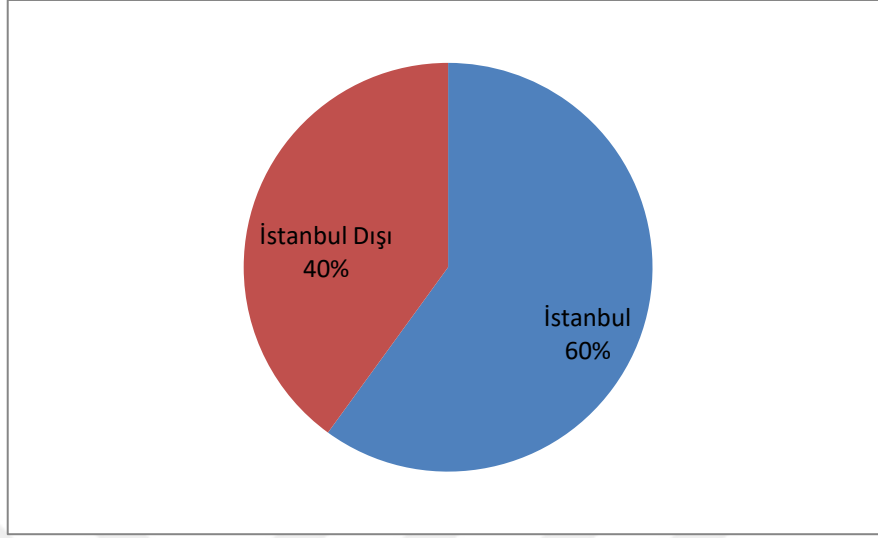
İl	Frekans	Yüzde (%)
İstanbul	42	60
İstanbul Dışı	28	40
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul dışından gelenlerin ikamet yerlerine bakıldığında; Ankara, İzmir, Bayburt, Denizli, Erzurum, Eskişehir, Kocaeli, Konya, Kırklareli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Tekirdağ ve Tokat gibi hemen hemen Türkiye'nin her bölgesinden illerin olduğu ayırt edilmektedir. Dolayısıyla türbelerin etki sahasının tüm Türkiye sathı olduğu söylenebilir.

Diğer yandan ziyaretçilerden bir kişi ise bu soruya Londra şeklinde yanıt vermiş olup yurtdışında ikamet eden başka kimse ile karşılaşılmamıştır. Bu kişi de bir İngiliz değil Türk'tür. Kendisi Yahya Efendi Türbesi'ni ziyaret etmiştir. Bu bağlamda inanç turizminin tanımına uygun bir turizm faaliyeti gerçekleştirmiştir.

Grafik 8: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İkamet Ettikleri İle Göre Dağılımı.

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Dört türbenin ziyaretçilerinden İstanbul'da yaşayanların yaşadıkları kıtaya göre dağılımı ele alındığına, % 33'ünün Asya (Anadolu) yakasından ve % 67'sinin ise Avrupa yakasından geldiği görülmektedir (Tablo 40, Grafik 9). Bu oran ilçe bazında verilen açık uçlu soruların yanıtlarından elde edilmiştir. Verilen bu değerler, esasen İstanbul şehri nüfusunun kıtalara göre dağılımına da uygunluk arz etmektedir.

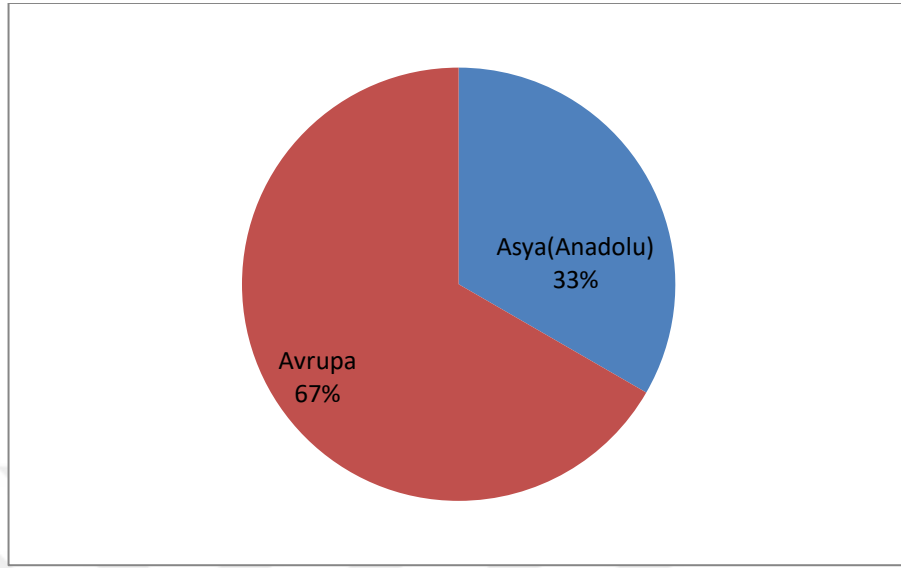
İstanbul'da ikamet edenlerin geldikleri ilçeler, Bağcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Bayrampaşa, Beylikdüzü, Beşiktaş, Beykoz, Büyük Çekmece, Esenler, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Güngören, Kadıköy, Kartal, Küçük Çekmece, Maltepe, Sancaktepe, Sarıyer, Sultangazi ve Üsküdar gibi İstanbul'un hemen her tarafından olduğu tespit edilmektedir. Fakat Avrupa yakasındaki ilçelerin biraz daha ağırlıkta olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 40: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İstanbul'da Yaşadıkları Kıtaya Dağılımı.

İstanbul	Frekans	Yüzde (%)
Asya (Anadolu)	14	33
Avrupa	28	67
Toplam	42	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Grafik 9: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İstanbul'da Yaşadıkları Kıtaya Göre Dağılımı.

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Anket uygulanan türbelerden ikisi Asya (Anadolu), ikisi Avrupa yakasındadır. Bunlardan Anadolu yakasındaki Hz. Yuşa Türbesi ile Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde toplam 45 kişiye, Avrupa yakasındaki Yahya Efendi ile Telli Baba türbelerinde toplam 25 kişiye anket uygulanmıştır. Bunun sonucunda ulaşım faktörü nedeniyle Anadolu yakasında yaşayanların oranının fazla olması beklenmektedir. Ancak durum böyle olmamıştır. Ankete katılarak İstanbul'da ikamet ettiğini belirten 42 kişiden 14'ü Asya/ Anadolu (% 33) ve 28'i Avrupa yakasındaki (% 67) ilçelerdendir. Bu durum İstanbul'un nüfusunun büyük bir kısmının Avrupa yakasında yaşamasının da doğal sonucudur. Genel olarak Avrupa yakasında yaşayanların Anadolu yakasındaki türbeleri de ziyaret ettiği dikkati çekmektedir.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Ziyaret Sebeplerine Dağılımı

Dört türbenin ziyaretçilerinin ziyaret sebeplerine göre dağılıma bakıldığında, % 72'lik bir kısmı buna dini yaptırım gücü şeklinde yanıt vermiştir (Tablo 41). Ziyaret sebebine diğer şeklinde cevap verenlerin oranı % 13'tür. Türbeyi ziyaret etme sebebiniz nedir sorusuna diğer yanıtını verenler bunu büyüklerimizi ziyaret ediyorum, dua ediyorum ve manevi güç alıyorum şeklinde açıklamışlardır. Merak, psikolojik nedenler ve boş zamanı değerlendirme gibi sebepler az da olsa ifade edilmiştir.

Tablo 41: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Ziyaret Sebeplerine Göre Dağılımı.

Ziyaret Sebebi	Frekans	Yüzde (%)
Merak	4	6
Uzmanlık, Araştırma	0	0
Psikolojik Nedenler	4	6
Dini Yaptırım Gücü	51	72
Boş Zaman Değerlendirme	2	3
Diğer	9	13
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Türbe Ziyaretlerinde Etkili Olan Araçlar

Dört türbenin ziyaretçilerinin ziyaretlerinde etkili olan araçlar ele alındığında, ilk sırada % 40 oran ile arkadaş tavsiyesi ve ikinci sırada % 33 oran ile din adamlarının tavsiyelerinin etkili olduğu tespit edilmektedir (Tablo 42). Bu soruya hiçbir türbe ziyaretçisi seyahat acentesi şeklinde cevap vermemiştir. Ancak özellikle dini bayram zamanlarında ve hafta sonları Aziz Mahmut Hüdayi ve Hz. Yuşa türbelerine seyahat acentesi ile ziyaretçiler gelmektedir. Keza Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde yapılan mülakatta da bu durum ortaya çıkmıştır.

Türbe ziyaretçilerinden % 15'i bu soruya diğer şeklinde cevap vermiştir. Türbeyi ziyaret etmenizde etkili olan araçlar nelerdir sorusuna diğer yanıtını verenler, bunu genç iken geliyordum, kendi isteğimle geldim, ailem istediği için geldim, manevi haz aldığım için geldim şeklinde açıklamışlardır.

Öte yandan ziyaretçilerin bir kısmı TV-radyo, internet ve yazılı basın (gazete) gibi kitle iletişim araçlarını belirtmişlerdir. Bunların oranlarının arkadaş ve din adamı tavsiyesine oranla çok az olması da ayrıca dikkati çekmektedir. Dolayısıyla ülkemizde daha henüz internet ve sosyal medya vb. kitle iletişim araçlarının ziyaretteki etkilerinin çok düşük oranlarda çıkması da kayda değer niteliktedir.

Tablo 42: İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Türbe Ziyaretlerinde Etkili Olan Araçlar.

Ziyaret Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Seyahat Acentesi	0	0
TV-Radyo	2	3
Arkadaş Tavsiyesi	28	40
İnternet	4	6
Yazılı Basın (Gazete)	2	3
Din Adamlarının Tavsiyesi	23	33
Diğer	11	15
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Türbeye Gelirken Kullandıkları Ulaşım Araçları

Türbe ziyaretçilerine anket formu uygulanırken bu soruda birden fazla işaretleme yapabilecekleri söylenmiştir. Bunun sebebi ise toplu taşıma araçları kullanıldığında birden fazla vasıtaya ihtiyaç duyulmasıdır. Dört türbenin ziyaretçilerinin türbeye gelirken kullandıkları ulaşım araçlarına bakıldığında, ilk sırada % 50 oran ile otomobilin olduğu görülmektedir (Tablo 43).

Tablo 43: Ziyaretçilerin Dört Türbeye Gelirken Kullandıkları Ulaşım Araçları.

Ulaşım Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Otomobil	50	50
Minibüs	2	2
Otobüs	17	17
Metro	6	6
Metrobüs	2	2
Vapur	12	12
Yürüyerek Geldim	11	11
Toplam	100 (Birden fazla işaretleme yapabilmüşlerdir.)	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Hız. Yuşa türbesi ziyaretçilerinin türbeye gelirken kullandıkları ulaşım araçlarında, % 92'lik oran ile otomobilin ilk sırada olduğu görülür (Tablo 44). Kalan % 8'lik kısmını ise otobüs ile gelenler oluşturmaktadır. Otobüs durağından sonra 500 metrelik bir yolun yürünmesi gerekse de ziyaretçiler yürüyerek geldim şikkını işaretlememiştir.

Yoğun yerleşim sahalarından daha uzakta konumlanan Hız. Yuşa Türbesi'nde diğer türbelere göre ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla buraya gelen ziyaretçi sayısını artırmak için belediye otobüs tarifelerinin artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 44: Hız. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.

Ulaşım Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Otomobil	23	92
Minibüs	0	0
Otobüs	2	8
Metro	0	0
Metrobüs	0	0
Vapur	0	0
Yürüyerek Geldim	0	0
Toplam	25 (Birden fazla işaretleme yapabilmışlerdir.)	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi ziyaretçilerinin türbeye gelirken kullandıkları ulaşım araçlarında ise % 30'luk oran ile otomobilin yine ilk sırada olduğu görülür (Tablo 45). İki ve üçüncü sırayı ise % 19'luk oranlarla vapur ve yürüyerek geldim şikkını işaretleyenler oluşturmaktadır.

Türbeye metro ve metrobüs ile gelenlerin de mevcut olduğu görülmektedir. Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nin yoğun nüfuslu bir yerleşmenin içinde ve ulaşım bakımından elverişli bir konumda bulunması, ulaşım araçlarında alternatifi, başka deyişle çeşitlenmesini sağlamıştır. Gerçekten Aziz Mahmut Hüdayi hazretlerinin daha dergâhı ve eklentilerini burada inşa ederken bu durumu dikkate aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 45: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.

Ulaşım Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Otomobil	11	30
Minibüs	0	0
Otobüs	8	21
Metro	3	8
Metrobüs	1	3
Vapur	7	19
Yürüyerek Geldim	7	19
Toplam	37 (Birden fazla işaretleme yapabilmüşlerdir.)	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Yahya Efendi Türbesi ziyaretçilerinin türbeye gelirken kullandıkları ulaşım araçlarına bakıldığında tüm ulaşım araçlarının yanıtlarda yer aldığı tespit edilmektedir (Tablo 46). İlk sırada otomobil (% 27), ikinci sırada otobüs (% 23), üçüncü sırada ise vapur (% 18) yer almaktadır. Yahya Efendi Türbesi'nin İstanbul'un merkezi bir yerinde olması kullanılan ulaşım araçlarını çeşitlendirmiştir (Fotoğraf 27).

Fotoğraf 27: Yahya Efendi Türbesi'nin İstanbul Boğazı'na bakan cephesinden görünümü.

Tablo 46: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.

Ulaşım Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Otomobil	6	27
Minibüs	1	5
Otobüs	5	23
Metro	2	9
Metrobüs	1	5
Vapur	4	18
Yürüyerek Geldim	3	13
Toplam	22 (Birden fazla işaretleme yapabilmışlerdir.)	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Telli Baba Türbesi ziyaretçilerinin türbeye gelirken kullandıkları ulaşım araçları arasında % 63'lük oran ile otomobil ilk sırada bulunmaktadır (Tablo 47). İstanbul'un merkezi bir yerinde olmasa da diğer ulaşım araçlarının az fakat çeşitli olması dikkati çekmektedir.

Tablo 47: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Kullandıkları Ulaşım Araçları.

Ulaşım Aracı	Frekans	Yüzde (%)
Otomobil	10	63
Minibüs	1	6
Otobüs	2	13
Metro	1	6
Metrobüs	0	0
Vapur	1	6
Yürüyerek Geldim	1	6
Toplam	16 (Birden fazla işaretleme yapabilmışlerdir.)	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Türbeleri Ziyaret Etme Sıklığı

Diğer önemli bir konuda İstanbul'da dört türbenin ziyaretçilerinin türbeleri ziyaret etme sıklığı, başka bir deyişle sayılarıdır. Bu konuyla ilgili veriler incelendiğinde, ilk sırada % 41'lik oran ile üç defadan fazla ziyaret edenlerin, ikinci sırada ise % 30'luk oran ile ilk defa ziyaret edenlerin geldiği tespit edilmektedir (Tablo 48). Dolayısıyla bu anketten türbelerin nispeten önemli bir sayıda aynı kişiler tarafından tekraren ziyaret edildiği öğrenilmektedir.

Tablo 48: İstanbul'da Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Türbeleri Ziyaret Etme Sıklığı.

Ziyaret Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
İlk defa	21	30
İkinci defa	8	12
Üçüncü defa	12	17
Üç defadan Fazla	29	41
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Hız Yuşa Türbesi ziyaretçilerinin türbeyi ziyaret etme sayılarına bakıldığında, başta üç defadan fazla ziyaret edenlerin ve ikinci sırada ilk defa ziyaret edenlerin olduğu görülmektedir (Tablo 49). Bu oranlar, dört türbenin ortalama oranlarına da yakınlık arz etmektedir.

Tablo 49: Hız Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.

Ziyaret Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
İlk defa	9	36
İkinci defa	3	12
Üçüncü defa	2	8
Üç defadan fazla	11	44
Toplam	25	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde başta üç defadan fazla ziyaret edenler bulunurken ilk defa ve üçüncü defa ziyaret edenlerin oranının eşit olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 50).

Tablo 50: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.

Ziyaret Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
İlk defa	5	25
İkinci defa	1	5
Üçüncü defa	5	25
Üç defadan fazla	9	45
Toplam	20	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Yahya Efendi Türbesi ziyaretçilerinin türbeyi ziyaret etme sayıları incelendiğinde, başta üç defadan fazla ziyaret edenlerin ve ikinci sırada ilk defa ziyaret edenlerin olduğu görülmektedir (Tablo 51).

Tablo 51: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.

Ziyaret Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
İlk defa	4	31
İkinci defa	2	15
Üçüncü defa	1	8
Üç defadan Fazla	6	46
Toplam	13	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Telli Baba Türbesi'nde ise diğer türbelerden farklı olarak ilk sırada üçüncü defa ziyaret edenler yer almaktadır. İlk defa ve üç defadan fazla ziyaret edenlerin oranının da eşit olduğu görülmektedir (Tablo 52). Türbe ziyaretçilerini genel olarak arkadaş ve din adamlarının tavsiyesiyle ilk defa gelenler ile daha sonra belirli aralıklarla gelenlerin oluşturduğu tespit edilmektedir.

Tablo 52: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Türbeyi Ziyaret Etme Sıklığı.

Ziyaret Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
İlk defa	3	25
İkinci defa	2	17
Üçüncü defa	4	33
Üç defadan fazla	3	25
Toplam	12	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Türbeleri Ziyaret Etme Süreleri

İstanbul'un dört türbesinde ziyaretçilerin türbelerdeki ziyaret süreleri ele alındığında, ilk sırayı % 57'lik oran ile 1 saatten az kalanlar oluşturmaktadır (Tablo 53). İkinci sırada % 34'lük oran ile 1-2 saat kalanlar, üçüncü sırada % 9'luk oran ile 2 saatten fazla kalanlar yer almaktadır.

Ziyaret etme sürelerinin uzunluğu konusunda şüphesiz çok çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Fakat burada özellikle türbe mekânları ve yakın çevresinde yeterli sosyal donatı alanlarının bulunmaması, ziyaretçilerin kısa sürede buradan ayrılmalarına sebep olduğunu belirtmek mümkündür. Bundan dolayı bu tür yerlerin, geleneksel türbe ziyaretinin ötesinde daha kapsamlı inanç turizm merkezine uygun şekilde planlanması ve donatılması gerekmektedir.

Tablo 53: Dört Türbede Ziyaretçilerin Türbeleri Ziyaret Etme Süreleri.

Ziyaret Süresi	Frekans	Yüzde (%)
1 Saatten Az	40	57
1-2 Saat	24	34
2 Saatten Fazla	6	9
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Hz. Yuşa Türbesi ziyaretçilerinin ziyaret sürelerine bakıldığında, ilk sırada % 52'lik oran ile 1-2 saatten fazla kalanlar yer almaktadır (Tablo 54). Türbe ziyaretçilerinin 1-2 saat kalmasının sebebi yalnızca türbe ziyaretinde bulunmayıp camide namaz kılması ve türbe bahçesinde vakit geçirmesidir. Zaten türbeler içinde en geniş mekâna sahip türbe de burasıdır.

Tablo 54: Hz. Yuşa Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri.

Ziyaret Süresi	Frekans	Yüzde (%)
1 Saatten Az	6	24
1-2 Saat	13	52
2 Saatten Fazla	6	24
Toplam	25	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi ziyaretçilerinin ziyaret süreleri incelendiğinde, ilk sırada 1 saatten az kalanlar ve ikinci sırada 1-2 saat arasında kalanlar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır (Tablo 55). Ayrıca burada ziyaretçilerin 2 saatten fazla kalmaması, türbe ve çevresinde sosyal donatı alanlarının çok yetersiz olmasıyla açıklamak mümkündür.

Tablo 55: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri.

Ziyaret Süresi	Frekans	Yüzde (%)
1 Saatten Az	14	70
1-2 Saat	6	30
2 Saatten Fazla	0	0
Toplam	20	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Yahya Efendi Türbesi ziyaretçilerinin ziyaret sürelerine bakıldığında, ilk sırada 1 saatten az kalanlar ve ikinci sırada 1-2 saat kalanlar yer almaktadır (Tablo 56). Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde olduğu gibi burada da 2 saatten fazla kalan ziyaretçi ankete katılmamıştır.

Tablo 56: Yahya Efendi Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri.

Ziyaret Süresi	Frekans	Yüzde (%)
1 Saatten Az	8	62
1-2 Saat	5	38
2 Saatten Fazla	0	0
Toplam	13	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Telli Baba Türbesi ziyaretçilerinin tamamının ziyaret süresinin 1 saatten az olduğu belirlenmektedir (Tablo 57). Bunun en önemli nedeni türbenin fiziki koşullarıdır. İçeride fazla insanın bulunması mümkün olmayıp oldukça küçük bir türbedir (Fotoğraf 28). Dolayısıyla burada devamlı bir ziyaretçi sirkülasyonunun olması zorunluluk arz etmektedir.

Fotoğraf 28: Telli Baba Türbesi'nin oldukça küçük olan giriş kapısı.

Tablo 57: Telli Baba Türbesi Ziyaretçilerinin Ziyaret Etme Süreleri.

Ziyaret Süresi	Frekans	Yüzde (%)
1 Saatten Az	12	100
1-2 Saat	0	0
2 Saatten Fazla	0	0
Toplam	12	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin İleride Türbeyi Tekrar Ziyaret Etme Düşüncesi

Türbe ziyaretçilerinin neredeyse tamamına yakını, türbeyi ileride yeniden ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz? Sorusuna 'Evet' yanıtı vermiştir (Tablo 58). Yalnızca Hz. Yuşa Türbesi'ndeki iki ziyaretçi 'Hayır' yanıtı vermiştir.

Tablo 58: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin İleride Yeniden Gelmeyi Düşünüyor Musunuz? Sorusuna Cevabı.

Yanıtlar	Frekans	Yüzde (%)
Evet	68	97
Hayır	2	3
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

İstanbul'un Dört Türbesinde Ziyaretçilerin Burayı Başkalarına Önerme Düşüncesi

Türbe ziyaretçilerinin neredeyse tamamı burayı başkalarına önerir misiniz? Sorusuna 'Evet' yanıtı vermiştir (Tablo 59). Yalnızca Hz. Yuşa Türbesi'ndeki iki ziyaretçi 'Hayır' yanıtı vermiştir. Daha önce de değinildiği üzere türbe ziyaretlerinde arkadaş ve din adamlarının tavsiyesi önemli rol oynamaktadır.

Tablo 59: Dört Türbenin Ziyaretçilerinin Burayı Başkalarına Önerme Düşüncesi.

Yanıtlar	Frekans	Yüzde (%)
Evet	68	97
Hayır	2	3
Toplam	70	100

Kaynak: Tarafımızdan sahada uygulanan anket verileri.

Açık Uçlu Sorular

Yapılan ankette türbe ziyaretçilerine 3 tane de açık uçlu soru sorulmuştur. Bunlar 15, 17 ve 18. sorulardır. Aşağıda bu sorular ve cevapları hakkında özlü bilgiler verilmiş, kısa değerlendirmeler yapılmıştır.

Ne Olursa Türbeye Daha Sık Gelirsiniz?

15. Soruda, *Ne olursa türbeye daha sık gelirsiniz?* şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılar bu soruya genellikle İstanbul'a taşınırsam, ulaşım imkânları artarsa, işten vakit ayırabilirsem veya türbede yaptığım dualar kabul olursa gelirim şeklinde yanıtlar vermiştir.

Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'ndeki iki ziyaretçi park yeri olursa ve başka etkinlikler düzenlenirse gelirim şeklinde yanıtlar vermiştir. Hz. Yuşa Türbesi'ndeki bir ziyaretçi de girişte bulunan esnafların (Fotoğraf 29) daha uzak bir yere taşınması durumunda türbeye daha sık geleceğini ifade etmiştir.

İstanbul'da Başka Türbeleri De Ziyaret Eder Misiniz?

17. soruda, *İstanbul'da başka türbeleri de ziyaret eder misiniz?* şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılar bu soruya Eyüp Sultan, Mehmet Emin Tokadi, Sümbül Efendi, Fatih Sultan Mehmet, Ebu'l Vefa şeklinde yanıtlar vermiştir. Ayrıca türbe ziyaretçilerinin araştırmaya konu olan ve İstanbul Boğazı'nın manevi bekçileri olarak bilinen diğer türbelere de gittiği veya gitmeyi düşündüğü gözlenmiştir.

Türbe İle İlgili Dilek Ve Temennileriniz Nedir?

18. soruda, *Türbe ile ilgili dilek ve temennileriniz nedir?* şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılar bu soruya genellikle cevap vermemiş veya iyi dilek ve temennilerde bulunmuştur. Cevap verenler ise toplu ulaşım imkânlarının, araç otopark alanlarının artırılmasının gerekliliğinden bahsetmiş ve buraların daha fazla ziyaret edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yahya Efendi Türbesi'ndeki ziyaretçilerden birisi namaz kılarken çevreden çok fazla müzik sesi gelmesinden yakınmıştır. Hz. Yuşa Türbesi'ndeki bir ziyaretçi 24 saat boyunca hoparlörlerden Kuran-ı Kerim okunmasının güzel olacağını, bir başka ziyaretçi ise sıhhi tesisatın yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Fotoğraf 29: Hz. Yuşa Türbesi'nin giriş kısmında bulunan hediyelik eşya satış yerleri.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de ve İstanbul özelinde inanç turizmi konusu bugüne kadar yeterince çalışılmamıştır. Bu bağlamda coğrafya bilimi perspektifinden hazırlanan bu tezin turizm ve özellikle inanç turizmi literatürüne önemli katkılarının olacağı düşünülmektedir. Gerçekten başta İstanbul olmak üzere ülkemizde inanç turizmi konusunda büyük bir potansiyel bulunmaktadır.

Araştırmada genelden özele hareket edilmiştir. Öncelikle Türkiye’deki kültür ve inanç turizmi incelenmiştir. Daha sonra İstanbul’daki dört türbenin turizm değeri, altyapısı, turistlerin ilgisi, ziyaretçi profili ve bu alanların geleceğe yönelik planlaması üzerinde çalışılmıştır. Araştırmaya konu olan türbelerin konumları, buraya gelecek olan ziyaretçi sayılarını da etkilemiştir. Aynı şekilde türbelerdeki altyapı ve sıhhi tesisatın da türbeye geldikten sonra geçirilen süreyi etkilediği görülmüştür. İstanbul’un dört türbesi ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Türkiye’de kültür turizmi ve inanç turizmi birbiriyle karıştırılmaktadır. İnanç turizmi, kültür turizminin bir türüdür. Bir insan kendi dini ile ilgili çekicilikleri ziyaret ettiğinde inanç turizmi, başka bir dinle ilgili çekicilikleri ziyaret ettiğinde ise kültür turizmine katılmış olur. Ülkemize gelen turist sayılarına bakıldığında, yalnızca inanç turizmi amacıyla gelenlerin sayılarının az olduğu görülmekte olup bunlar genellikle Hristiyan ve az da olsa Musevi turistlerdir.

Ülkemize inanç turizmi amacıyla gelen turist sayısı 2007 yılında 143.969 kişi ile zirveye ulaşmış olup daha sonra gittikçe azalarak 2018 yılında 29.072 kişiye kadar düşmüştür. Ancak iç turizm açısından inanç turizminin önemi büyüktür. Türkiye nüfusunun % 99’unun Müslüman olduğu göz önüne alındığında her yıl milyonlarca yerli turist inanç turizmine katıldığı düşünülmektedir. Cami, tekke, türbe gibi birçok inanç turizmi yapısı yerli turistler tarafından sıkça ziyaret edilmektedir.

Ülkemizde inanç turizmini geliştirmek amacıyla özellikle 1990’lı yılların sonunda bazı çalışmalar yapılsa da çok başarılı olunamamıştır. Bu nedenle günümüzde inanç

turizmi ile ilgili olarak yerli turistlere yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. İstanbul şehrinde Hristiyan ve Musevi turistler için de inanç turizmi çekicilikleri mevcuttur. Ancak İslamiyet açısından İstanbul şehrinin yeri daha farklıdır. 566 yıldan beri Müslümanların yönettiği bir şehir olan İstanbul birçok mimari yapıyla donatılmıştır. İşte günümüzde Müslümanlar cami, tekke, türbe vb. gibi yapıları ziyaret etmektedirler. Bunlar arasında Sultanahmet Camii ve Eyüp Sultan Cami/türbesinin yeri ayrı olup başlı başına bir tez konusudur. Bu nedenle çalışmada farklı konumlarda ve özelliklerdeki başka türbeler incelenmiştir.

Çalışmada Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdayi, Beykoz'daki Hz. Yuşa, Sarıyer'deki Telli Baba ve Beşiktaş'taki Yahya Efendi türbeleri araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Dört türbenin ziyaretçi sayılarının cinsiyete dağılımında, % 47'sinin kadın ve % 53'ünün erkek olduğu görülmüştür. 3 türbede erkek ziyaretçiler fazla iken Telli Baba türbesinde kadın ziyaretçiler (% 58), erkek ziyaretçilerden (% 42) daha fazladır. Bu durum da Telli Baba Türbesi'nin genellikle kadınlar tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir. Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde anket sonuçlarına göre erkek ziyaretçilerin oranı fazla çıksa da (% 55) buradaki güvenlik görevlisi kendi gözlemlerine göre kadın ziyaretçilerin oranının fazla olduğunu ifade ederek türbeye gelen ziyaretçileri kayıt altına almadıklarını belirtmiştir.

Adı geçen dört türbenin ziyaretçilerinin yaş gruplarına dağılımında, en çok ziyaretçinin 35-44 yaş grubunda (% 34), en az ziyaretçinin ise 15-24 yaş grubunda (% 7) olduğu tespit edilmektedir. 35-44 yaş grubunun oranının fazla çıkmasının bir nedeni de anket yönteminin eksikliğidir. Arazi gözleminde ve yapılan mülakatlarda 3. yaş grubu olarak kabul edilen yaşlı nüfusun oranının daha fazla olduğu görülse de bu kişiler kendileriyle anket yapılmasına pek sıcak yaklaşmamıştır.

Dört türbenin ziyaretçilerinin eğitim seviyesine dağılımında, lise ve üniversite mezunlarının oranının % 48'e ulaştığı görülmüştür. Bu durum da sanılanın aksine türbe ziyaretlerine katılanların eğitimli insanlar olduğunu ve dini amaçlarla bu ziyaretleri gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Anket uygulanan türbe ziyaretçileri içerisinde yalnızca Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'ndeki 1 kişinin okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir.

Türbe ziyaretçilerinin tamamının İslam dinine mensup olduğu belirlenmiştir. Anket uygulanırken ziyaretçiler bu soruyu şaşkınlıkla karşılamıştır. Bu durumda türbe ziyaretlerinin inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesinin doğruluğunu da ortaya koymuş olmaktadır.

Dört türbenin ziyaretçilerinin mesleklere göre dağılımında, hemen hemen her meslek grubunun olduğu görülse de çiftçi yanıtını veren hiç kimsenin olmadığı dikkati çekmiştir. Bu durum, türbelerin İstanbul gibi büyük bir şehirde olmasından ve il dışından gelen ziyaretçilerin de başka meslek gruplarına mensup kişiler olmalarından kaynaklanmaktadır. Araştırmaya katılan ziyaretçilerin büyük bir kısmı mesleğiniz nedir sorusuna diğer yanıtı vererek (% 26), bunu özel sektör şeklinde açıklamışlardır.

Dört türbe ziyaretçilerinin ikamet ettikleri illere dağılımında, % 60'ının İstanbul içinden ve % 40'ının ise İstanbul dışından geldiği tespit edilmektedir. İstanbul dışından gelen ziyaretçilerin Türkiye'nin hemen hemen her yerinden olduğu görülür. İl dışından gelen ziyaretçiler daha ziyade Anadolu yakasındaki türbeleri ziyaret etmektedir. Ülke dışından gelen bir türbe ziyaretçisiyle Beşiktaş Yahya Efendi Türbesi'nde karşılaşmış olup kendisi Londra'da ikamet eden bir Türk'tür.

İstanbul'da yaşayan türbe ziyaretçilerinin 2/3'ünün Avrupa yakasında, 1/3'ünün ise Asya (Anadolu) yakasında ikamet ettiği görülmüştür. Bu durum İstanbul'un kendi içindeki nüfus dağılımıyla da paralellik arz etmektedir. Genel olarak Avrupa yakasında ikamet edenlerin Anadolu yakasındaki türbeleri de ziyaret ettikleri belirlenmiştir.

Dört türbenin ziyaretçilerinin ziyaretlerinde etkili olan araçlarda, ilk sırada arkadaş tavsiyesi (% 40) ve ikinci sırada ise din adamlarının tavsiyelerinin (% 33) etkili olduğu tespit edilmektedir. Türbeyi ilk defa ziyaret edenlerin arkadaş tavsiyesiyle, üç defadan fazla ziyaret edenlerin ise din adamlarının tavsiyesiyle geldiği anket sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Ankette seyahat acentelerinin türbe ziyaretlerinde etkili olmadığı şeklinde bir sonuç çıksa da Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde yapılan mülakata göre, dini bayramlarda ve Ramazan ayında turizm firmaları vasıtasıyla çeşitli grupların buraya

geldikleri öğrenilmektedir. Bunun yanı sıra Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde hizmet veren aşevinin de ziyaretçi sayısını arttırdığı düşünülmektedir.

Ziyaretçilerin türbeye gelirken kullandıkları ulaşım araçlarında, ilk sırada % 50 oran ile otomobilin olduğu görülmektedir. Türbelerin konumları, türbeye gelirken kullanılan ulaşım araçlarının çeşitliliğini de belirlemiştir. Hz. Yuşa Türbesi'nin diğer türbelere göre toplu ulaşım imkânları bakımından daha elverişsiz bir konumda olduğu tespit edilmektedir. Buraya gelenler genellikle özel otomobilleriyle veya toplu taşıma – otobüs ile gelmişlerdir. Diğer türbeler ziyaret edilirken otomobil, minibüs, otobüs, metro, metrobüs ve vapur gibi ulaşım araçları yoğun olarak kullanılmıştır.

Otomobil park yerleri ile ilgili genel olarak sıkıntı yaşandığı türbe ziyaretçileri tarafından ifade edilmiştir. Bunun başlıca sebebi de türbelerin genel olarak şehir içinde kalması ve sokakların dar olmasıdır. Sarıyer'deki Telli Baba Türbesi'ne ulaşım için çok çeşitli seçenekler olsa da uzak bir konumda bulunması, ziyaretçi sayısının az olmasına yol açmıştır. Buna karşılık burada yapılan mülakatta türbe görevlisi günlük ortalama 100-200 kadar kişinin geldiğini ifade etmiştir.

Türbe ziyaretçilerinin neredeyse tamamı (% 97), türbeyi ileride yeniden ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz (?) ve burayı başkalarına önerir misiniz (?) sorularına evet cevabını vermiştir. Hz. Yuşa Türbesi'ndeki iki ziyaretçi ise hayır cevabını vermiştir. Genel olarak türbe ziyaretçilerinin İstanbul'daki başka türbeleri de inanç turizmi maksadıyla ziyaret ettikleri görülmektedir. Burada öne çıkan türbeler araştırmaya konu olan dört türbenin yanında Eyüp Sultan ve Fatih Sultan Mehmet türbeleridir.

Farklı tarihlerde yapılan arazi gözlemi ile anket ve mülakat sonuçlarında türbeler ile ilgi bazı olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Bunların başında park yeri problemi, türbelerin altyapısı, sıhhi tesisatı, sosyal donatı alanlarının azlığı, türbelerin çevreleriyle ilişkisi ve ulaşım imkânları gelmektedir.

Yapılan anketlerde Aziz Mahmut Hüdayi ve Yahya Efendi türbelerindeki ziyaretçiler park yeri probleminden yakınmıştır. Hz. Yuşa türbesindeki bazı ziyaretçiler ise giriş kısmında bulunan esnafların daha uzak bir yere taşınmasının doğru olacağını, türbeye yakın olmalarının buradaki manevi atmosfere zarar verdiğini ifade etmişlerdir.

Bunun yanı sıra türbe ziyaretçileri toplu ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi durumunda daha sık türbe ziyaretlerinde bulunacaklarını ifade etmiştir. Yahya Efendi Türbesi'ndeki ziyaretçilerden birisi namaz kılarken çevreden çok fazla müzik sesi gelmesinden yakınmıştır. Bu durum da türbenin İstanbul'un merkezi bir yerinde bulunmasından kaynaklanan olumsuzluğun yansımalarının bir sonucudur.

Hiçbir türbede ziyaretçiler yazılı olarak kayıt altına alınmamaktadır. Ancak kamera kayıtlarının incelenmesi durumunda ziyaretçi sayılarının elde edilebileceği görülmüştür. Aziz Mahmut Hüdayi ve Telli Baba türbelerinde yapılan mülakatlarda ziyaretçi sayılarının dini günlerde ve yaz aylarında arttığı bilgisine ulaşılmıştır. Özellikle Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde bu dönemlerde ciddi yığılmaların yaşandığı ifade edilmiştir.

İncelenen dört türbenin idari statüsü birbirinden farklıdır. Telli Baba Türbesi'nin bakım ve onarımı bir dernek vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Telli Baba Güzelleştirme ve Çevre Koruma Derneği'nin iki adet görevlisinin olduğu, bunların dönüşümlü olarak türbede bulunarak ziyaretçilerle ilgilendiği bilgisine ulaşılmıştır. Buradaki ziyaretçiler makbuz kesilmek suretiyle bağış yapabilmektedir. Türbe görevlisinin ifadelerine göre bu şekilde yapılan bağışlardan elde edilen gelir türbenin onarımına ve Sarıyer'deki çeşitli öğrencilerin masraflarına harcanmaktadır. Aziz Mahmut Hüdayi ve Yahya Efendi türbeleri Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı iken Hz. Yuşa Türbesi Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlıdır.

Türkiye'de inanç turizminin geliştirilmesi, kamu ve özel kuruluşların birlikte ve planlı bir şekilde çalışmasıyla mümkün olacaktır. 2000'li yılların başında kısmen bir başarı görülse de son 6-7 yıl içerisinde büyük bir gerileme yaşanmıştır. Araştırma konusu olan türbelerdeki turistlerin hemen tamamının yerli olduğu görülmüştür. Yapılan mülakatlarda Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nde yerlilerin % 97, Telli Baba Türbesi'nde % 90 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Anket uygulanırken ise hiçbir yabancı turistle karşılaşılmamıştır. Bu durum, son yıllarda ülkemize gelen Müslüman turistlerin sayısının artmasının inanç turizmine pek bir faydasının olmadığını ortaya koymaktadır. Bunlar genellikle diğer turizm çeşitlerine katılmaktadır.

Türbe ziyaretlerinin önemli bir boyutu da ekonomiye olan katkısıdır. Türbeler şehir içerisinde kaldığı için insanlar bunların çevresinde yapılacak mekânlara doğrudan ihtiyaç duymamakta Üsküdar, Beykoz, Sarıyer ve Beşiktaş çarşılarında bu tarz ihtiyaçlarını giderme imkânına sahiptir.

Ülkemizde yakın dönemde inanç turizmi bağlamında;

- İnanç turizmi kaynaklarının daha doğru bir şekilde tespit edilmesi ve sınıflandırılması gerekmektedir. Bu alanların gerçek potansiyelleri ölçüsünde plan ve politikalar yürütülmelidir.

- İnanç turizmi kaynakları tespit edildikten sonra kaderine terk edilmemeli, gerekli altyapıları geliştirilmeli ve hedef kitledeki turistlere yönelik tanıtımlarının yapılması sağlanmalıdır.

- Planlama ve düzenlemelerde turizm ve bu bağlamda inanç turizminin başta istihdam oluşturma ve çevresine ekonomik potansiyel sağlamada önemli bir sektör olduğu da göz önüne alınmalıdır.

- Burada dikkat edilmesi gereken en önemli konu turistik kaynakların aşırı turist baskısına maruz kalmasına engellemek olmalıdır. Bu sayede kültürel mirasın bozulmasının önüne geçilebilir. Bu alanların aşırı nüfus baskısına maruz kalması genellikle tur şirketleri vasıtasıyla olmaktadır. Bunların ziyaret tarihlerinin yığılmayı önleyecek şekilde planlanması ve daha geniş bir zaman yayılması gerekmektedir.

- Her bir inanç turizm merkezi çeşitli sosyal donatı alanlarıyla birlikte planlanması gerekmektedir. Yalnızca otopark değil, aynı zamanda gelen ziyaretçilerin bir hatıra olarak alabileceği hediyelik eşyadan oturup vakit geçirebileceği ve manevi atmosferi yaşayabileceği tesislerin/ mekânların da oluşturulmasında faydalar bulunmaktadır.

- Turistlerin türbelerde geçirecekleri süreyi arttırabilmek için çeşitli âlimler getirilebilir, sözel etkinlikler yapılabilir. Özellikle Aziz Mahmut Hüdayi ve Yahya Efendi türbelerinde balmumu heykellerle döneme ait tasvirlerin bulunduğu odalar hazırlanabilir. Bu türbelerden özellikle Beşiktaş'taki Yahya Efendi Türbesi'nin tanıtımının yapılarak daha fazla ziyaretçi gelmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKSOY, Mustafa, 2002, *Türkiye’de İnanç Turizmine Genel Bir Bakış ve Hristiyanlığın Seyahate Verdiği Önem*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3, Ankara.

ALBAYRAK, Nurettin, 2001, *İstanbul*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 23, İstanbul.

ATALAY, İbrahim, 2004, *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir.

BİNGÖL, Zekeriya, 2007, *Gelenekten Evrensel Anadolu’da İnanç Turizmi*, Detay Yayıncılık, Ankara.

BOYNUKALIN, Mehmet, 2012, *Umre*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 42, İstanbul.

DOĞAN, Hasan Zafer, 2004, *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

DOĞANAY, Hayati, ZAMAN, Serhat, 2013, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

DOĞANAY, Hayati, 2014, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.

DOĞANER, Suna, 2001, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitapevi, İstanbul.

DOĞANER, Suna, 2009, *Din ve Turizm: Türkiye’de İnanç Turizmi, Türkiye’de Toplum Bilimlerin Gelişimi –II- Anglo-Amerikan Etkisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

DOĞANER, Suna, 2013, *Türkiye Kültür Turizmi*, Doğu Kitabevi, İstanbul.

- DÜZENLİ, Halil İbrahim, 2015, *İstanbul Türbeleri*, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi - Mimari, Cilt: VII, s.428, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Şemsettin, 2012, *Telli Baba (K.S.) Kimdir?*, Sarıyer Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, İstanbul.
- FAHRİ, Asım, 2017, *İstanbul'un Manevi Gezi Rehberi*, Kalyon Yayınevi, İstanbul.
- GALİTEKİN, A. Nezih, YURDAKUL, İlhami, 1997, *İstanbul Türbeleri*, İstanbul Araştırmaları 2, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- HARMAN, Ömer Faruk, 2013, *Yuşa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 44, İstanbul.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, DAĞLI, Yücel (Hazırlayan), 2003, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt: 1 – 2. Kitap, İstanbul.
- KANDEMİR, M. Yaşar, 2013, *Ziyaret*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 44, İstanbul.
- KAYA, Bayram Ali, 2013, *Beşiktaşlı Yahya Efendi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 43, İstanbul.
- KAYA, Hüseyin, 1999, *İnanç Turizmi*, Bursa Valiliği İl Turizm Müdürlüğü Yayını, Bursa.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, 2015, *İnanç Turizmi Açısından Türkiye'de Dini Mekânlar (Yahudilik-Hıristiyanlık Örneği)*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- OKAN, Aysel, 2015, *İstanbul Evliyalari*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ORMAN, İsmail, 2012, *Türbe*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 41, İstanbul.
- ÖZBAY, Sema Akkoyun, 2017, *İstanbul'un Türbeleri*, Librum Kitap Yayınevi, İstanbul.

ÖZGÜÇ, Nazmiye, 2011, *Turizm Coğrafyası – Özellikler ve Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

ŞENTÜRK, Lütfi, YAZICI, Seyfettin, 2012, *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

TANMAN, M. Baha, 1991, *Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4, İstanbul.

TANMAN, M. Baha, 2013, *Yahya Efendi Külliyesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 43, İstanbul.

TAŞLIGİL, Nuran, 2005, *Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

YILMAZ, Hasan Kamil, 1998, *Aziz Mahmud Hüdayi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 18, İstanbul.

YILMAZ, Müslüm, 2014, *Beşiktaşlı Yahya Efendi – Hayatı, Tasavvufi Şahsiyeti ve Divanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Ömer Faruk, 2001, *Bütün Menkıbeleriyle İstanbul ve Anadolu Evliyalari – 1*, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul.

YILMAZTÜRK, Mehmed Emin, 2001, *Bütün Menkıbeleriyle İstanbul ve Anadolu Evliyalari – 2*, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul.

Konferans ve Sempozyum Bildirileri

ARSLANTÜRK, Yalçın, ALTUNÖZ, Özlem, BÜLBÜL, Sevil, GÜRAL, Fulden N., 2013, *İnanç Turizmi ile İlgili Türkiye'de Yapılan Akademik Çalışmaların İncelenmesi*, Uluslararası İnanç Turizmi ve Hoşgörü Konferansı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, s.1245-1254, Konya.

CEYLAN, Mehmet Akif, 2008, *Üsküdar'da Bazı Yer Adları Üzerine İncelemeler (I)*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI Bildiriler Kitabı, Cilt: 1, s.459-486, İstanbul.

- DOĞANER, Suna, 2003, *Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması*, Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, s.1-8, İzmir.
- EMEKLİ, Gözde, 2004, *Türkiye’de Kültürel Turizm*, II. Uluslararası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.11-20, İzmir.
- ESER, Seçkin, ÖZYILMAZ, Adnan, 2012, *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Hatay İlinde Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyeli*, 1. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu: Bölgesel Destinasyon Yönetimi, Cilt: 1, Sayı: 1, s.1-11, Mersin.
- GÖKDENİZ, Ayhan, 2001, *Uluslararası Turizm Hareketleri İçerisinde Dinsel ve Kültürel Amaçlı Seyahatler ve Türkiye*, Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu 2000, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.1-11, Isparta.
- GÖKTÜRK, İsmail, 2012, *Kahraman Maraş’ın İnanç Turizmi Potansiyeline Sosyolojik Bir Bakış*, Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu, s.520-532, Kahramanmaraş.
- KÜRKÇÜOĞLU, Sabri, ERKOL, Gül, 2013, *Şanlıurfa Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi*, Uluslararası İnanç Turizmi ve Hoşgörü Konferansı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, s.1-25, Konya.
- OKUYUCU, Ayşe, SOMUNCU, Mehmet, 2013, *Türkiye’de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek*, Uluslararası İnanç Turizmi ve Hoşgörü Konferansı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, s.627-643, Konya.
- SAĞLIK, Alper, KELKİT, Abdullah, SAĞLIK, Elif, 2012, *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nın İncelenmesi*, II. Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu, s.35-45, Aksaray.
- ÜNLÜ, Seyfettin, 2005, *İdari Açından 1925-1990 Arasında Aziz Mahmud Hüdayi Türbesi*, Aziz Mahmud Hüdayi Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı 1-2, s.482, İstanbul.

YILMAZ, Gökhan, ERDİNÇ, Saliha Başak, KÜÇÜKALİ, Sema, 2013, *İnanç Turizmi Çerçevesinde Antalya Destinasyonunun İncelenmesi: Dinler (Hoşgörü) Bahçesi Örneği*, Uluslararası İnanç Turizmi ve Hoşgörü Konferansı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, s.1041-1055, Konya.

YÜKSEKLİ, Berrin Akgün, 2010, *Turizm ve Kentselin Yeniden Üretimi: Bursa'da İnanç Turizmi*, Turizm ve Mimarlık – III – Sempozyumu, Kent Kültüründe Turizm ve Mimarlık, Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, s.65-70, Antalya.

Sürelı Yayınlar (Makaleler)

AKOVA, İsmet, 2000, *Alternatif Turizm Olanaklarımız*, Coğrafya Dergisi, Sayı: 8, s.71-84, İstanbul.

AKOVA, İsmet, 1998, *Türkiye'de Turizm Sektörünün Olanakları ve Ekonomik Fonksiyonları*, Coğrafya Dergisi, Sayı: 6, s.59-92, İstanbul.

BAŞER, Furkan, BAŞCI, Ayhan, 2012, *İnanç Turizmi Kapsamında Aziz Pavlus Evinin Önemi ve Tanıtım Faaliyetlerine İlişkin Ziyaretçi Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 19, s.423-443, Hatay.

BİNGÖL, Zekeriya, 2004, *Akdeniz Bölgesinin Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi*, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, s.125-137, Sakarya.

DİKİCİ, Erkan, SAĞIR, Adem, 2012, *Antalya'da İnanç Turizminin Sosyolojik Çözümlemesi: Demre-Myra Örneği*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, s.35-43, Karaman.

DURAN, Erol, 2011, *Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Turizmde Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 19, s.291-313, İstanbul.

- EMEKLİ, Gözde, 2006, *Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm*, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 15, s.51-59, İzmir.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, 1999, *Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri*, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5, s.387-413, Ankara.
- EYKAY, İlkay, DALGIN, Taner, ÇEKEN, Hüseyin, 2015, *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Değerlendirilmesi*, Journal of Life Economics, Cilt: 2, Sayı: 2, s.59-74, Çanakkale.
- GÜZEL, F. Özlem, 2010, *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, s.87-100, Isparta.
- İBRET, B. Ünal, AYDINÖZÜ, Duran, UĞURLU, Mustafa, 2015, *Kastamonu Şehrinde Kültür v İnanç Turizmi*, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 32, s.239-269, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, 1995, *İstanbul: Bir İslam Şehri*, İslam Tetkikleri Dergisi, Cilt: 9, s.244-268, İstanbul.
- KARADENİZ, Erdiñç, YILMAZ, Serkan, ÖNAL, Yıldırım Beyazıt, 2007, *Seçilmiş Paydaşların SWOT Yöntemiyle Türk Turizm Yatırımlarını Değerlendirmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma*, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, Güz, s.195-205, Ankara.
- KAVAS, Ahmet, 2008, *Afrikalı Sultanların Destanlaşan Hac Seyahatleri*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 18, s.90-102, İstanbul.
- KAYNAK, İbrahim Hakkı, 2010, *İnanç Turizminin Medeniyetler Arası İşbirliğine Etkileri: Türkiye Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, s.119-126, Konya.
- KAYNAK, İbrahim Hakkı, KARABULUT, Tahsin, 2016, *İnanç Turizmi Bağlamında Kentsel Turizm ve Kültürel Turizm: Konya Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 35, s.185-191, Konya.

- KAYNAK, İbrahim Hakkı, SEZGİN, Mete, 2008, *İnanç Turizmi Kapsamında Dinlerde Seyahat*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1-2, s.349-361, Konya.
- KERİMOĞLU, Ebru, ÇIRACI, Hale, 2006, *İstanbul'da Uluslararası Ziyaretçilerin Memnuniyet Düzeyleri*, İTÜ Dergisi/a, Cilt: 5, Sayı: 1, s.35-46, İstanbul.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, 2013, *Din-Turizm İlişkisi Çerçevesinde Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Hac Uygulamasına Genel Bakış*, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 42, s.101-128, Ankara.
- ÖZGEN, Nurettin, 2012, *Siirt'in İnanç Turizmi Mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlar) Örnekleri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 27, s.251-272, Erzurum.
- PİŞKİN, Mücahid, 2016, *Tüketim Toplumu'nda Din ve Dini Değerler: Lüks Hac ve Umre Örnek Olayı*, İnsan ve Toplum Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, s.131-154, İstanbul.
- SELÇUK BİRİCİK, Ali, 1998, *İstanbul Şehri ve Su*, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 2, s.11-32, İstanbul.
- TAPUR, Tahsin, 2009, *Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 9, s.473-492, Samsun.
- TEKİN, Ömer Akgün, 2014, *İslami Turizm: Dünya'daki ve Türkiye'deki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 29, s.750-766, Samsun.
- USTA, Nazlı, 2012, *İnanç Turizminden Kültür Turizmine: Midilli Adası'nın Agiasos Dağ Köyü Örneği*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 14, s.163-168, Karaman.
- YEĞİN, Hüseyin İbrahim, 2015, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri: Hayrettin Tokadi Türbesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 15, Yıl: 15, Sayı: 1, s.277-302, Bolu.

YILMAZ, H. Kamil, 1986, *Aziz Mahmud Hüdayi'nin Sema Risalesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, s.273, 1986, İstanbul.

Plan ve Projeler

EMEKLİ, Gözde, 2012, *Kültür Mirasının Turizm Aracılığı İle Değerlendirilmesi: Kültürel Turizm ve İzmir*, Kültür Turizmi Çalıştayını İzmir Kalkınma Ajansı-Buca Belediyesi Buca İlçesinin Ekoturizm ve Kültür Turizmi Sektör Analizi Projesi, İzmir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013, 2007, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

İnternet Kaynakları

İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu - Aralık, 2018 (<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/Eklenti/62367,aralik-2018pdf.pdf?> Erişim: 09.04.2019)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (<http://www.kvmgm.gov.tr/TR,43253/bakanligimiza-bagli-muzeler.html> Erişim: 15.07.2018)

T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı (<https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> Erişim: 09.06.2018)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,10173/inanc-turizmi.html> Erişim: 16.07.2018)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9952/inanc-turizmi.html> Erişim: 16.07.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK), Geliş Nedenine Göre Giriş-Çıkış Yapan Ziyaretçiler (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 Erişim: 10.04.2019)

TÜRSAB İnanç Turizmi 2014 Raporu (https://www.tursab.org.tr/tr/tursabdan-haberler/genel-duyurular/tursab-inanc-turizmi-raporu_11333.html Erişim: 16.07.2018)

<https://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=78328> (Erişim: 08.10.2018)

<http://www.mmsrn.com/istanbulun-tum-ilcelerinin-isimleri-ve-haritasi/> (Erişim: 25.07.2018)

<https://earth.google.com/web/@41.10235621,29.02259809,91.20777952a,84573.48027863d,35y,0.08240317h,0.12301944t,0r> (Erişim: 29.07.2017)

<http://www.nevesalom.org/neveshalom.html> (Erişim: 10.10.2018)

<https://www.mepanews.com/fener-rum-patrikhanesinin-ayrilik-karari-bin-yilin-en-buyuk-bolunmesi-olabilir-19894h.htm> (Erişim: 10.10.2018)

<https://sanatkaravani.com/dunyanin-tek-prefabrik-demir-kilisesi-sveti-stefan-kilisesi/> (Erişim: 10.10.2018)

<https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/01/07/balattaki-sveti-stefan-kilisesinin-demir-kilise-tarihi> (Erişim: 10.10.2018)

<http://cografyaharita.com/turkiye-dilsiz-haritalari.html> (Erişim: 23.10.2018)

<https://www.turbe.gen.tr/konya-mevlana-turbesi.html> (Erişim: 16.12.2018)

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-45345/haci-bektas-veli-turbesi-nevsehir.html> (Erişim: 16.12.2018)

<https://tr.euronews.com/2018/06/09/muslumanlarin-kutsal-mekân-kâbe-de-intihar> (Erişim: 16.12.2018)

<http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr> (Erişim: 17.12.2018)

EK-1 ZİYARETÇİ GÖRÜŞME CETVELİ

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

İSTANBUL'UN DÖRT TÜRBESİNİN İNANÇ TURİZMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ZİYARETÇİ GÖRÜŞME
CETVELİ

(DOLAYLI ANKET)

Sayın Katılımcı

Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalında “İstanbul’un Dört Türbesinin (Aziz Mahmut Hüdayi, Hz. Yuşa, Telli Baba, Yahya Efendi) İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans çalışması için yapılmaktadır.

SORULAR

Soru 1) Cinsiyetiniz?

Kadın Erkek

Soru 2) Yaşınız?

15-24 25-34 35-44 45-54 55+

Soru 3) Eğitim durumunuz?

Okur-yazar değil Okur-yazar İlkokul
Ortaokul Lise Üniversite

Soru 4)Hangi dine mensupsunuz?

İslam Hristiyan Musevi

Diğer (Belirtiniz).....

Soru 5) Mesleğiniz?

- Öğrenci İşçi Çiftçi Memur
Ev hanımı Esnaf Emekli Diğer (.....)

Soru 6) İstanbul'da mı ikamet ediyorsunuz?

- Evet Hayır

Soru 7) İstanbul'un hangi ilçesinde ikamet ediyorsunuz? (6. Soruya evet diyenler için)
(Belirtiniz).....

Soru 8) Hangi ilde ikamet ediyorsunuz? (6. Soruya hayır diyenler için)
(Belirtiniz).....

Soru 9) Türbeyi ziyaret etme sebebiniz nedir?

- Merak Uzmanlık, Araştırma Psikolojik nedenler
Dini yaptırım gücü Boş zaman değerlendirme
Diğer (Belirtiniz).....

Soru 10) Türbeyi ziyaret etmenizdeki etkili olan araçlar nelerdir?

- Seyahat acentesi TV-Radyo Arkadaş tavsiyesi
İnternet Yazılı basın (gazete) Din adamlarının tavsiyesi
Diğer (Belirtiniz).....

Soru 11) Türbeye gelirken hangi ulaşım araçlarını kullandınız?
(Birden fazla ulaşım aracını işaretleyebilirsiniz.)

- Otomobil Minibüs Otobüs
Metro Metrobüs Vapur Yürüyerek geldim

Soru 12) Türbeyi kaçınıcı kez ziyaret ediyorsunuz?

- İlk defa İkinci defa Üçüncü defa Üç defadan fazla

Soru 13) Türbe ziyaretiniz ne kadar sürdü?

1 saatten az

1-2 saat

2 saatten fazla

Soru 14) Türbeyi ileride yeniden ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz?

Evet

Hayır

Soru 15) Ne olursa türbeye daha sık gelirsiniz?

(Belirtiniz).....

Soru 16) Buraya gelmeyi başkalarına önerir misiniz?

Evet

Hayır

Soru 17) İstanbul'da başka türbeleri de ziyaret eder misiniz?

Evet (İsimlerini belirtiniz).....

Hayır

Soru 18) Türbe ile ilgili dilek ve temennileriniz nedir?

(Belirtiniz).....

Sorularımız bitmiştir, değerli katılımınız için teşekkür ederiz.

Araştırmayı Yürütenler

Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN

(Danışman)

Fatih TUZCU (Yüksek Lisans Öğrencisi)

EK-2 MÜLAKAT FORMU

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

İSTANBUL'UN DÖRT TÜRBESİNİN İNANÇ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK DOĞRUDAN ANKET(MÜLAKAT) FORMU

Sayın Katılımcı

Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalında “İstanbul’un Dört Türbesinin (Aziz Mahmut Hüdayi, Hz. Yuşa, Telli Baba, Yahya Efendi) İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans çalışması için yapılmaktadır.

SORULAR

Soru 1) Türbe Adı:

Soru 2) Çalışanın Adı-Soyadı (isteğe bağlı):

Soru 3) Çalışanın Görevi (isteğe bağlı):

Soru 4) Mülakat Tarihi:

Soru 5) Türbeye gelen ziyaretçiler kayıt altına alınıyor mu?

Soru 6) Türbeye gelen ziyaretçiler kayıt altına alınıyorsa nasıl bir sistemle kaydediliyor?

Soru 7) Türbeye günlük, haftalık, aylık, yıllık olarak ne kadar ziyaretçi geliyor?

Soru 8) Ziyaretçilerin ne kadarı kadın, ne kadarı erkektir?

Soru 9) Ziyaretçiler genellikle hangi yaş grubundandır?

Soru 10) Ziyaretçilerin ne kadarı yerli ne kadarı yabancıdır?

Soru 11) Yerli ziyaretçiler genellikle hangi illerden geliyor?

Soru 12) Türbe ziyaretçileri hangi dönemlerde artış veya azalış gösterir?

Soru 13) Ayrıca belirtmek istediğiniz bir husus var mıdır?

Sorularımız bitmiştir, değerli katılımınız için teşekkür ederiz.

Araştırmayı Yürütenler

Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN

(Danışman)

Fatih TUZCU (Yüksek Lisans ğrencisi)